

z a l i v

- *** *Nujna skupna naloga*
- Nada Pertot *Naša stiska ob jedrih*
- Viktor Blažič *Voditelji ali varuhi?*
- Ezio Martin *Bevkovo dopisovanje
z menoj (Nadaljevanje)*
- Milan Lipovec *Mladojara slovenska
gosposčina*
- M.D. *Gastarbeiter zaradi krščanstva*
- Marija Kostnapfel *Pesmi*
- Jasminka *Odkod slutnja
(Drugi del trilogije
»Magnetofonski trak«)*
- Dr. Milan Starc *Borec brez orožja
(Nadaljevanje in konec)*
- Boris Pahor *Priložnostni zapiski*
- Jošt Žabkar *Zaključni odgovor
dr. Urbancu*
- Mag. Lojze Dolinar *Utrinki ob
letošnji »Dragi«*
- Marija Kostnapfel *Razmišljanje ob
»Odiseju ob jamboru«*
- Kaj pišejo drugi *France Bučar -
prof. Ottorino Burelli*
- Dokumenti *Lojze Ude
O vključevanju v državne stranke*
- Fleši o novih knjigah
- Svobodna tribuna
- Prebliski
- Marija Mijot *Nekaj narečnih*

zaliV

december 1983 - štev. 1-4

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317
78-81

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Frančiška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne številke

5 0 0 0 l i r

Celoletna naročnina 3500 lir. Za druge države
4 dolarje

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

***

NUJNA SKUPNA NALOGA

»Nadvse žalostno je, da mora vsak Slovenec, če ne umre zelo mlad, vsaj enkrat v življenju doživeti pritisk na svojo narodnost.«

Janez Menart - Ljubljana

»Čimprej moramo ustanoviti *veslovenski kulturni svet* ali *duhovni parlament*.«

Bojan Štih - Ljubljana

Pred natanko enim letom smo se na tem mestu spraševali, kakšna je bila vloga slovenske republike pri odločanju o uvedbi nesrečnega pologa, ki ni samo hudo omejil povezanost osrednjega slovenskega človeka z zahodnim svetom, ampak predvsem drastično prizadel sorodstvene, prijateljske in kulturne stike primorskih ljudi. Spraševali smo se, kako je bilo mogoče, da je Slovenija pristala na tako duhovno amputacijo, zakaj biti republika bi vendar moralo pomeniti tudi to, da o bistvenih vprašanjih svoje identitete polnopravno odločaš, povezava s slovenskim prebivalstvom, ki živi na avtohtonem ozemlju zunaj republiških mej, pa neizpodbitno spada med poglavitne obveznosti državniško zrelega narodnega osebka.

Priznati pa moramo, da, kljub številnim odklonom takó slovenskih političnih forumov kakor slovenskega tiska, obvezni polog za prehod meje ni bil odpravljen, medtem ko je dovoljenje, da lastniki obmejnih propustnic lahko brez pologa potujejo samo enkrat na mesec, prava zafrkacija videmskega sporazuma. To pomeni, da je Slovenija nemočna in da je razpeta med tem, kar misli in čuti njeno prebivalstvo in slovensko občestvo, ki živi v sosednjih državah, ter tem, kar bi njeni predstavniki hoteli odločati, a ne odločajo, na zvezni ravni.

Vendar pa jih je v času, ko so naši ljudje tokraj meje pričakovali, da bo, takó ali drugače, le prišlo do odprave

takó neopravičenega in neopravičljivega ukrepa o prehodu mej, presenetila še bolj zaskrbljujoča vest o načrtu za poenotenje jugoslovanske šolske izobraževalne strukture na način, ki bi prizadel slovensko književnost, to je prav tradicionalni vir slovenske samoniklosti in zakladnico njenega izvirnega bogastva.

Saj, in tudi tokrat so se na Slovenskem plebiscitarno oglasili takó politično vodstvo kakor predstavniki kulturnih ustanov od Slovenske akademije znanosti in umetnosti navzdol. Najbolj odločno in ogorčeno pa so se novi unitaristični tendenci seveda uprli slovenski pesniki in pisatelji, nekateri s tako zavzetim odklonom, da se je javnost upravičeno oddahnila ob spoznanju, da se še zmeraj lahko zanese na mojstre slovenske besede, ki bodo kot doslej še naprèj reševali njeno toliko krat ogroženo samobitnost.

Gre za odklon nekakšnih »skupnih jeder«, katerih funkcija naj bi bila, da bi se jugoslovanski narodi tesneje zблиževali, v resnici pa bi tista »jedra« učinkovito pripomogla k intenzivnejšemu spajanju narodov, in sicer takó, da bi kultura in jezik številčno močnejšega prekrila kulturo in jezik številčno šibkejšega naroda.

Zato se je zdaj na Slovenskem prvič po vojski prebivalstvo zavedelo, kako majavi so temelji republiške avtoritete, in javnost je zajelo živo odklonilno ozračje do nove zasede, ki bi stregla po življenju narodni avtonomiji. Seveda ni mogoče prerokovati, kakšna bo usoda »skupnih jeder« in kako bosta glede njih prišla v poštev takó samoupravljanje kakor »pluralizem interesov«. Vendar pa, kakor nas opogumlja vseslovenski odpor »jedrom«, tako nas hkrati obhaja malodušnost ob spoznanju, da potrebuje slovenska republika takšne kolektivne izraze odklona, zato da njena beseda pridobi neko težo na zvezni ravni.

Večkrat smo namreč podvomili v identiteto slovenske republike, ko ji ni bilo mar za narodno zavest mladega rodu ali ko je bilo njeno razmerje do nas tokraj meje izrecno samo ideološke narave; a zdaj je slovenski živelj, in seveda mi z njim, izpostavljen nevarnostim, ki očitno ogrožajo njegovo bistvo. Zato je še bolj upravičen naš dvom, ali niso postavljena na kocko sama jedra sloven-

ske državnosti. Če pa je temu tako, potem se zdaj jasno najavlja potreba, da slovenski ljudje zgodovino zadnjih štirih desetletij pretrsemo znova in dosti bolj temeljito, kot smo to dejali doslej.

Saj gre vendar za obstoj naše biti.

In zato bo tudi zamisel o slovenskem enotnem kulturnem prostoru iz načrta o skupnem kulturnem oplajanju morala prerasti v načelo vzajemnega reševanja skupne usode.

»V nadaljnjem razvoju pa pričakujemo tudi razčiščenja ... to je podreditve socialno-revolucionarnih teženj in rusko-slovanofilskega (tudi jugoslovanskega) čustvovanja osvobodilni borbi slovenskega naroda in zgradnji njegove lepše, močnejše bodočnosti ... Kajti narodna, za nas slovenska narodna skupnost, je najusodnejša življenjska skupnost našega bivanja na zemlji.«

Lojze Ude, 1943. leta

(Nova revija, 15-16)

NAŠA STISKA OB JEDRIH

I.

V časopisih in revijah iz osrednje Slovenije prebiramo že dalj časa različna mnenja o »skupnih programskih jedrih«, ki jih nameravajo uvesti v vse jugoslovanske obvezne šole. Diskusija se je zataknila pri slovenščini in zgodovini, pri dveh predmetih, na katera ljubosumno gledamo Slovenci tokraj in onkraj meje, saj da jeta predvsem ta dva predmeta šoli ton in barvo in pomagata uresničevati slovensko šolo v nasprotju s šolo s slovenskim učnim jezikom.

Kako je s programskimi jedri pri nas?

Mar mi teh problemov nimamo?

Kako spremljamo diskusije v Sloveniji?

Programska jedra oz. programe sploh predpisuje pri nas posebno ministrstvo (MPI, Ministrstvo za šolstvo). Programi, ki veljajo za italijanske šole, veljajo tudi za naše, le pri zgodovini in zemljepisu so nekoliko prikrojeni, tako da upoštevajo našo preteklost v sklopu drugih jugoslovanskih narodov in ves prostor, na katerem živimo Slovenci. Slovenščino pa postavlja šolska zakonodaja na isto raven kot italijanščino.

Ministrski tekst je zelo obširen glede na smotre pouka materinščine, zelo skop pa je glede na izbiro avtorjev in del. Večkrat je v tekstu poudarjena svoboda vsakega učitelja, ki mora in sme po svoji volji izbirati med deli in avtorji, z namenom da bodo dobili dijaki jasno podobo o rasti naroda, ki mu pripadajo, o okoliščinah in osebnostih, ki so mu pomagale oblikovati jezik in književnost ter politično zgodovino. Seznanjati se morajo z dogajanjem v sodobnem svetu in jih spremljati tudi s pomočjo različno usmerjenih časopisov in drugih informativnih sredstev. Pouk materinščine jim mora seveda nuditi tudi osnovo, na kateri bodo gradili svoje jezikovne sposobnosti in smisel za estetsko vrednotenje literarnih del.

Za vzorec si preberimo program, ki velja za pouk materinščine v prvem razredu obvezne srednje šole iz leta 1965. V tej obliki je naveden tudi v novih programih za obvezno srednjo šolo iz leta 1979:

- branje proznih sestavkov in pesmi (tudi tujih avtorjev v dobrem prevodu) ter tekstov, ki se tičejo splošnih napotkov glede smotrov pouka;
- domače branje del, ki jih svetuje vzgojitelj ali si jih izberejo dijaki;
- pisne vaje (opisi, orisi, poročila, spisi ...)
- jezikovni pouk (oblikoslovje, osnove sintakse);
- slovnična terminologija;
- govorne vaje.

Tako skope programe smo na šolah večkrat sprejemali z velikim negodovanjem in smo si želeli programov, ki bi natančneje določali naše obveznosti. Kolikokrat smo v naših časopisih brali zahtevo, naj bi bili naši programi posodobljeni, da bi morali obravnavati našo stvarnost, bližnjo preteklost itd. Tega nam nihče ne prepoveduje, a tudi ukazuje ne. Vse je odvisno od posameznega profesorja, od njegove zavzetosti, vesti, sposobnosti ter seveda tudi od stimulacije od strani okolja, v katerem deluje.

Programska jedra, če hočemo tako imenovati vsebino in smotre šolskega dela pri nas, pa odločujoče oblikujejo in posredujejo šolske knjige.

V Italiji se šolske knjige za vse predmete prodajajo na prostem trgu. Konkurenca med posameznimi založbami je zelo ostra. V želji, da bi bile v prodaji donosnejše, skušajo biti tudi vedno bolj vsebinsko in pedagoško dognane.

Profesorjem italijanščine na naših šolah so v veliko oporo šolske antologije, ki si jih lahko izbirajo med antologijami za italijanske šole. Vse so obširne, vsebinsko raznolike in bogate, za mladega bralca zanimive in privlačne. Nekatere so usmerjene bolj literarno, druge bolj problemsko. Izbor avtorjev in del prav gotovo pogojuje svetovnonazorska usmerjenost sestavljalcev. V nekaterih antologijah je poleg italijanskih avtorjev mnogo tujih (tudi naš Gradnik je kdaj med njimi), nekatere predstavljajo bolj poglobljene probleme sodobnega člo-

veka in družbe, druge bolj zablode preteklosti in sedanjosti, dosežke na področju znanosti in tehnike, socialno problematiko, probleme tretjega sveta itd. Najmanj informacij dobijo italijanski dijaki v šolskih knjigah o naši manjšini, ki živi z njimi v državni skupnosti.

Predmetni profesor predlaga razrednemu svetu knjigo, ki se mu zdi najprimernejša, sestavi glede na knjigo program, ga predstavi ravnatelju in ga za vsak mesec prediskutira na razrednih sejah zaradi možnih povezovanj.

Veliko zaupanje v domiselnost posameznih profesorjev, ki jim nudijo oporo predvsem šolske knjige, svoboda v prikrojevanju programov in v izbiri tekstov, je pravzaprav osnova italijanskega šolskega sistema, v katerega smo vključeni tudi mi.

II.

Nasprotno od tega sistema stoji sistem šolstva v Sloveniji. Z njim se seznanjamo po tisku, na številnih seminarjih, v stiku s pedagoškim svetovalcem in ga zaznavamo predvsem iz šolskih knjig.

Sole v Sloveniji so naš vzor in nam zgledovanja po njih nihče ne brani. Posrednik življenja v osrednjih slovenskih šolah pa so za nas seveda predvsem šolske knjige. Po njih lahko segamo, kot se nam zdi, jih uvajamo v razrede ali pa jih imamo kot pomožne knjige.

Programi oz. programska jedra v osrednjih slovenskih šolah pa so že sedaj marsikdaj navzkriž z našimi težnjami ter možnostmi, ki nam jih nudi zakonodaja, in željami, da bi nas v celotnem slovenskem prostoru čutili kot svoje. Prav gotovo bi si želeli kritičnejših in manj poenostavljenih zgodovinskih učbenikov ter slovenskih antologij, ki bi zaobjemale ves slovenski kulturni prostor.

Pa se omejimo zgolj na bežno primerjavo med učbeniki (in tako posredno tudi v programskih jedrih) za materinščino v Italiji in Sloveniji.

Vsebinsko pisanim italijanskim knjigam stoje nasproti do skrajnosti definirane slovenske knjige. Učbeniki so sestavljeni po strogih predpisih, s katerimi so točno

določeni avtorji in dela, predviden je čas, ki naj ga profesor uporabi za posamezno temo, in znanje, ki ga more in mora obvladati dijak na določeni stopnji. Zdi se, kot da bi bilo nesprejemljivo, da bi bile šolske antologije obširnejše in bi omogočale profesorju, da bi lahko izbiral med različnimi deli in avtorji in jih obdelal ali izpustil ali zamenjal po lastni izbiri. Knjigam, ki bi si jih mi želeli bogatejše, spričo kvalitetnih sestavitelcev, pa kritiki poleg tehtnih pripomb celó osporavajo prenatrpanost. Za zgled, po katerem naj bi se v Sloveniji ravnali, citirajo učbenike iz vzhodne Evrope (glej Jezik in slovstvo št. 1, 1983-84) in niti najmanj ne jemljejo v poštev izkušenj in vzorov, ki krojijo naš okus in tudi našo stisko.

Nenehno kolebanje med tema dvema vzorcema povzroča namreč predvsem v nas, ki poučujemo slovenščino, veliko zmedo in polno dvomov. Na eni strani imamo slovenski vzorec, ki ocenjuje svoje izbire kot vsebinsko, didaktično in metodično do skrajnosti dognane in neoporečne. Profesor mora obdelati te in te avtorje, ta in ta poglavja iz slovnice, ta in ta dela pa je opravil svojo dolžnost in dijaki so bili deležni optimalne literarne, estetske in jezikovne vzgoje. Italijanske šolske knjige pa nam s svojo pestrostjo vzbujajo toliko želja in nakazujejo toliko poti, po katerih bi želeli hoditi tudi mi! Prevodi, za katere se pri nekaterih predmetih odločamo, ne morejo biti prava pot, samostojna dela niso deležna ne hvale ne graje. Težave s slovenščino ali celó neuspehi, ki jih čutimo na mnogih ravneh, pa naše dvome o pravilni poti še krepijo.

III.

Ker se čutimo in želimo ostati del slovenskega prostora, se nam zdi nujno, da hodimo v šolah kolikor toliko vzporedno s šolami v Sloveniji.

Želeli bi (in to bi moralo biti naše skupno programsko jedro), da bi v naših šolah vzgajali kritične, osveščene in razgledane Slovence, ki bi se čutili blizu Slovincem onkraj meje, v šolah v Sloveniji pa mlade ljudi, ki bi se zavedali, da se na državni meji ne končuje

tudi slovenski živelj.

Prav zato gledamo z veliko zaskrbljenostjo na name-ravane spremembe v programskih jedrih v osrednji Sloveniji.

Nas bodo nova programska jedra še bolj oddaljila?

Odpiranje v svet drugih jugoslovanskih narodov bi bilo zanimivo tudi za nas, krčenje programa snovi iz slo-venske stvarnosti in zahodnega sveta ter kulturne tradi-cije, iz katere izhajamo, pa bi osiromašilo antologije v Sloveniji in hkrati zrahljalo vezi, ki jih hočemo in mo-ramo ohranjati.

Nas na tej strani je še nekaj in smemo ter hočemo ostati del slovenske celote, ki jo morajo poznati tudi mladi v matični domovini.

»Vsaka še tako napredna ideologija mora računati na svojo zmago le toliko, kolikor se jasno zaveda posebnosti razmer, celotnega zgodovinsko duhovnega, sociološkega in geopolitičnega okolja, v katerem se bori za svojo zma-go; le toliko, kolikor narodovo stvar resno in iskreno jemlje za svojo stvar in kolikor se jasno zaveda narod-nih mej neposrednega učinkovanja svoje borbe, vpliva-nja na človeka.«

(Nova revija, 15-16)

Lojze Ude, 1943. leta

VODITELJI ALI VARUHI?

Odiočil sem se za objavo Blažičevega esaja, ker se mi zdi, da je lahko izhodišče za razpravo prav tako zdaj, kakor 1975. leta, ko je bil napisan. Žal pa takrat avtorjevo trezno razmišljanje ni bilo samo zanemarjeno, ampak so pisca celo strogo kaznovali. (O tem glej kratki zapis na koncu teksta.) Naj tukaj še poudarim, da se bo ob prispevkih, ki jih je danes mogoče brati v slovenskem revijalnem tisku, komu zdelo Blažičevo razmišljanje kar zelo nedolžno; vendar niso zato njegove ugotovitve nič manj tehtne, usoda, ki je zavoljo njih doletela avtorja, pa prav tako nič manj krivična.

Urednik

Mitološko povzdigovanje kakršnekoli družbene formacije v izvoljeno ljudstvo, ali utemeljevanje nekega zgodovinskega poslanstva z golim socialnim izvorom, ali uveljavljanje kakršnih koli predpravic s preprosto pripadnostjo neki umišljeni večvrednosti je danes anahronizem; zakaj miti dvajsetega stoletja so danes mrtva, razpadajoča tvarina.

Pogledati moramo resnici v oči in si priznati, da se naše moči in sile, ki iz njih izhajajo, že dolgo ne napajajo več iz našega upanja, zakaj to upanje, ki je ugašalo v dolgi agoniji, je ugasnilo dokončno in nepreklicno. Naš svet z vsem našim doživljanjem, našimi hotenji in dejanji se nam je premaknil na neko drugo tirnico.

Za kaj pravzaprav gre? Kot rečeno že na začetku, gre za vprašanje, kateri so resnični (in ne namišljeni) viri naših moči. Tudi današnji svet nasploh že dolgo ni več svet upanja; današnji svet je z vsakim dnem bolj svet bojazni. Nihče najbrž nikoli ne bo mogel reči, s ka-

terim dogodkom se je ta sprememba dokončno izvršila, oziroma kdaj se je začelo čutiti, da sploh ne gre več za to, da bi svet spremenili, temveč da gre le še za to, kako bi ušli še nečemu neprimerno strašnejšemu kot je bilo tisto, kar poznamo iz svoje zgodovinske izkušnje.

V takem svetu ne more biti ničesar bolj grotesknega od vračanja k mitologiji, ki smo jo, zavedno ali nezavedno, v sebi že zdavnaj pokopali in ki nas lahko le še spominja naše otročje lahkovernosti. V tem je kar nekaj sanjsko nedostojnega, in zanesljivo neka nova preobleka našega samoponižanja, ki se mu mi še posebej vdajamo s tako slastjo. Vendar, o teh stvareh je treba spregovoriti določneje, zato vzemimo primer, ki ima v dejanju in nehanju, ali če hočete, ustroju naše družbe veljavo nečesa osrednjega in odločujočega: gre za vodilno vlogo partije v naši družbi.

Naj že takoj ko se tega vprašanja dotikamo, povemo, da nam niti malo ne gre za to, da bi vodilno vlogo partije osporavali, temveč da gre prej za našo željo, da bi bila taka njena vloga resnična, to je, dejanska. Najprej se je seveda treba vprašati, kaj pravzaprav je to: vodilna vloga.

Kar zadeva partijo, bomo na naše vprašanje najbolj prepričljivo odgovorili, če vzamemo gotovo najmarkantnejši primer iz njene zgodovine. Nobenega dvoma ni, da je bila vloga partije v letih narodnoosvobodilnega boja vodilna vloga. Partija je bila tako s svojo militantno doktrino kot tudi s svojo strogo disciplinirano organizacijo, ustvarjeno za boj izven legalnih okvirov pravil in navad, med vsemi tedanjimi formacijami najbolj sposobna organizirati osvobodilno gibanje, ki se je lahko spustilo v oborožen boj z okupatorjem. Ne nazadnje je partija lahko postala vodilna sila osvobodilnega gibanja zaradi tega, ker se je bila zmožna odpreti tudi drugim, zakaj šele na ta način, z ustanovitvijo pluralistične Osvobodilne fronte, si je to gibanje lahko pridobilo tisto, kar je v vsakem takem dogajanju odločilnega pomena, podporo prebivalstva, podporo vseh Slovencev dobre volje.

Se posebej pa je treba ob tem opomniti, da je slovensko partijo zgodovina zaznamovala z isto »nepravilnostjo«, kot se je primerila vsem kompartijam, ki so po

vojni prišle na oblast, namreč z dejstvom, da jim njihovega vodilnega položaja v družbi ni prinesla tista podlaga, s katero to njihovo prvenstvo utemeljuje njihova ideologija, namreč razredni boj. Na Slovenskem ne poznamo razredne družbe v tistem klasičnem pomenu besede, kot jo je poznala domovina industrijske revolucije, Anglija, in iz katere razmer je vzniknila teorija o razrednem boju kot gonilni sili zgodovine. Predvojne socialne razmere na Slovenskem nikakor niso bile take, da bi same iz sebe narekovale nujnost kakega revolucionarnega socialnega prevrata. Precej tvegano bi bilo tudi slovenske razmere v začetku štiridesetih let označiti, kot jih je svojčas Ivan Cankar, ko je izrekel besede »narod proletarec«. Slovenski upor v letu 1941 je bil po svojem izvirnem počelu upor zoper nacistični genocid Slovencev in njegova temeljna gibalna so prišla iz razmer, ki jih je v naš prostor zanesla trojna okupacija. Slovenska komunistična partija si je svojo vodilno vlogo v slovenskem političnem prostoru pridobila ne kot avantgarda delavskega razreda, temveč preprosto s tem, da je stopila na čelo slovenskega narodnoosvobodilnega boja, to je boja za ohranitev in prepodob Slovencev kot naroda. Poskusi, da bi narodnoosvobodilnemu boju vsilili opredeljevanje po »razredni«, to je v bistvu po teoretični pripadnosti, so pripeljali do reakcije, ki je dejansko, po dogodkih samih zavrnila sleherno možnost kake razredne ločnice v tem boju. Nadvse zanimivo je namreč, da je belogardizem pognal največ korenin v predelih, kjer je prevladovala narodnostno dokaj neosveščena kmečka revščina.

Vodilna vloga partije v mirnem času, to bi moralo pomeniti, da je partija najsposobnejša, se pravi sposobnejša od kake druge, v naših razmerah seveda zgolj hipotetične vodilne formacije, pri vodenju nacionalne politike, to je, zunanje, notranje, gospodarske in kulturne politike našega naroda.

Vendar je, kot rečeno, svet danes z nami vred drugačen, kot je bil, ali kot smo bili mi, pred četrto stoletja, ko je bilo še mogoče, da smo v to vlogo preprosto verovali. Danes vanjo lahko le še verjamemo in v tem je ravno ta nadvse pomembna razlika. To pomeni, da mora

in角度 vsakršna vodilna vloga danes čisto drugačno podlago, namreč govorico resničnih dejstev. Rekli smo, resničnih dejstev, nismo rekli realnih dejstev. Kajti realno dejstvo, da je partija na oblasti, še ne pomeni, da je njena vodilna vloga resnična; zgolj to dejstvo ne more pomeniti nič drugega kot to, da gre za oblastniško partijo, se pravi za vlogo, ki je bolj oblastniška kot vodilna. Znano pa je, da je mogoče ljudi prepričevati tudi z oblastniškimi sredstvi in, kot se je izkazalo, precej učinkoviteje od prepričevanja z dokazljivo resnico.

Ostaja pa seveda vprašanje o resničnosti, oziroma pristnosti vodilne vloge partije, oziroma vprašanje, ali še obstajajo razlogi za sklicevanje na zgodovinsko poslanstvo. Josif Visarionovič Stalin je nedvomno dobro vedel, kako je s to stvarjo, in ker je bil po našem globokem prepričanju prvi, ki se je zavedel neresničnosti poslanstva boljševiške partije v tistem smislu, kakršnega si je pripisovala po trenutno veljavni, leninistični varianti njene ideologije, se je tudi edini lahko zoper to neresničnost oziroma zoper odkritje te neresničnosti lahko vnaprej (oblastniško) zavaroval. In ni bilo dovolj, da je prikril resnico o tem, kako pravzaprav poteka novo stvarjenje sveta, ali če hočete, graditev socializma, temveč je moral, in to kar se da neopazno, spremeniti tudi smer ideologije, spremeniti njen smisel, prestaviti njene cilje. Za namišljeno, čisto ideološko podobo dogajanja v Rusiji, za krilaticami o »poostrenem razrednem boju«, »levem odklonu«, »desnem odklonu«, »prvi deželi socializma«, za kultom »nezmotljive« partije in voditelja, za vso to mogočno psihološko zaveso, ki jo je vzdrževal mogočni propagandni aparat, se je v resnici odigravala ena največjih tragedij našega časa: uničevanje ruskega in ukrajinskega kmetištva, likvidacija »sopotnikov« revolucije in starega boljševiškega (leninskega) kadra, podrejanje Internacionale interesom Rusije-velesile, nastajanje nove vladajoče kaste, in novega samodržstva.

Vprašanje poslanstva oziroma, kot radi rečemo pri nas, vodilne vloge, kakor je razvidno iz te bežne zgodovinske opombe, torej ni niti najmanj preprosta zadeva.

Kjer je podlaga za mitološko pojmovanje vodilne vloge skopnela, kakor je denimo, skopnela podlaga za go-

spodujočo vlogo, tam je mogoče privoliti le še v stvarno utemeljene razloge zanjo. V našem času, ki je predvsem značilen po naglici materialnega razvoja oziroma rasti, ki je brez primere v zgodovini, moramo to podlago iskati predvsem v sposobnosti, s katero vodilne ekipe obvladujejo silnice in težnje tega silovitega pojava in sicer v prvi vrsti silnice svojega lastnega prostora. To pa seveda prav tako pomeni nenehno skrb za čim bolj ustrezno mesto in analogne sile tudi pri materialni in duhovni rasti človeške družbe. Le izraziti omejevalci lahko danes spregledujejo ali omalovažujejo nevarnost sil, ki zavajajo to rast v nekvaliteto, neorgansko smer in parazit-sko najedajo primarne življenjske vire biosfere, od katere, kot vemo, navsezadnje zavisi že čisto gol obstoj človeške družbe. Na žalost obstoja tudi analogija posledic neorganske rasti: s stranskimi produkti svoje presnove te vire ne le izčrpava, temveč jih s tem, da po kontaminaciji spreminja njihovo izvorno sestavo, tudi kvari, oziroma izniči njih uporabnost. Lahko bi seveda govorili še o krizi prostora, pa o krizi vrednosti in o vsem, kar iz tega sledi, vendar se nam zdi, da je za ta namen povedanega dovolj.

Če s tega stališča zremo za našo povojno rast in pota našega razvoja, imamo poleg razlogov za zadovoljstvo tudi razloge za nezadovoljstvo.

Med tistim, kar nas navdaja z zadovoljstvom, velja v prvo vrsto postaviti dejstvo, da smo ta čas preživeli v miru — kar pomeni visoko stopnjo materialne rasti — in pa dejstvo, da smo ostali izven sovjetskega »lagerja«. A kakor že cenimo mir in neuvrščeno pozicijo, ne moremo biti zadovoljni z mero in načinom »porabe« ali recimo izkoristka teh temeljnih dobrin, ki sta nam nudili toliko priložnosti kakor le redkim na svetu. Ne da se sprejeti tistega, kar nas znova vrača tja, odkoder smo ravno hoteli priti, s tolikimi žrtvami in tolikimi napori.

Povojni premik partije z narodnoosvobodilne tradicije na izključno ideološka izhodišča je bil znamenje, da je njeno pravo domovanje nekje izven nas, in posledaj se je med nami morala uveljavljati predvsem kot oblast, zakaj kolikor manj so se njene predstave iz teh izhodišč ujemale z naravo naših razmer, naših danosti in nravi,

toliko več je bilo pretveze za nasilje nad njimi. Izkazalo se je, da se je prav po tej poti, po teh izhodiščih, uveljavljal poskus tuje nadvlade nad nami.

Noben pojav širom današnjega sveta ni močnejše pritegnil tokov svetovnega dogajanja na svoja prizorišča kakor osvobodilna gibanja. Ob tem smo lahko spoznali, da je bila ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda, posebno pa njen pluralistični značaj preroško dejanje, ki je v sebi nosilo semena prihodnosti. Žal smo tudi lahko spoznavali, kako malo se je tega zavedala najpomembnejša sila, ki je soustvarjala ta vzorec, ki si ga je pozneje poiskalo toliko drugih narodov kot najboljšo in najbrž tudi edino mogočo pot do nacionalne emancipacije. Osvobodilna fronta je bila z eno samo administrativno potezo ukinjena v prvih povojnih letih in bila žrtvovana unitarističnemu vzorcu jugoslovanstva — za razliko od jugoslovanstva kot bratskega sožitja, za katerega se je Osvobodilna fronta zavzemala. Tudi kominformski spor in blokada Jugoslavije po našem trdnem prepričanju ne predstavljata dovolj trdnega razloga za tako usmeritev; prej kot vzrok je bil kominformski spor dobra pretveza za tako usmeritev. Žal so morali šele boleči dogodki sredi šestdesetih in v začetku sedemdesetih let ovreči usmeritev, ki je tako močno načela avtoriteto jugoslovanske in s tem tudi slovenske kompartije.

Nadalje naj s tem v zvezi omenimo nadvse žalostno usodo našega kmetijstva, vse od nepotrebnosti slepega posnemanja sovjetske, ali natančneje, Stalinove prakse iz tridesetih let, do inertnega, vse do zadnjih let trajajočega, pa nič manj uničujočega zapostavljanja tega življa kot sloja.

Ideološki predsodki so bili močnejši od teže dejstva, da je daleč največji del bremen narodnoosvobodilnega boja nosil prav ta sloj.

Naj nadalje omenimo dve skrajnosti, ki sta uravnavali pota naše industrializacije in s tem zvezane urbanizacije: najprej togo centralistično planiranje, zopet slepo po sovjetskem vzoru in posnemanje sovjetskih petletk (gradnja velesile) in nato nagli preobrat k anarhični rasti brez sleherne načrtnosti ali premišljenega, dolgo-

ročno zasnovanega usmerjanja in regulative.

Prav tako neopravičljiva je načrtna diskriminacija slovenske kulture, ki se je vršila zdaj z administrativnimi posegi v njeno snovanje in organizacijo ter predpisovanjem vsebine in oblike ustvarjanja (leta socializma), zdaj z razdiralnim delovanjem vulgarnega ekonomizma, oziroma kramarstva.

Težko je, nadalje, opravičiti zunanjo politiko, ki je pehala slovenske manjšine, ki so po državnih pogodbah z Italijo in Avstrijo ostale izven naših državnih meja, v kolesje tujih strank in jih na milost in nemilost prepuščala nebrzdani asimilaciji vse do konca šestdesetih let. Enako bi težko našli kak prepričljiv zagovor za grobo krnitev slovenske suverenosti, se pravi, za tako lahkotno, zgolj taktično pojmovanje jamstev, danih v Jajcu.

Naša samouprava niti po toliko letih svojega obstoja ni gibanje, temveč je po svojem značaju še vedno tisto, kar je bilo na svojem začetku, ko je bilo uveljavljeno z administrativnim ukrepom, kajti dejstvo je, da je tudi njegova današnja struktura z vsemi dopuščenimi potmi delovanja narekovana po ideoloških vodilih kakor po dejanskih naših potrebah in zahtevah našega žitja in bitja. Še vedno je samoupravljanje bolj način vzdrževanja oblasti kakor pa svojstven način upravljanja v pravem pomenu te besede.

Bilo bi torej čas, da bi v našo samoupravo začeli verjeti tudi najbolj glasni propagatorji samoupravljanja, ki merijo privrženost stvára z magijo zaklinjanja, to je s ponavljanjem besede »samoupravljanje« kot dogme. Kajti ni dovolj, da se neki sistem samouprave razglasi za »največji dosežek na področju družbenoekonomskih odnosov v zgodovini«, kakor se to rado ponavlja ob raznih jubilejih, če je organizacija produkcije v njem neučinkovita (z nizko produktivnostjo), če je ta organizacija potratna z našimi že tako skromnimi močmi in viri, in če se stimulacija v njej največkrat naslanja na nižja gibala človekove aktivnosti. Posledice te politične strategije poznamo: to je predvsem enormna birokratizacija, nadalje nizka raven naše delovne kulture in morale oziroma njena balkanizacija, sramotno nizka invencija z zadnjim mestom v Evropi, in pa osrednji dogodek tega

stanja, inflacija. Toda denarna inflacija je slej ko prej le izraz splošne krize zaupanja (kredibilnosti), saj nezaupanje v lastno valuto spremljajo še drugi, nič manj nevarni pojavi, kot je, denimo, pravna zmeda, zaradi katere se ni več mogoče držati ne zakonov ne pogodb in ne obljub.

Ko izrekamo tako obzodbo, še posebej mislimo na dokaj obskurna pota kadrovanja pri nas, namreč na negativno selekcijo v njem. Pustimo tisto, kar je na papirju, in se ozrimo k tistemu, kar je pri nas, v našem resničnem življenju že dolgo nenapisano pravilo in splošno znano pravilo, namreč da se pri tem postopku na splošno najbolj ceni ter najbolj upošteva lastnost, ki bi ji lahko rekli umetnost uklanjanja, ter umetnost vzdrževanja nekega videza, medtem ko veljajo naravni darovi ali strokovna usposobljenost za vrednosti drugorazrednega ali celo tretjerazrednega pomena. Če ob tem spomnimo še na neko drugo nenapisano pravilo, da je namreč pogoj za vsako količkaj pomembno kariero članstvo v partiji, tedaj si ni težko predstavljati, kolikšno vlogo imajo pri sprejemih v partijo osebna prepričanja in kakšne narave so »moralnopolitične lastnosti«, s katerimi se stopa v članstvo politične organizacije, ki se nam je napovedala kot vodilna družbena sila, in sicer vodilna predvsem glede tistega, kar tvori našo moralno zgradbo in njeno trdnost, namreč našo samozavest, našo pripravljenost. A raje ne bi ponavljali žalostnih zgodb o vsem tem, še posebej pa ne o našem narodnem ponosu.

Starejša, vsekakor še vedno »vodilna« generacija bi morala kajpak z mnogo manj sebične zaverovanosti vase in v svoje zasluge pač razumeti, da tisti, ki pridejo za njo, v nobenem primeru ne morejo biti njena kopija, ker je to človeško nemogoče, in da tisti, ki se delajo, da so taka kopija, ne morejo biti nič drugega kot lažniva kopija, spretnjakarska združba, ki zna računati z določeno psihologijo. Že zaradi nešteti pojavov imamo dovolj razlogov, ne le za nezadovoljstvo, temveč tudi za bojazen pred prihodnostjo.

Kakšno moralno trdnost naj recimo ustvari zahteva po izpričevanju enega samega svetovnega nazora? Vsak osveščen človek ve, da je tisto, kar se v resnici lahko

imenuje svetovni nazor, neločljivo povezano z osebno, če hočete, tudi z generacijsko življenjsko izkušnjo, ki ji zgodovinska izkušnja, ki pride po vzgoji, lahko tvori le najširši okvir, prostor, v katerem življenjski nazor dozoreva. Spomnimo se samo, kakšno moralno podobo našega človeka so napravili tisti, ki so v predvojnem času zapovedovali na naših šolah in ustanovah, zapovedovali vero in prepričanje, in kakšne so bile posledice tega. Če so iz velike veroizpovedi napravili obvezen šolski predmet, katerega vsebina zavezuje človeka tudi za zrelo življenje, tedaj je bila vera v življenjsko moč nauka, ki so ga vzdrževali, vsaj problematična.

Na ta način je sicer mogoče doseči tako navidezno stabilnost, vendar to ne bo tiste vrste stabilnost, ki jo najbolj potrebujemo, namreč dinamična stabilnost, se pravi, ne bodo to ustaljena pota in smeri nekega razvoja, temveč bo to le zatišje, se pravi stabilnost nižje vrste, tista za vsako ceno, tista, v kateri se praviloma izležijo najbolj nepričakovane nevarnosti. Zadrževanje našega prostora v amorfnem stanju »enotnosti« ne vodi nikamor, ker tako stanje poraja prav tako amorfne možnosti, se pravi možnosti dogajanja, ki bi ga znotraj našega prostora ne mogli več obvladati.

* * *

Danes bi morali bolj kot kdajkoli imeti pred očmi, da nam je naš geopolitični položaj dal priložnosti, kakršne so bile dane redkim, in celo toliko priložnosti, da jih še vedno imamo, dasiravno smo jih toliko zapravili. Mnogo resneje kot doslej bi morali misliti na to, da z novimi potmi, ki smo jih začeli ubirati, postanemo resnična alternativa in ne le vzorec kompromisa med porabniško in priganjaško družbo. Mnogo bolj prepričljivo kot smo to delali doslej, bi se morali sami pri sebi upreti nečemu, kar nam hočejo naložiti kot usodo, namreč naši voljnosti, s katero na svoji koži vzdržujemo večno nezanesljivo, večno rivalsko ravnovesje med enim in drugim, ravnovesje, katerega vzdrževanje nam izpije toliko moči. Čemu morajo padati naše glave vselej, kadar se to ravnovesje poruši, vse dokler se na novih naših ruševinah ne umiri na tisti magični številki 50/50?

Edino pot iz tega začaranega kroga, v katerem se

vedno znova vračamo tja, odkoder smo prišli, je pot k sebi, pot k našim lastnim stvarniškim in naravnim virom in močem, ki jih zdaj uničujemo ali pa takorekoč prodajamo tujcem.

Gibanje k soodvisnosti sveta, gibanje, ki odpira nove vire energij in rodovitnosti, ni zgolj nekaj splošnega, nekaj, kar bi nas zadevalo samo od zunaj, se pravi, pri naših odnosih z zunanjim svetom. Bila bi velika zabloda, če bi se zdaj, v trenutkih zatišja, vdajali mislim, da nas ta proces zadeva samo toliko, kolikor ga lahko izrabljamo. Ta proces bi ne bil mogoč, ko se ne bi očitno ali pa šele v kaleh vršil znotraj slehernega nacionalnega prostora, takorekoč v sleherni celici sveta. Naš prostor, naj bo še tako neznaten, je integralni del sveta in tudi od dogajanja v tem prostoru v marsičem zavisi potek stvari daleč okrog nas in tudi naš prostor ima svojo lastno strukturo z lastnim dogajanjem. Tudi znotraj našega prostora se je prav tako kot v globalnem obsegu danes nemogoče sklicevati na izvoljenost zgolj zaradi pripadnosti določeni skupini ali kompleksu; in tudi naš prostor lahko najde nove vire naših energij in nove rodovitnosti samo na ta način, da pripusti k stvarniškemu delu (vsakemu po njegovi sposobnosti) vse, ki so za to po naravi poklicani.

Treba se je preprosto tem virom odpreti, toda prvo dejanje tega odprtja mora biti slejkoprej priznanje dejanskega stanja stvari, to je predvsem dejstva, da je naš prostor kakor vsak drug, mnogoličen in da njegove sestavine v svojem dejanju in nehanju organsko zavisijo druga od druge.

Če naj naša samouprava kot najbolj prepričljiv izraz naše posebne pozicije postane izvirno dejanje, potem se moramo najprej posloviti od utvare, da smo se količkaj približali odpravi nasprotja med delom in kapitalom s tem, da formalnopravno zanikamo institucije delodajalca oziroma institucijo nosilca kapitala. Prepričani smo namreč, da dela in kapitala ni mogoče integritati v ustvarjalni proces z nobenim še tako epohalnim administrativnim oziroma ustavnim ukrepom, če se obenem ne trudimo dvigniti ravni delovne kulture, saj prav v tem slednjem vidimo tudi pot k resnično najpopolnej-

ši, to je industrijski demokraciji, ki ji ravno samoupravljanje lahko nudi najboljši okvir.

Toda, po tej poti ne bomo daleč prišli, če ne bomo namesto iz papirnatih resnic izhajali iz priznanja naše življenjske resničnosti.

Eno izmed dejstev, ki jih je v našem gospodarskem življenju mogoče zanikati le na papirju, je navzočnost delodajalca, oziroma nosilca kapitala ter nosilca oblasti v naši samoupravi. Vse dokler tega ne bomo pripravljene priznati, bo našo samoupravo hromilo pomanjkanje odgovornosti, ki takorekoč neprenehoma prehaja v eksces. Kadar nečesa očitno navzočega ne maramo priznavati, tedaj to delamo med drugim tudi zato, ker se v resnici branimo opredeljevanja, določanja, oziroma postavljanja stvari na svoje mesto. Kljub vsem delavskim svetom in delegatom je nosilec posla dejansko delodajalec (nosilec kapitala), le s to razliko, da s tem, ko tega ne priznavamo, ne moremo določiti njegove odgovornosti. Samo v razmerah, ki jih to zanikanje in iz njega izhajajoča nedoločena poraja, lahko ljudje tako bridko resnično in tako bridko praviloma doživljajo umetnijo, ki je spričo svoje popolnosti podobna čarovniji: ponikanje odgovornosti v nepregledni državni in samoupravni birokraciji.

V takih razmerah se sicer lahko nadvse učinkovito ohranjajo strukture, ki jih je ta čas prerasel, ker se njih miselnost ni bila zmožna povzpeti čez ozko obzorje oblastništva; lahko nadalje nadvse bohotno uspevajo osebe s pomanjkljivim čutom odgovornosti, in sploh ljudje brez lastnega, avtonomnega delovnega zagona in idej, ljudje, ki niso zmožni tega zagona brez nekih stremen, ali bodimo določni, brez bučnih kampanjskih akcij. Ni pa mogoče na ta način doseči resničnega napredka, se pravi takega, ki bi bil še kaj več od same rasti (ekstenzivne, zgolj količinske rasti), ki naše življenje v resnici ponižuje na raven hlastnega, požrtnega potrošništva in nekulturne potrate na eni strani, na drugi strani pa na raven kroničnega pomanjkanja sredstev za najbolj temeljne potrebe naše družbe. Napredek, na katerega mislimo, bi nam moral prinašati tudi višjo kvaliteto našega življenja, se pravi, več kulture med nas.

A kot smo že omenili, narava dogajanja sama si nezmotljivo izbira svoje najustreznejše ljudi, svoje uresničevalce. Identifikacija nosilcev kapitala oziroma oblasti kajpak prinaša s seboj trde in neizprosne pogoje in preizkušnje, ker se pač vse odigravajo na odprtem in vidnem prostoru. Jasno je, da bi kadri, ki bi se bili voljni vsemu temu izpostavljati, zahtevali, poleg natančno določenih odgovornosti, tudi natančno določen obseg prostega odločanja, kar pomeni tudi neko mero upravne oziroma strokovne avtonomije. Tisto, kar si vodje ali »verhuške« v naših podjetjih in ustanovah zdaj uzurpirajo in praviloma vzdržujejo z manipulacijo — s podrejanjem vodilnih položajev v partijskih celicah, delavskih svetih in sindikalnih organizacijah znotraj »fevda« — če hočejo obvladati položaj ali se sploh prikopati do dejanske oblasti, tisto bi morala urejati jasno podana, realistična zakonska regulativa; kajti človek vse drugače ravna, in tudi drug človek je to, kadar si pridobiva pristojnosti z manipulacijo, za katero ni odgovoren pred zakonom (teoretično je to »oblast delavskega razreda«), kakor pa ravna takrat, ko so njegove pravice in dolžnosti jasno začrtane. V prvem primeru človek na položaju poleg svoje funkcije hočeš nočeš (taka je narava stvari!) prevzema še vlogo, na katero mora biti vsak hip pripravljen, namreč vlogo morebitnega grešnega kozla ali celo vlogo »sovražnika ljudstva«, odvisno pač od tega, kako težke so posledice napak neke »generalne linije«. Toda, ker je treba za pripravljenost na tako vlogo nuditi kaj bolj otipljivega, kot je zgolj položaj sam po sebi, nastane iz tako vzpostavljenega ravnovesja družbeno razmerje, se pravi neka tiha medsebojna pogodba, kakršna je v vzhodnjaških vladavinah že od sive davnine sèm nekaj, kar je naravi stvari takorekoč prirojeno in takorekoč samo po sebi umevno.

Zloraba tedaj postane pravilo, tisto pa, kar v Evropi razumemo pod pojmom poštenost, pri čemer gre predvsem za spoštovanje javno dogovorjenih pravil vedenja in dane besede, ostane le še izjema, ki to pravilo potrjuje, izjema, prihranjena za »poštene bedake«.

Toda poleg zahajanja na taka, po bizantinsko zavita pota pa je na Balkanu prv tako mogoče po enako močni

inerciji, vračati se v one prastare, že davno utrte struge sožitja. Samoupravo je namreč mogoče pojmovati načeloma takó, kot so jo in jo še danes pojmujejo nekateri Albanci in Črnogorci, torej kot nekaj, kar nadomestuje odsotnost pisanega zakona, to je državne oblasti. Neučinkovitost zakona, kakršno pogojuje hotena nedoločnost produkcijskih in upravnih razmerij, sprejemajo civilizacijsko manj razvita ljudstva kot odsotnost zakona in torej kot razlog za nadaljnjo veljavo starodavnega, ljudskega prava.

Tudi to je eden izmed vidikov »odmiranja države«, oziroma ena izmed možnih smeri, v katero lahko krene samouprava v Jugoslaviji. Nobena skrivnost ni, da v nekaterih predelih te države še vedno vlada zakon krvnega maščevanja.

Nadaljnji pojav, ki je tolikanj očitna sestavina naše resničnosti, da ga lahko taji le še brezumje neke panike, brezumje, ki doživlja prihodnost kot sovražnika, je raznoterost našega kulturnega prostora oziroma njegova organska soodvisnost z drugim. Zakaj prav raznoterost je v slehernem kulturnem prostoru tista prst, v kateri se odigrava dogajanje najvišje vrste, kar jih sploh poznamo, namreč stvarjenje. In če se spet povrnemo na nauke, kakršne nam nudi spomin na dogodke v zadnjih desetletjih, tedaj so nemara od vseh najzgovornejše posledice nepoklicanega nasilnega poseganja v proces ustvarjalnega snovanja. Nemogoča je rodovitnost brez izbire, zakaj slednje tvori okolje, v katerem se to dogajanje sploh lahko vrši. In kakor je nemogoče ustvarjanje ali rodovitnost zapovedovati, kakor se je to dogajalo tudi pri nas, tako ni mogoče tega dogajanja omejiti na eno samo stran stvari. Vsaka stvaritev, ki je tega imena vredna, se v bistvu ukvarja z resnico in jo mora zaobseči v celem, pa če je to komu prav ali ne.

Seveda nudi okolje brez izbire zlate priložnosti za samozvane izbrance, ki na ta način lahko neomejeno in po mili volji razkazujejo svojo samovšečnost in so lahko vsak trenutek povsod navzoči kot edini, ki so sploh mogoči. V nobenem primeru pa to ne more biti priložnost za kulturo nekega naroda, torej v našem primeru za slovensko kulturo.

Družba, v kateri ima kriterij pripadnosti prvo in odločilno besedo pri vzpostavljanju lestvice vrednot in vrednosti, se odpove kvalificirani selekciji vrednosti in vrednot.

Naša kritika kaže vsa znamenja ustrahovanja: zdaj je zavito boječa in previdna, zdaj podtikljiva in ovaduška. Na kulturnih straneh naših časnikov in revij se le izjemoma od časa do časa najde kak privlačen, prepričljiv sestavek in z naših odrov in ateljejev zaman pričakujemo del, ki bi nas prevzela s svojo izvirnostjo in ki bi bila zrcalo tistega, kar se z nami v resnici dogaja. Za neomajno resnico velja pri nas trditev, da živimo pač v času, ko se nam ni rodil noben Prešeren ali Cankar, ker se pač genialni ljudje rodijo samo vsakih sto let ...

Toda vsak, ki je prinesel na svet količkaj izvirne ustvarjalne žilice, vsak tako zaznamovan pač predobro ve, da se trnjeva pot vsakega pristnega našega avtorja pravzaprav začne šele takrat, ko je njegovo stvarniško delo opravljeno in ko naj bi to delo nastopilo svoje naravno poslanstvo, ko naj bi doseglo bralce, gledalce ali poslušalce. Izvirna zamisel, novost, ki še ni bila zapažena nikjer v nobeni tujini, to so stvari, ki jih predstojniki naših uredništev, ateljejev in birojev najtežje prenašajo; ni je stvari, ki ne bi pri njih zbudila več nezaupanja in več občutka, da se nahajajo v bližini neke nevarnosti. Med značilne poteze našega duhovnega obraza spada naš bojzljivi strah pred našo lastno izvirnostjo. Nikdar nismo bolj nezanesljivi in bolj zmedeni kakor takrat, ko se nam zaradi naše stiske primeri, da se povzpne do izvirne stvaritve, in ni je stvari na svetu, ki bi jo težje prenašali in ki bi se nam zdela tako malo vredna in tako malo pomembna, kakor je naša lastna svoboda v trenutku, ko smo postali njeni izvoljenci.

Če naj nadaljujemo svojo misel o raznoterosti in soodvisnosti našega kulturnega prostora, tedaj naj to prepričanje zopet ponazorimo s primeri, z dokaj živimi primeri. Pojavi kot so Kocbek, Rebula, Pahor, torej ustvarjalci, ki so izpričali tudi dokaj samosvoje poglede na naše sedanje in pretekle politične razmere in dogodke, poglede, ki so v marsičem drugačni od uradnih, ti pojavi so za nas znanilci neke nove ločnice pri nas, ki prav tako

kot se je sicer začelo dogajati po svetu, ne poteka več po mejah te ali one pripadnosti, marveč poteka znotraj našega duhovnega prostora, tam kjer se morata ločiti resnica od neresnice, in prav tako tam, kjer se razhajata oblastniški cinizem in osebna človekova vest. To je prvi in tudi najpomembnejši del te zadeve.

Drugi pa je ta, da se tistega, kar se danes z našim svetom z nami vred dogaja, ni več mogoče življenjsko ločevati na njegove dejavnostne sfere, denimo na kulturno, gospodarsko, politično, niti ne na socialne razrede ali sloje; te delitve so smiselne zgolj kot metoda, kot spoznavni pristop k stvarem. Obravnava kulturnih razmer ne more mimo političnih, zlasti če slednje odmerjajo življenjski prostor prvih, oboje pa je spet račun brez krčmarja, če ne upoštevamo gospodarske podlage. Različni pogledi na stvari kot so uradni pogledi, so torej dejstvo, ki ga ne more odpraviti nobena naložena »enotnost«, zakaj kot rečeno, časi voluntarizma, časi vere, vsemogočnosti človeške volje so nepovratno minili.

Če hočemo torej pri svojih snovanjih izhajati iz realnih dejstev, tedaj moramo ne le priznati njih golo navzočnost, marveč tudi njihovo vlogo soustvarjalcev našega kulturnega in političnega prostora, torej priznati tisto, kar po svoji naravi in ne nazadnje tudi po dejanjih, dejansko tudi so. Ne zdi se nam ob tem odveč opomniti na neki zgodovinski primer, ob katerem se lahko zamislimo nad našim kroničnim nagnjenjem k ignoranci: tisti, ki so pri nas vedrili in oblačili med obema vojnama, niti ob samem koncu tega razdobja, naj se je ta konec še tako razločno čutilo, niso bili pripravljeni priznati in sprejeti obstoja sile, ki je že naslednji trenutek odločilno posegla v dogodke pri nas. Prav tako se nam ne zdi preveč posvariti pred zgodovinskimi utvarami, ki jih porajajo samovšečne podobe o naši lastni preteklosti in iz katerih navadno sestavljamo naše predstave o prihodnosti. Kdo namreč ve, kakšne predstave o prihodnosti so imeli na primer tisti, ki v usodnem letu 1941 niso bili zmožni priznati dejanske strukture našega prostora, predvsem pa se ne odreči prepričanju o izključnih svojih predpravica v njem? Tega še nihče ni povedal, ker pač nihče ne razlaga rad svojih zablod. Lahko pa si pred-

stavljamo, kako otročje brezumne so morale biti te predstave, da so lahko vodile v tako brezumna dejanja.

Ko tako prihajamo do zahtev o pravici do predstavljanja različnih pogledov na stvari, se moramo nujno povrniti k vprašanju o vodilni sili v našem družbenem življenju.

Ce se zavzemamo za odpravo enoznačenja pri nas, tedaj to še ne pomeni, da bodi načeloma ali pa v dejanju osporavamo razloge za obstoj in kontinuiteto partije kot vodilne politične oziroma idejne sile v naši družbi. Še manj pa to lahko pomeni, da se zavzemamo za spremembo, ki bi dovoljevala povratek na večstrankarsko strukturo našega političnega prostora.

Tudi sedanja naša generacija ima namreč ob naših odprtih mejah dovolj priložnosti seznanjati se z učinkom, kakršnega imajo zaprti strankarski mehanizmi na naš zamejski živelj. Z enako prepričanostjo, kot zavračamo popolno zaseganje izbirnega procesa s strani ene same stranke (partije), kot zavračamo kandidacijski in volilni postopek z enim samim, vnaprej izvoljenim kandidatom, tako lahko zavračamo načelo takoimenovane volilne matematike, po kateri si sleherni dostop do izbirnega postopka in vsakršno vzpostavljanje izbirnih kriterijev zakonito zasežejo okoreli strankarski mehanizmi, izven katerih prav tako kot v prvem primeru, ni nikakršnih možnosti več. Kakor so alternative, ki jih nudi izbirni postopek v večstrankarskem sistemu, bolj navidezne kot resnične, bolj obredne predstave kot resničnost, tako so tiste v enostrankarskem sistemu že vnaprej izbrane, se pravi, vnaprej odpravljene.

Vlogo partije si predstavljamo v smislu političnega integracijskega jedra oziroma koordinatorja in usklajevalca ter nosilca naše skupne politične volje, torej tistega, ki kvalificirano odloča o izbiri razvojne smeri ali procesa. Ni mogoče govoriti o resnični vodilni vlogi partije, če se izkaže, da njene odločitve ali odločitve njenih vodilnih ljudi prinašajo kronično slabe posledice in nič bolj ni vloga partije vodilna (kvalificirana) takrat, kadar se izogiblje odgovornosti za te posledice.

Navzočnost drugačnih naziranj in pogledov v javnosti, seveda v mejah dobre volje, od nazorov in pogledov

partije bi njeno sposobnost za kvalificirano vodilno vlogo samo okrepila. Zakaj s tem, ko bi morali partijski kadri svoja stališča in postopke javno braniti, bi se izoblikoval in utrdil njihov občutek odgovornosti pred družbo, s tem pa bi se izboljšal tudi njegov kvalitetni sestav. To je namreč pot, po kateri bi se našel izhod iz začaranega kroga negativne selekcije v njej, selekcije, pri kateri je hierarhično načelo, ki dela iz ljudi orodja, odločilni kriterij, spričo katerega so kvalifikacije, tako moralne kakor delovne, tretjerazrednega pomena.

Partija ima na izbiro, da se, kot pretežno doslej, naslanja na moč šibkosti in se tako spreminja v krčevito zaroto nepoklicanih zoper življenjsko silo poklicanih, ali pa da se na to življenjsko silo nasloni sama. Vse to seveda zavisi od njene notranje moči, se pravi, od njene sposobnosti za prenavo, ki ne bi bila zgolj pomnoževanje.

Socialistična zveza delovnega ljudstva naj bi se po uradnih zagotovilih razvijala in delovala na podlagi najboljše tradicije Osvobodilne fronte. Za katere tradicije pravzaprav gre? Po našem trdnem prepričanju bi morala ta organizacija predvsem gojiti tisto, kar je nekdanjo Osvobodilno fronto napravilo za resnično množično fronto narodno zavednih in naprednih ljudi, in ustvarilo iz nje zmagovito silo, zavračati pa tisto, kar jo je pozneje v povojnem obdobju od ljudstva odtujilo. Nikdar še ni bila SZDL delj od ljudi dobre volje kakor takrat, ko je postala gola »transmisija« partije, se pravi tedaj, ko je bila ponižana na položaj in funkcijo orodja. Tedaj bi morala biti ta organizacija tista, v okviru katere bi bilo mogoče soočati različne nazore, poglede in mnenja. Toda, v kolikšni meri je ta organizacija dejansko tista, za kar jo razglša njeno vodstvo?

Njeno osrednje glasilo, ki je tudi osrednji slovenski dnevnik, je zadnja leta bolj glasilo partije kakor pa odprta tribuna in torišče, na katerem se soočajo in krešejo pogledi in mnenja dobre volje, se pravi tista, ki lahko kvalificirano prispevajo k iskanju najboljših poti našega razvoja. Koliko zablod bi se lahko ubranili, koliko sredstev bi lahko prihranili, če bi se partija vzdržala arbitrarnih posegov v zadeve, katerih rešitev terja nadvse temeljito strokovno presojo in tudi presojo prizadetih

ljudi. Recimo, ko je odločitev za slavne podvoze v Ljubljani postala »partijska linija«, so se vsa javna občila zaprla za vsakršno drugačno ali celó nasprotno mnenje, dasiravno je bilo dobro znano, da obstojajo že povsem izoblikovane drugačne rešitve, ki so bile takorekoč na prvi pogled razumnejše in smotrnejše. Kaj se je v resnici zgodilo? Nič drugega kot tole: nekvalificirani avtorji, katerih rešitve ne bi vzdržale javne kritike, so se obožili z avtoriteto partije. Tisto, kar je pri tej zadevi najbolj zanimivo, pa je dejstvo, da se jim je to posrečilo tako popolnoma, takorekoč na celi črti. Vsekakor so se morali nekateri ljudje iz najožjega partijskega vodstva bolje počutiti v družbi določenega diletantizma kakor pa v družbi oziroma soočenju z avtonomijo neke stroke, zakaj tisto, kar je te ljudi vznemirjalo mnogo bolj kot posledice nekvalificiranih posegov v živo tkivo neke urbane ali kakšne druge sredine (te se pokažejo šele čez čas), tisto je bila verjetnost, da se utegne inteligenca, z močjo strokovne avtonomije, zbrati v kakšen odporniški sloj, kot reakcija na razmere, ki so jih taisti ljudje s svojim varuštvom (in ne vodstvom) ustvarili sami.

Tako se pač dogaja, da partija, oportunistično in zamudniško, sledi zahtevam našega razvoja šele tedaj, ko te zahteve s silo svoje zakonite nuje posežejo v naše življenje v obliki te ali one afere, se pravi v trenutku, ko začenjajo ogrožati tudi substanco oblasti same. Partija je še vedno daleč od pristnega zanimanja za vprašanja, ki s svojo vsebino segajo čez meje »čiste« oblasti.

Toda, pustimo primere, naj bodo še tako zanimivi in še tako poučni, zakaj vse preveč jih je takih, ki so se odigrali takorekoč po enem in istem kopitu, s ponovitvijo enega in istega razpleta. In vsi so potekli tako gladko in rutinsko; nič posebnega, nič upoštevanja vrednega se ni zoperstavilo niti najbolj zgrešenim gospodarskim podvigom. Ob odsotnosti drugačnih mnenj lahko poteka vse gladko in tiho, brez protestov. Obstaja pa seveda vprašanje, koliko je to dobro in koristno celo za tiste, ki so si ta pota tako imenitno utrli.

Kajti prispeli smo do tiste najnižje točke moralne zavezi, pri kateri postaja mogoče tudi tisto, kar je v kolikor toliko normalni družbi nemogoče: ko praviloma med seboj in celo sami pri sebi krstimo sleherno nekon-

formistično mnenje, izraženo javno, za neprištevnost. Nad tem stanjem naše morale se velja zamisliti; predvsem pa naj nam pri tem pomaga naš spomin, in sicer spomin na vse tisto, kar se lahko rodi iz tako demoraliziranega duha.

Maja 1976 je policija pri hišni preiskavi in aretaciji avtorja zaplenila strojepisno kopijo pričujočega spisa, nakar je ljubljansko okrožno sodišče v preiskavi sestavek okvalificiralo kot sovražno propagando in ga med drugim uporabilo za obtožbo proti avtorju. Obtožnica (16.7.1976) pravi:

Sovražen in neobjektiven odnos do naše družbene ureditve, zlasti do vloge in pomena Zveze komunistov Jugoslavije, je pokazal obdolženec tudi v sestavku »Vodniki ali varuhi«. Obdolženčeve trditve v inkriminiranih sestavkih so neresnične, takšno prikazovanje razmer v naši družbi ne odgovarja pravemu dejanskemu stanju.

Obdolženec je v svojih sestavkih prikazoval družbene razmere pri nas kot brezizhodne, njegova dejavnost je bila usmerjena v to, da vzbudi nezaupanje do družbene ureditve, da vnaša pesimizem in razdvojenost. Pri presoji obdolženčevega ravnanja, kot je inkriminiran, so elementi kaznivega dejanja sovražne propagande v celotnem sklopu očitno podani, pri čemer je obdolžencu hudobni namen spričo obsega njegovega dejanja nedvomno v celoti dokazan.

Na ta sestavek (četudi neobjavljen) se sklicuje ne le sodba istega sodišča, temveč tudi pravomočna sodba drugostopenjskega Vrhovnega sodišča SRS, s katero je avtorja obsodilo na 15 mesecev strogega zapora. Tako pravi pravomočna obsodba:

Brez pridržkov je treba sprejeti tudi ugotovitve, da je obtoženec članek »Vodniki ali varuhi« najpoprej dal prebrati Lojzetu Udetu st., nato pa ga je izročil Borisu Pahorju. S tem v zvezi je treba opozoriti, da za obstoj kaznivega dejanja po členu 118 KZ ni potrebno, da je izjava sovražno propagandne vsebine sporočena več osebam, zadošča že sporočitev eni osebi.

Za boljše razumevanje stvari je potrebno še povedati, da je bil Lojze Ude st. tedaj urednik revije »Prostor in čas«.

BEVKOVO DOPISOVANJE Z MENOJ

(Nadaljevanje)

V začetku 1963. leta sem po malem prevajal *Pohorske bajke* Jožeta Tomažiča, knjige, ki je spadala med moja prva slovenska branja. Nisem imel namena, da bi prevedel vse bajke, ampak pripravil samo izbor; načrtoval sem namreč, da bi sestavil zbornik slovenskih bajk, v katerega pa bi prišli, poleg Tomažiča, še Bevk (Peter Klepec), Levstik (Martin Krpan), Finžgar (Makalonca), Trdina in Jurčič. Ta moj načrt se je uresničil samo deloma, nekaj zaradi novih pobud, nekaj zavoljo preobremenjenosti v mojem poklicu. Medtem sem prebiral *Primoža Trubarja*, odlični življenjepis izpod peresa Mirka Rupla; približno polovico tega življenjepisa sem prevedel nekaj let zatem.

71. (tipkano pismo)

Ljubljana, 23.1.1963

Spoštovani gospod Martin!

Hvala lepa za pismo, ki me je razveselilo. Da Vam nisem takoj odgovoril, so deloma krivi drobni opravki, ki mi drobijo čas, deloma pa mrzli dnevi, ki me delajo nerazpoloženega. Okoli 20°C je že precej tudi za zimo.(1) Moja žena je v Gorici, ker se boji, da ji v hišici zaradi mraza ne popokajo vodovodne cevi, mene pa opravki zadržujejo v Ljubljani. Med drugim sklepam z nekim sarajevskim založnikom pogodbo za izdajo mojih mladinskih del v desetih knjigah in to v cirilici in latinici. To zame ni majhna zadeva. V dveh dneh pa pojdem tudi jaz v Gorico, kjer sicer piha burja, a je vendar nekoliko topleje kot v Ljubljani. Seveda tam ostanem le kak teden. Začenjam pisati mladinsko povest o velikem tolminskem puntu, ki se bo deloma zopet godila na Kneži.

»Simona Gregorčiča« dr. Koblarja so Vam poslali. (2) X. zvezek mojih Izbranih spisov pa je v tisku, korekture

so že opravljene. Nekoliko se je zakasnil, ker je tov. Koblar šele zdaj napisal opombe. Medtem pa sem uredil še 11. zvezek. V kratkem izide partizanska mladinska zgodba »Učiteljica Breda«. Založbi »Lipa« v Kopru sem dal močno popravljeni roman »Zablode«, ki ga nisem bil sprejel v Izbrane spise. (3)

Seveda me veseli, če boste med slovenske bajke vpletli tudi »Petra Klepca« in rad pristajam na to. Sicer pa pri nas trenutno ni posebnih novic v literarnem svetu.

Gotovo je tudi pri vas huda zima, kot posnemam iz listov. Upajmo na zgodnjo in lepo pomlad!

Lepo pozdravljam Vas in Vašo družinico tudi v imenu moje žene! Imejte se dobro!

France Bevk

1) Zima 1962-1963. leta je bila res strašna, tudi v Franciji. Mraz se je javljal v presledkih in dosegel tudi izredno nizke stopinje. 24. januarja smo imeli v Lyonu 23 stopinj pod ničlo, tako da so mesec dni po deloma zamrznjeni Saoni potovale ledene plošče. — 2) To knjigo sem dobil 23. januarja. Koblarjeva knjiga, ki jo je 1962. leta izdala Slovenska Matica, je odličen življenjepis, ki vzdrži primerjavo z Ruplovim *Primožem Trubarjem*. V njem sta združeni razgledana natančnost in stilistična jasnost velikega kritika. — 3) Roman *Zablode* je prvič izšel v Ljubljani pri Slovenski Matici 1929. leta z naslovom *V zablodah*.

V začetku marca se je Bevk na Proseku udeležil Prešernove proslave in o tem me je obvestil z razglednico iz Trsta. V tem času sem jaz preživljal dobo utrujenosti tako zaradi šole kot zaradi nekaterih obveznosti, za katere sem bil zadolžen kot član italijanske trgovinske zbornice v Lyonu, povrhu pa še zaradi vsakdanje zavzetosti za študij slovenske omike v vseh njenih oblikah. Vendar pa na mojem obzorju so se začeli javljati obrisi hude nesreče: znamenja multiple skleroze (diagnozo so naredili šele čez štiri leta) so se vedno bolj izrazito pojavljala pri moji ženi predvsem kot pojav živčne pretirane senzibilitnosti, ki me je toliko bolj zaskrbljala tudi zato, ker ji nisem mogel odkriti vzroka. Ker sem mislil, da je to čisto preprosto posledica živčne utrujenosti, sem aprila menil, da je najbolj prav, da jo z obema deklicama pošljem za dva tedna v Gorico. Tam so se nastanile v gostilni *Stella d'oro* na trgu Sv. Antona, ta gostilna, ki pa jo Slovenci preprosto imenujejo *Zvezda*, je bila odslej naš stalni

»pied-à-terre« vsakikrat, ko smo se ustavili v Gorici. To gostišče je bilo nekoč zelo znano goriškim Slovencem, ker se je zadnja leta svojega življenja skoraj vsak dan v njem zadrževal Simon Gregorčič. Gospodinja, gospa Vilma Gullin, se ga je zelo dobro spominjala, tako da mi je v vseh potanjnostih opisala pesnikov pogreb, ki se ga je udeležila kot dvajsetletno dekle.

72. (tipkano pismo)

Ljubljana, 9.4.1963

Hvala za pismo! Medtem sem Vam poslal X. zvezek mojih Izbranih spisov, ki je točno izšel. (1) XI. je tudi že pripravljen za tisk. Pošiljam Vam novo mladinsko povest »Učiteljica Breda«, ki bržkone ni med mojimi najboljšimi mladinskimi spisi, a Vas bo morda vseeno zanimala. (2) Pravkar sem končal zgodovinsko povest za mladino »Iz iskre požar«, ki opisuje veliki tolminski punt. Povest je pravzaprav nadaljevanje povesti »Iskra pod pelom«, (3) in se tudi godi na Kneži in v okolici. Mikalo me je, da bi dalje razpredal usodo Šimna Golje, ki je umrl na Travniku v Gorici. (4) Ker sta že dva pisatelja [Remec in Pregelj] obdelala isto snov, (5) sem se jaz lotil po svoje — za mladino, ker sem se hotel spomniti obletnice punta. Te dni čakam na potni list in na sončno vreme, da se odpeljem v Avstrijo, ker bi rad dokončal potopis po Slovenski Koroški. Če povem, da imam v načrtu tudi neko slikanico za otroke in partizanov, sem menda o svojem delu vse povedal.

Zdaj počivam, ker me je pisanje živčno izčrpalo, a ne za dolgo. Zato razumem tudi Vašo izčrpanost, prav tako tudi Vaše žene, ki ji želim, da bi se v Gorici dobro odpočila. Če bo Davorina medtem prišla v Gorico, jo bo poiskala pri »Zvezdi«. Sicer pa moja žena se ne počuti dobro, čuti bolečine v hrbtu in v glavi, zdaj zdravniki ugotavljajo, kje so vzroki. Morda se je le prehudo premrazila. V torek pojde morda spet v naš dom v Rožni dolini. Jaz pa le za nekaj dni, ker me vedno zadržujejo razne obveznosti.

Zadnjič sem v Ljubljani govoril z zastopnikom založbe Bemporad et Marzocco iz Firenc. Ta je v stikih z Mladinsko knjigo in ima menda resen namen, izdati kak

prevod iz slovenščine. Morda bi bilo dobro, če bi se oglašili za primer, če bi potrebovali kakega prevajalca. (6)

Tudi pri nas je konec dolge zime, vendar je še vedno hladno, prave pomladi še noče biti. Upajmo na poletje. Tedaj se bomo, tako pričakujem, zopet srečali v Ljubljani, v Rožni dolini ali na Kneži. Rad bi zopet videl Vaši hčerki, vase zatopljeno Ireno in šegavo Eleno. In seveda tudi Vas in Vašo ženo Marijo. Zdaj me že precej časa ni bilo v Baški grapi, ker cesta čez Petrovo brdo ni bila prevozna. Toda kadar se peljem čez Knežo, ste mi živo pred očmi.

Prisrčno Vas pozdravljam oba z Davorino!

France Bevk

1) X. knjiga Izbranih spisov vsebuje dva daljša pripovedna teksta: *Veliki Tomaž* in *Železna kača*, ki ju je izdala Goriška Matica in sicer prvega leta 1933 in drugega leta 1932, in sta ob izidu žela še kar zaslužen uspeh. — 2) *Učiteljica Breda*, ki jo je izdala Mladinska knjiga v zbirki *Knjižica sinjega galeba* števil. 88, je knjižica, katere snov je dobro sintetizirana na zavihu ščitnega ovitka: »... vojska, okupator, partizani, nenadni sovražnikovi vdori na osvobojeno ozemlje in njegovo vohljanje za partizanskimi ljudmi«. Nič izjemnega, kajti Bevk je že večkrat obravnaval takšno snov; šlo je za priložnostno delce, Bevk sam pa se je zavedal njegove povprečnosti, kot je razvidno iz tega, kar o tem piše; kakorkoli že, povest je napisana s tisto lepo neposrednostjo, ki je je bil Bevk zmožen, ko je nagovarjal mlade. — 3) Za to knjigo glej *Zaliv* 1978 - števil. 3-4, str. 196, opomba 7. — 4) Jožko Kragelj, ko piše o Simonu Golji (PSBL števil. 441-442), meni, da je, na podlagi verodostojnih podatkov, nemogoče, da bi bil Golja umrl na vešalih v Gorici kot udeleženec Tolminskega punta leta 1713. Zaradi tega je čudno, da je Ivan Pregelj, ko je proučil kopice listin, preden je napisal *Tolmince*, prisluhnil temu izročilu. — 5) Alojzij Remec v knjigi *Veliki punt* (3. izdaja 1953. pri Družbi sv. Mohorja) in I. Pregelj v *Tolmincih* (Prvotni naslov *Tlačani*, spremenjen v *Tolmince* v izdaji leta 1927.) — 6) Stike, ki sem jih skušal navezati z izdajateljem Marzoccom, niso obrodili nikakršnega sadu.

Konec aprila je Bevk odpotoval za tri dni na Koroško; želel je obnoviti vtise, ki bi mu bili koristni pri pisanju knjige za mladino, ki pa je izšla šele čez tri leta z naslovom *Rož, Podjuna, Zila*; o tem me je obvestil z razglednico iz Celovca. Dogodki, ki so si sledili, so bili prav nenavadni. Konec julija smo prišli v Slovenijo, kjer smo se zadržali dobršen mesec. Z Bevkom smo se trikrat vi-

deli: na Kneži, kamor nas je prišel obiskat, potem v Rožni dolini in v Ljubljani, kamor pa sem ga šel jaz obiskat. Preostali čas sem porabil za pohajanje po hribih, za dolge sprehode s kolesom, za obiske sorodnikov in dragih prijateljev, kot sta bili v Novi Gorici Kristjan Bavdaž in profesor Kotnik v Stari Fužini; pa tudi za udeležbo pri farnih praznikih. Najprej sem bil v Grahovem za praznik Sv. Ane, v Stržišču za praznik Sv. Ožbalta, in končno za Vnebovzetje v Podmelcu; v vseh teh krajih so se vile procesije okoli cerkve zato, da ne bi motili prometa, takšni so bili namreč uradni predpisi. Jaz pa sem se spraševal, kako naj bi ovirala promet procesija v Stržišču, vasici ob vznožju Črne prsti, kjer v tistem času nisi videl avtomobila po cele tedne. V nadomestilo pa seveda niso procesije in povorke drugačne narave nič motile prometa in se prosto odvijale po ulicah, poteh in trgih.

Po nasvetu profesorja Bruna Meriggija sem poslal iz Lyona založniku Mondadoriju v Milan prevod *Kaplana Martina Čedermaca*; prevodu sem priložil izvod originala, ker je tako želel založnik »da bi ga lahko primerjali s prevodom, če bi prišlo do morebitne italijanske izdaje«.

73. (na roko pisano pismo)

Nova Gorica, 26.10.1963

Spoštovani gospod Martin!

Na Vaše cenjeno pismo Vam v naglici na kratko odgovarjam. Vračam pismo založbe Mondadori v upanju, da pride do izdaje romana. Če bi ga izdal Mondadori, bi to mnogo pomenilo. Upajmo! Posebej Vam pošiljam priporočeno zadnjo izdajo »Čedermaca«, ki ste ga poslali založbi, da ne boste brez njega. Prilagam tudi novo izšlo knjigo mojih mladinskih spisov »Otroci samote«. Ti so Vam bržkone že vsi znani, ker so samo ponatis za šolsko branje.

Seznam knjig, ki jih želite, sem oddal Društvu slov. književnikov in sem prepričan, da jih boste kmalu prejeli. O tem mi, prosim, poročajte.

Zdaj sem že drugi dan z Davorino v Novi Gorici, kjer ostanem do ponedeljka, ker me opravki znova kličejo v

Ljubljano. Prejšnji teden sem bil v Mariboru in v Ljutomeru, kjer smo proslavljali 150. obletnico rojstva našega jezikoslovca Frana Miklošiča.

Kmalu izide moja mladinska zgodovinska povest »Iz iskre požar«, roman »In sonce je obstalo« pa je v tisku.

Tu je lepa, pisana jesen, ki bi jo radi imeli podaljšano do božiča oziroma do novega leta. Kar se tiče mojega popotovanja, sem obiskal to pot samo Gorico, 19. novembra pa pojdem predavat v Trst in ob tej priložnosti skočim tudi v Videm in Čedad.

Lep pozdrav Vaši ženi in hčerkama, posebno pa Vam, tudi od Davorine!

France Bevk

74. (tipkano pismo)

Dragi tovariš Martin! (1)

Prisrčna Vam hvala za prijazno pismo in za lepo družinsko fotografijo. Tudi meni in Davorini bi bilo žal za lepe Irenine kitke. Naj jih le obdrži. Tako dolgo, da bo postala tako moderna, da ji bodo v napotje.

Glede knjig, ki Vam jih je poslalo DSK, sem Vam hotel že pisati, da Milčinskega ni bilo več. V tem se vidi priljubljenost pisatelja pri ljudstvu. (2) Izšla pa je med tem pri Slovenski matici »Zgodovina slovenskega slovstva« IV. zvezek. Prosil bom, naj Vam ga pošljejo.

Sicer Vam nimam nič posebnega poročati. Čakam, da izide mladinska povest »Iz iskre požar«, prav tako izide pred novim letom roman »In sonce je obstalo«, za katerega sem že opravil korekture. V decembru bom zopet sedel k pisalni mizi, da končam nekatere krajše stvari. November mi je potekel v znamenju sestavkov in literarnih večerov. Zdaj obiščem prihodnje dni le še Zakojco, v kolikor me ne čaka še kako drugo presenečenje. Dne 19. in 20. t. m. sem predaval v Trstu in Gorici o temi: »Moja pisateljska pot«. Zdaj imam vizum za dve potovanji v Italijo in bom v prihodnje obiskal tudi Beneško Slovenijo. Danes pa se za nekaj dni z ženo odpeljeva v Rožno dolino, kjer bova preživela praznike ustave.

Oba z ženo prisrčno pozdravljava Vas, ženo in hčerki!

France Bevk

1) Prvič me Bevk naziva tovariša. Očiten lapsus, ki ga je treba pripisati moči navade in ki se bo ponovil samo še enkrat, šest let pozneje, medtem ko je Bevk navadno začel svoja pisma z »Dragi gospod Martin!«. — 2) Izdaja Zbranih spisov Frana Milčinskega (2 knjigi, DZS 1960) ni še bila popolnoma pošla, a jo je bilo najbrže težko najti na knjižnem trgu. In res, dve leti in pol pozneje mi je uspelo, da sem si jo s pomočjo Mladinske knjige nabavil.

Medtem ko sem čakal na odločitev založbe Mondadori, sem 17. februarja 1964 poslal prevod *Legende* v Milan založbi »Istituto di Propaganda Libraria«, ki je že bila dvakrat izdala *Jurija Kozjaka* J. Jurčiča v prevodu F. Kolednika. Vendar mi ga je že 26. istega meseca založnik (ki gotovo ni niti prebral tipkopisa) vrnil »ker ne spada v našo zbirko«. Medtem sem prevajal *Mrak za rešetkami*, ki sem ga nameraval združiti s prvima dvema deloma *Poti v svobodo*, tako da bi zaobjel približno petindvajset let Bevkovega življenja.

75. (tipkano pismo)

Ljubljana, 28.2.1964

Spoštovani gospod Martin!

Pravkar sem Vam poslal priporočeno knjigi »Iz iskre požar« in »In sonce je obstalo«, ko sem prejel Vaše pismo. Lepa hvala! Vsaj »Iz iskre požar« bi bil moral že prej poslati, a sem čakal izida naslednje. (1) Zanimalo me bo Vaše mnenje za roman »In sonce je obstalo«. (2)

V decembru sem bil močno prehlajen z vročino, da mi je nerazpoloženje vzelo tri tedne časa. To bi ne bilo nič hudega, če bi bila bolezen počitek, a ni. Zdaj sem zopet na nogah, da lahko delam. Končujem potopis po Slovenski Koroški, ki že predolgo visim na njem. Čakata pa me še neka mladinska zgodba in kmečka povest. Novo zbirko mladinskih črtic bom samo uredil, ker so že napisane. To bo pa za letos dovolj.

V poljščini je izšla moja mladinska povest »Tonček«, a v nemščini »Pastirci« in »Grivarjevi otroci«. Zdaj je v

tisku »Pesterna«. Zelo ljubo bi mi bilo, če bi »Kaplan Martin Čedermac« končno res izšel v italijanščini. Seveda bi bil vesel tudi »Legend«. Vaša misel, da bi »Mrak za rešetkami« in prva poglavja »Pot v svobodo« združili v eni knjigi, se mi zdi dobra. Težava je dobiti založnika, ki se tudi drugod ne ponujajo, ampak jih pogosto prinese sreča.

Mencingerja Zbrano delo III., ki ga želite, bom skušal najti.

Davorina je relativno zdrava. Ta zima je bila pri nas bolj mrzla kot ponavadi, a suha, brez padavin, zato lažja kot lanska. Zdaj pa upamo na skorajšnjo pomlad. Poleti se vidimo, saj se z Bohinjem ne boste čisto odpovedali naši Kneži.

Od mene in od Davorine pristrčne pozdrave Vam in Vaši družinici!

France Bevk

1) Iz iskre požar je bil, kot smo že videli, izpeljan iz Velikega punta A. Remca in iz Pregljevih Tolmincev, zato delu manjka prave izvirnosti. Vendar ga je Bevk spretno prikrojil za mladiño, ki še ne pozna ne Remca ne Preglja, zato je dober uvod v dela teh dveh avtorjev, posebno Preglja. Povrhu je še knjigo izvrstno ilustriral Tone Kralj, ki je mojstrsko poudaril dramatične strani dejanja. — 2) Nisem poslal Bevku svojega mnenja glede te knjige, ker se nisem upal. Dogajanje se godi za časa prve svetovne vojske (Gorica, Radgona ...) in je nemočen poskus, da bi v reduciranem ključu posnel *Doberdob* Prežihovega Voranca. Vendar gre za pravo polomijo: dejanje ni povezano, tekst je napisan v neučinkovitem, melodramatičnem slogu ljudskega podlistkarskega romana, branje moreče, na to delo pa je najbolje pozabiti.

76. (tipkano pismo)

Ljubljana, 10.4.1964

Spoštovani gospod Martin!

Lepa hvala za pismo z dne 31. marca t.l., ki sem ga prejel, ko sem se vrnil iz Münchena, kjer sem se mudil s potovanjem vred štiri dni. Bil sem na pol gost Mednarodne mladinske knjižnice, ki je pod okriljem UNESCO, kjer sem si ogledal tudi razstavo danskih mladinskih knjig. Marsikaj zanimivega, a bi bilo potrebno znanje jezika. Seveda sem si prvič ogledal tudi znano Pinakoteko, kar je bilo zame posebno doživetje.

Kar mi pišete glede Mondadorija, se strinjam z Vašim predlogom. Storite tako, da bomo večeli, pri čem smo. Seveda me samo veseli, ko pravite, da ste se lotili prevajanja knjige »Mrak za rešetkami«. Če ne bodo zaradi vsebine kaki pomisleki založnikov. Ko sem zadnjič rekel, da se založbe ne ponujajo same, sem hotel reči, da je težko prodreti neznanim ali malo znanim pisateljem malih narodov. Založbe nočejo računati z izgubo, kar imajo po svoje tudi prav.

Zdaj se zopet čutim zdravega, enako moja žena. Želim si sicer sonca, a se pomlad zelo obotavlja. Danes zjutraj je pri nas pobelil sneg, vendar je takoj izginil in se je prikazalo sonce. Pravi april!

Zdaj ni več daleč čas, ko se bomo zopet srečali. Če ne na Kneži, pa v Bohinju, na vsak način Vas bom obiskal, kjerkoli boste s svojo družinico. Seveda boste gotovo tudi vi obiskali Ljubljano.

Oba z Davorino prisrčno pozdravljava Vas, ženo in obe hčerki!

France Bevk

23. aprila mi je založnik Mondadori vrnil prevod *Kaplana Martina Čedermaca* in napisal: »... pregledali smo tako izvirni tekst kot prevod ..., a žal Vam moramo sporočiti, da je naša odločitev negativna«. Ta tako lakoničen odgovor, potem ko si je Mondadori šest mesecev pridržal tipkopolis, me ni mogel zadovoljiti. Zavoljo tega sem mu napisal pismo in ga vprašal, »naj mi sporoči, če se negativna odločitev nanaša na delo kot tako ali na prevod ali na morebiten nezadosten tržni uspeh ali še na kaj drugega«. Založnik mi je odgovoril 12. maja in tokrat bolj nazorno: »... pregledali smo izvirni tekst prej kot Vaš prevod in se odločili na podlagi izvirnika. Čeprav se sodbe tistih, ki so v založbi delo brali, strinjajo v tem, da ima roman Franceta Bevka več dobrih lastnosti, te vsekakor ne zadostujejo, da bi se drugače odločili; ker pa zavoljo pomanjkanja časa in založniškega programa ...« vse drugo pa je samo čvekanje. Skratka, eno je gotovo: še leta 1964. je bil Martin Čedermac osebnost, ki je motila založnika Mondadorija pa še kakšnega njegovega urednika. Fotokopijo tega pisma sem poslal Bevku.

Ljubljana, 3.6.1964

Spoštovani gospod Martin,

lepa hvala za pismo z dne 18. maja t. l. in oprostite mi, da Vam šele danes odgovarjam. Pišem neko kmečko povest, ki sem jo obljubil »Primorskemu dnevniku«. Nič posebnega, neka snov iz dni prve svetovne vojne, ki sem jo svoj čas že imel v delu, a sem jo zopet odložil, zdaj bi jo pa rad dovršil pred počitnicami, da bom potem bolj prost kot lani.

Vračam Vam obe pismi Mondadorija, ki sta me seveda zanimali. Odklonitev rokopisa se mi ne zdi čisto prepričljiva in berem med vrsticami nekoliko zadrege. Založnik, ki bo zgrabil za delo, bo moral imeti poleg drugega tudi nekaj poguma, ker mora računati na bralce. Mislim glede na vsebino. Isto bo veljalo tudi za »Mrak za rešetkami«. Če bo Einaudi tisti, me bo samo veselilo.

G.B. Paravia mi je poslal obračun za prodane »Ragazzi soli« do konca decembra. Honorar so mi nakazali v dinarjih. Prodanih je bilo v teku leta 555 izvodov. Za 300 izvodov izmed teh sem bil dal poseben popust, ker so jih pod posebnimi pogoji prodali vse na en mah.

Z Davorino se imava po navadi. Od časa do časa sva za kak teden v Rožni dolini, Davorina pogosteje kot jaz, ker me v Ljubljani še vedno zadržujejo razne obveznosti. Večkrat obiskujem šole. Vsaj v juliju in avgustu pa nameravam izpreči, ker se tudi pri meni že pojavlja utrujenost.

Veselim se dne, ko se bomo v počitnicah zopet videli. Lepo pozdravljam ženo, hčerki in Vas, tudi od Davorine!

France Bevk

V začetku poletja se je Bevk še nekajkrat odpravil na pot. Sredi maja je bil v Beogradu na proslavi literarnega zgodovinarja Jovana Skerlića. 6. junija mi je poslal spominček z Muljave, kjer je bila proslava 120. letnice Jurčičevega rojstva. V začetku julija je bil spet na Koroškem skupaj z ženo Davorino, kot mi je pisal iz Velikovca.

Tisto poletje sem preživel z družinico tri tedne v Bohinju. Bil sem že malo sit Baške grape, katero sem že do potanjnosti poznal; zavljo tega sem hotel zaživeti v nekem drugačnem, vendar pa čisto slovenskem okolju, videti druge ljudi. Na Polju pri Podlipniku sem vzel v najem sobo s tremi posteljami z uporabo kuhinje in s kopalnico ... v bližnji Savi. Odlično smo se imeli. Bilo je to zelo srečno obdobje, tudi zato, ker sem lahko prepešal Triglavski svet, od Velikega Špičja, prekrasne razgledne točke, ki jo je hvalil Julius Kugy, do Rjavine pa na Tičarico, Zelnarico, Kanjavca in na sam Triglav; prehodil sem lepo ledeniško dolino Vrat, od Mojstrane do Aljaževega doma; užival sem, ko sem prenočeval v planskih kočah in bil v stiku z ljudmi z vseh koncev Slovenije.

15. avgusta mi je Bevk pisal iz Gorice in me opozoril: »V petek 7. t.m. se nameravam opoldne pripeljati z vlakom do B. Bistrice. Nato se bom s prvim avtobusom peljal do Jezera in Vas obiskal. Upam, da Vas najdem doma«. Bevk je bil prevelik optimist glede poštnih služb. In zares, ko je prišel na Polje, je za njim prišel pismonoša, ki nam je izročil njegovo razglednico. Vendar je ubogi Bevk, ker je izstopil pri Jezeru namesto na Polju, moral, da bi se vrnil nazaj, prepešati dva kilometra pod žgočim soncem; in bil je zares utrujen, in to tembolj, ker se je že nekaj časa slabo počutil. Dobro kosilce v gostilni Pristavec ga je nekoliko poživilo, tako da smo kljub vsemu prebili skupaj lepo popoldne. Bevk je proti večeru odpotoval in se vrnil v Novo Gorico.

Ko sem ga šel dva tedna pozneje obiskat v Rožno dolino, sem ga našel pri slabem zdravju, saj je, ker se je počutil šibkega, šel počivat za dobro uro, tako da sem ostal sam z gospo Davorino, ki je bila resno zaskrbljena.

Da je bilo Bevkovo zdravje nekam skrhano, potrjuje tudi to, da mi je do januarja 1965 poslal samo dve razglednici. Na prvi, datirani s 16. septembrom, mi pravi: »Prebolevam nadlogo, ki je še ni konec ... Jutri obiščem beneške Slovence in grob 'Čedermaca'. To nedeljo sem govoril na proslavi 120. letnice Simona Gregorčiča v Kobaridu.« Grob »Čedermaca« je bil za Bevka grob Antona Cuffola, beneškega duhovnika, kateri ga je deloma nav-

dihnil, ko je ustvarjal lik Martina Čedermaca; Cuffolo je umrl 13. oktobra 1959. leta in bil pokopan v Lazah.

Z drugo razglednico, datirano s 1. oktobrom, mi Bevk pravi: »Žal mi je, da sem bil ob našem snidenju zaradi bolezni nerazpoložen in se nismo tako pomenili, kot sem želel. Vnetje me še vedno muči, dasi je mnogo boljše, vendar še vedno nisem za intenzivno literarno delo. Nameravam v kako zdravilišče. Ko bom boljše volje, Vam bom obširneje pisal«.

Vendar sem moral čakati še tri mesece, preden sem prejel njegovo pismo.

(Nadaljevanje sledi)

Prevedla: Radoslava Premrl

»Individualizirajoča, narodna komponenta zgodovinskih sil je še vedno močnejša od vseh internacionalnih in se bo izkazala za močnejšo tudi od vseh imperialističnih sil. Ta komponenta se izkazuje za močnejšo v tem smislu, da vsak narod za ceno krvi hoče svojim individualnim razmeram primerno in svojemu značaju odgovarjajoče izvesti sicer splošno kot nujno občutene gospodarsko-socialne in politične spremembe. Ta individualnost se izraža tako v različnosti konkretnih ciljev, kakor zlasti tudi v različnosti bojnih sredstev, uporabe nasilja, različnosti spoštovanja človeške osebe, človeškega življenja, v različni realizaciji svobode in demokratizacije.«

Lojze Ude

Moč narodnega principa

Ljubljana, junija 1943

(Nova revija, 15-16)

MLADOJARA SLOVENSKA GOSPOŠČINA

Usoda slovenskega plemstva — Koga med slovensko gospodo najbolj napenja — Kakšna kri in kakšna aristokracija se uveljavlja — Zdravniška veda je že tako napredovala, da ni več najti zdravega človeka — Kako si je avstroogrski vojak služil tobak z istrsko vero — Porazno mnenje tuhtajočega Jecljavca

Da pa bi se zgražanje prizadetih članov slovenskega občestva ne zrušilo na avtorjevo šibkost in v izogib očitkom o podtikanju in natolcevanju, se je ta obrnil na Dr. dr. V. Kresnika s prošnjo, naj bi posegel vmes in mu pomagal nositi težo odgovornosti za pre-smela zatrjevanja. Na ta način njegove pripombe, če že ne v celoti, delno vsekakor upravičujejo pacientova razmišljanja.

Človeku niti na misel ne hodi, da bi se spustil v kreg s katerim od slovenskih izobražencev ali razumnikov ali intelektualcev, in kaj vse vemo, kako se sami radi imenujejo in kako se jim še lahko reče, (1) niti na misel torej, vendar bi se moralo tu in tam le reči ali napisati prijazno besedo tudi o njih, denimo na splošno, lahko pa tudi samo o enem izmed teh izstopajočih cehov. Saj jih je vedno več! Tudi tistih, ki bi pravzaprav morali popravljati ključavnice, ker se v poklicu izobraženca nekako ne znajdejo, ali tistih, ki imajo o estetskih razsežnostih le nekam prerazborite privide, pa bi jim bilo nemara koristnejše dekoracijsko tlakovanje ali maltanje ali, postavimo, lov na metulje, posel, ki sicer ni donosnejši od progresivistične umetnosti, je pa dokaj bolj zdrav in idiličen popravek.

O diplomiranih ženskah pa nič dolgoveznega trenutno, in samo to: da se namreč oprimejo svojega poklica z materinskim nagnjenjem, gospodinjstva pa, tega se potem lotijo z akademskim kriterijem. Tak odnos do dela

na tem in onem področju pa dá seveda ponajvečkrat zelo zanimive rezultate. Seveda ne velja to za vse slovenske izobraženke, ker jih še vedno ostane nekaj, da utemeljujejo pravilo.

Slovinci se ne moremo ponašati s plemstvom. Kar je bilo avtohtonih knezov in kosezov, ti so se porazgubili v času, prišleki pa so bili tujci, in če se je kateri od teh ponašil, se ni s plemenitim namenom. (2) Slovenci se torej ne moremo sklicevati na kranjsko aristokracijo, zato pri nas ni najti plave krvi ali krvi drugačne barve, razen tiste domače, rdeče, ki jo je po zadnji vojni priznala tudi oblast.

Po svojih močeh so to vrzel skušali zapolniti slovenski izobraženci, kakor hitro se jim je zazdelo, da bi se Slovenec v pomanjkanju baronarstva brez odpora prilagodil kultu manj anahronističnega naslovarstva. Žensk se je do takšnega kvaziplemstva med obema vojnama dokopalo bore malo, dosti pa jih je bilo, ki so si naslov pridobile z možitvijo v nekakšnem, da se tako reče, morganatičnem zakonu. (3) Po zaslugi takšnih možnosti sta se milostljivi gospe doktorjevi ali profesorjevi ali inženirjevi in tako naprej vsakikrat nekoliko privzdignila krilo in podbradek, ko je stopila med ljudi. Ko bi bila tedaj komu kapnila modra ideja, naj bi vendar fakultete tudi ta konformistični poganjek uvrstile med častne naslove, bi bili Slovenci danes okinčani še z eno dekorativno izjemnostjo.

Sicer pa je bila po zadnji vojni ena naslovarska bitka že dobljena, in potemtakem še ni vse zapravljeno. V dokaz se lahko pokaže na hierarhično piramido, ki ji je tovarštvo med vojno nekoliko zrahljalo temelje, se pa zdaj že spet bohotno razrašča, in okoli nje se preriva zasopla bratovščina, srečna, da je materializem odpravil balastne ideale, ki bi jo na vzponu samo ovirali. O, čisto odvečno breme, ta narodnost, ta vera, ti naivni svetovni nazori! Da so nam le ostali naglavni grehi, brez katerih bi plezanje od stopnice do stolbe ne imelo nikakega smisla. In teh ne manjka, teh stopnic, tudi v novi družbi jih ni malo, nemara sploh nimajo vrha, razen za tistega, ki ima pravico odločati, na kateri bo kdo stal.

Pravico? ...

V tej skupnosti napenja najbolj tiste, ki so Almo mater najdlje sesali. In ker bi mednje spadali zdravniki, bi bilo najbolj pametno in priporočljivo ustaviti se pri teh in pri njihovih privilegijih tudi zato, ker je človek iz množice v skrbi za zdravje prisiljen najčešče zadeti obne. *Da pa bi se zgražanje prizadetih članov slovenskega občestva ne zrušilo ...*

Stopimo torej po razsežni prostornosti v živo zgovornost, stopimo za temle moškim, ki hiti v eno izmed ambulant, kjer imamo učenost o zdravju in bolezni v zaku-pu, pridržimo dih in prisluhnamo ...

Čujejo se šumi in glasovi kakor iz velikanskega li-jaka, bližajo se in postajajo vse razločnejši:

(najbližji je moški, ki vpraša nenavadno vljudno)

Moški: Kako bi prišel do doktorja Roveža? Imam na-potnico ...

Človek v kabini (rezko in odločno): Peto nadstropje, levi hodnik, soba stopetnajst! (sledijo koraki, vratarjenje in šum dvigala in vse, kar je še potrebno, da Moški dospe v peto nadstropje in v utesnjeno čakalnico, kjer je Služkinja pravkar pripovedovala dogodek z otrokom, ki je bil takrat star poldrugo leto).

Služkinja: Šibak, ubožec, in droban, tako da je bil bolj podoben oskubljenemu petelinu kakor človeškemu mladiču.

Gospa: Dajte no! Tako govoriti o svojem otroku!

Služkinja: Saj ni bil moj ...

Gospa: Čigav pa?

Služkinja: Gospodinjin ...

Gospa: Pa vendar! ...

Služkinja: Draga moja gospa, več sem naredila zanj, za tistega črvička, kakor njegova mati, ki se je vedla kakor koklja in je naprej in naprej počepala ...

Gospa: Ali ni imela moža?

Služkinja: Kako da ne! Toda ta, vidite, ta se je tudi ozi-ral, in sicer najprej za mano, in potem, še za marsi-katero ...

Dninar: Kaj pa je bilo s tistim otrokom? Ali niste name-ravali nekaj povedati?

Služkinja: To, da sem ga nesla v otroško ambulanto, ka-kor so mi naročili. Tam si ga je dokaj površno ogle-

dala neka gospa zdravnica, ki se je potem usedla in napisala recept za nekakšne sirupe. Med čakanjem sem tiho omenila, da je otrok prejkone glistav ... Zdravnica mi je že s svojim pomilovalnim pogledom povedala, s kakšnim nesmisлом se oglašam, potem pa je še z bolniško sestro izmenjala nekaj ironičnih stavkov, češ da se zdaj že vsaka dekla skuša vmešavati v zdravniško znanje in ugotavlja gliste pri otroku z vročino. Kar je popoln nesmisel, je še rekla bolničarki.

Gospodinja: Doktor Drvež je bil eden redkih, ki se je dodobra znašel pri otroških nadlogah.

Gospa: Prav res, bil je surov in oblasten, toda na gliste se je spoznal nekoliko bolje kakor tista vaša doktorica.

Uradnik: Težave so v tem, ker otrok ne zna pripomoči zdravniku pri diagnozi.

Prodajalka: Ne zna in ne more. In tako je vse odvisno od zdravnikove veščine in njegovih izkušenj. Sicer pa teh ni dosti. Mislim zdravnikov za otroške bolezni.

Starec: Več kakor za bolezni starcev.

Ženska: In dosti več kakor za bolezni revežev.

Starec: Tudi jaz menim, da je zdravje naprodaj. Tudi zdravje, kakor vse dobrine. V možnostnih mejah, kakopak, kolikor ti ga zdravniki lahko obnovijo. Vsekakor naprodaj! Boljši plačnik je povsod na boljšem ...

Mladi mož: Nikarte no! Tako hudo le ni, saj smo vsi za varovani ...

Dninar: Prav nič hudega nam ni, res; vsi smo lepo za varovani, le nekoliko potrpljenja in strpnosti nam je treba, da se nam vrsta ne pretrga. Miliionarju, kajpak, temu ni treba čakati v vrsti. Doktorja pričaka doma, bere časopis in kadi cigaro in doktor prav rad priteče, da se pomenita o politiki in o kakšni pikantnosti v znani družbi ...

Uradnik: No, ja, menda ne pride samo zato, da se pogovarjata o politiki. Mu mora že kaj manjkati, miliionarju ...

Dninar: Seveda, toda to so malenkosti: napenja ga, ali ga dere zgaga ali ima krvave oči zaradi veselosti pre-

teklega večera, zato se mora takoj posvetovati z osebnim zdravnikom. (4) Za količkaj manj prijetno razpoloženje pa odpeljejo moža tako in tako v sanatorij.

Služkinja: Prava reč, ti petičniki! Mislite, da so srečni?

Mladi mož: Vsi vemo, da niso. Ubožci! Toda jaz bi se kljub temu rad prelevil v kožo enega izmed njih. Naj bo no, v čast božjo, bi rekel, bom pa nekaj časa nesrečnik.

Starec: Človek se vedno z nečim potrošta. Vselej najde mrvo tolažbe, da potaji zavist. Tako je tudi z iznajdbo teh nesrečnih milijonarjev.

Uradnik: Sicer pa tudi tem ni prizaneseno, če jih navrta kaj hujšega. Razen, če se tudi med njimi ne najde človek z jekleno voljo in avtosugestivno močjo, ki lahko zatre napredovanje bolezenske razjede. Toda bogataši so povečini razmehkuženi, med njimi ni lahko iztakniti junaka volje in hotenja.

Moški: Potemtakem ste tudi vi mnenja, da je moč bolezni krotiti s samoobvladanjem?

Gospa: Tudi jaz sem prepričana o tem, le da je gospod pozabil na eno najvažnejših komponent v tej zvezi.

Moški: In sicer?

Gospa: Vero, mislim ...

Moški: Tega niti ni treba posebej poudarjati! ... Vera, ja, točneje — prepričanje ... S pojmom vera smo speljani za kulise mističnega, kjer naj bi se trudil v naš prid kak nadnaravnež, s samohotenjem pa zahtevamo čudeže od lastnih sil, od lastne duševne zmogljivosti ...

Ženska: Veste, da ste zdaj vi na vrsti? — Jaz prav rada stopim naprej, če bi vi radi zaključili svojo razlago, mislim zaradi avditorija, ki kaže toliko pozornosti ...

Mladi mož: Prav nič se ne mudi! Gospod, ki jo je pravkar primahal skozi naš špalir, ni zdravnik. Kak bolničar bo.

Ženska: A, tako! Vi ga poznate, zdravnika?

Mladi mož: Prav nič ne. Sodim le po tem, ker je prišlek pozdravil. Zdravnik ponajvečkrat niti ne kimne z glavo, kajti kako naj ga narod loči od drugih, dokler nima na sebi tiste bele halje in kakšnega poklicnega

inštrumenta, s katerim se po navadi tolče po bedru.
Kakor oficir z jahalno palico ...

Ženska: Čujte no, mladi mož, zakaj ste tako nepopustljivo razpoloženi do zdravnikov? So vam prizadejali kakšno krivico? Po videzu človek ne bi sodil — čvrsti ste in korenjaški, in v vaših letih ...

Mladi mož: Niti zanje nisem, niti proti njim, gospa. Z enim izmed teh sva celo sošolca in se še vedno dobro razumeva. To pa zato, ker imam jaz mehanično delavnico, on pa zelo pogosto pohabljen avto.

Uradnik: Mar se vi nikdar ne zatečete k njemu?

Mladi mož: Kako da ne! Kakor hitro se sam ne znajdem in si ne morem pomagati z aspirinom ...

Uradnik: Vendar mislim, da imate vi dokaj več koristi od tega poznanstva.

Mladi mož: Ne bi rekel; jaz mu navsezadnje avto vedno pripravim do tega, da steče, vtem ko mi on ne more odpraviti išijasa, ki mi žre dušo in me ovira pri delu.

Delavec: Reklo bi se torej, da se dokaj bolj spoznate na zdravnikov avto, kakor zdravnik na vaš organizem?

Starec: Nekaj takega se lahko reče z gotovostjo. Mene, vidite, bi bili že davno spravili pod rušo, ko bi se jim bil prepustil. Imam sina, ki je zdravnik že trideset let, pa mu še nisem dal priložnosti, da bi me bil pretipal. Znajo, nekaj pač znajo, toda meni verjemite — bolezenske klice in bacili in virusi in kar je še take mikrogolazni, ta je vse bolj domiselna v svojem uničevalnem delu, kakor človek, ki tipa nekam na slepo okoli sebe.

Gospa: Če bi tipal hitreje na področju znanosti, bi mu pač zmanjkalo denarja za orožje, za vojsko.

Starec: Veste, s to zadevo o finansiranju znanosti ni tako preprosto. Če se ne vtakne pravega človeka na določeno mesto, ne bo uspeha tudi po desetletjih eksperimentiranja, ko je s svojim nehasnim ugibanjem posesal že kakšno milijardo iz posvečenih fondov. Študijske štipendije delijo raziskovalni inštituti ponajvečkrat togim teoretikom z elektronskimi možga-

ni in kompjuterskim spominom. Tem daste telefonski imenik, pa si bodo njegovo branje zapomnili od začetka do konca, in še obratno, če je treba. Toda šepava slabotnost domišljije in odklanjanje antilogike ne iztakne čudežnega odkritja. V ta namen so potrebni čuti nekoliko drugačnih razsežnosti, kot jih imajo takšni živi računalniki.

Uradnik: In v zdravstvu še posebej.

Moški: Ja, še posebej v zdravstvu! So taki, ki ugotovijo, kaj manjka pacientu že takoj, ko ga zagledajo, ne da bi ga izprašali in otipali. Toda taki so redki ... (5)

Ženska: Redki! Jaz sem jih obiskala že kak ducat, pa mi je vsak našel kaj drugega.

Gospa: Tako, tako! Kolikor zdravnikov, toliko bolezni.

Uradnik: Razen zdravnika bolniške blagajne, ki te uvrsti v neko patološko poprečje, da se tako reče. Posebej, če se mu mudi. Tedaj združi vse tvoje težave v psihosomatske motnje in ti predpiše pomirjevalne in tolažilne praške. (6)

Mladi mož: Ali pa zamenja slepiča z žolčnimi kamni ...

Služkinja: To navsezadnje še ni tako hudo. Toda mojega ujca so na bolniški zdravili poldrugo leto zaradi vnetja bedrnega živca, imel pa je, ta revež, tumor v glavi. In je za tem tudi umrl.

Delavec: V takšnih zmotah niso izurjeni samo zdravniki bolniške blagajne. Zadnjič, in to ste tako in tako brali v časopisih, oni mesec, pravim, so v bolnišnici pestovali in negovali starejši ženski levo nogo, vtem ko je imela prizadeto in ogroženo desno. Tudi ta je umrla.

Služkinja: Kaj ne! Že iz strahu, da bi ji odrezali zdravo nogo.

Mladi mož: Kar se rezanja tiče, imaš take, ki jim ne manjka drugega, kakor jekleno brusilo, takšno, kakršno ima obešeno na pasu vsak mesarski pomočnik. Žk-žk, in ti pogleda v drobovje. Počakajte no, gospod primarij, temu pacientu so se nemara zamešala čreva. On pa žk-žk ... Ja, počakajte, no, lahko da ima trebušno slinavko ... Saj bomo takoj videli, pravi on, in ti načne trebuh ...

Uradnik: Vsak po svoje pač — kirurg z nožem, internist

s tabletami, vtem ko si psihiater svojega človeka tiho in zamišljeno ogleduje in ga obrača kakor Aškerčev Tomaž morskega spaka, tako da imata na koncu drug o drugem čisto podobno mnenje ...

Starec: Da sta oba nekoliko premaknjena? ...

Uradnik: Menda res, ali tako nekako!

Moški: Mislim, da pridejo kirurgi na svoj račun med vojno. Ti in generali so med vojno najbolj razgibani. Jaz sem bil ranjen že v prvi svetovni vojni. Zadel me je drobec granate v koleno in mlajši kirurg mi je hotel odrezati nogo. To je bilo v vojaški bolnici v dunajskem Novem mestu. Na srečo se je prikazal primarij in povedal svoje. Oho, mladi kolega, je dejal, oho! Če bi ravnali po vašem mnenju, bi se znašla avstrijska armada kmalu brez nog.
(Vtem ko se čakalnica heheta, povzame)

Moški: Tega šefa sem potem gledal kakor malika. Toda nekega dne je prišel v naš oddelek čisto ob nepravem času. To se je zgodilo kak teden kasneje, ko sem lahko že preizkušal svoje zdravje. Od nekega ujetnika sem pobral rusko narodno pesmico, in tako sem skakal po obstreljeni nogi in pel

*Sidjeli dva medvedka
na vjatkii zalatoj,
adjin igral harmonko
drugoj kačal z nagoj!*

Ali ti ne pride prav tisti hip primarij Sachmeister skozi vrata! Oho, pravi, oho, in imenitno! Vidim, da že plešeš in da znaš rusko. Torej bom sporočil in priporočil, naj te pošljejo tjakaj. In tako sem že čez nekaj dni znova marširal v Galicijo.

Starec: Katerega leta ste bili ranjeni?

Moški: Devetnajststosedemnajstega. Pozimi, devetnajststosedemnajstega.

Starec: Jaz sem bil v vojaški bolnici v Temešvaru kakšno leto prej, in bi bil tam poginil, da ni bilo nekega madžarskega zdravnika. Ne zaradi njegove večšine, temveč tako, ker je bil vesela in dobra duša in mi je pogosto prinesel kaj za pod zob. Jaz sem se namreč razrasel nekoliko čez mero, tako da cesar ni imel ne

uniforme ne obutve zame. Priznal pa mi je — Franc Jožef mislim — poldrugo porcijo, dokler sem bil na fronti. V bolnici pa niso hoteli o tem nič slišati, in tako sem se zanašal samo na Žigo Molnarja.

Gospa: Na koga?

Starec: Na doktorja Molnarja. Na tega veselega zdravnika, ki mi je včasih prinesel tudi ščepec romunskega tobaka. Toda tedaj je zahteval, da mu zmolim istrsko vero ali povem karkoli v istrski govorici. Njegova rodbina je imela vilo v Lovranu, sam pa je služboval v nekem opatijskem sanatoriju. Znal je še kar dobro hrvaško in tako si je tam nabral celo zbirko rečenic in kletvic in zabavljič ... Ho-ho, bil je vesela natura ... In se je kajpak hotel naučiti tudi mojih.

Delavec: Ali se ne bi katere otresli?

Starec: Kakšne? Ali istrske?

Delavec: Ja, kajpak! Tiste vere, denimo, to bi nam lahko zmolili.

Starec: Hja, to je le za mlade ljudi in za veselo družbo. Pa tudi s spominom ima človek težave ...

Uradnik: No, no ...

Starec: Ne da bi se branil zaradi lepšega, temveč zato, ker starost nekako ni več usklajena s šalo. Takrat sem bil mlad in mislil sem samo na komis in na tobak. Zrecitiral sem mu kakšno skovanko, ki je bila znana med študenti v Pazinu. Če ne, nisem dobil tobaka. Daj, Veli Jože — tako me je spodbujal in odvijal usnjeno mošnjico — reci nam, kako je bilo s Tunčičem i Frtunčičem. Le kdo naj bi vse to pomnil! Le vero bi nemara še utegnil zmoliti.

Uradnik: Če gre za nekaj cigaret, se bodo hitro našle!

Starec: He-he, zdaj ni takšne potrebe in se lahko norčujemo, toda v tistih časih ... Torej — bili smo ja, moj brat, moga brata brat ... Le kaj čenčam! Vero, smo rekli, vero — torej: Virujem va Boha oca onjipotentega ča je storil nebu i žemlju i va Isušića Kristušića unjikoga šinjorona našiga, ki je divental po svetem špirite odi Marije čiste šerve, ki je za naš torture proval, ke ga šu našabotali, dištrigali, dišturbali, i ki je dobil mašabot na štumig. Umarl tretji dan, uskaršnul, šal na nebesa, di sedi na desni bandi Bu-

ha oca onipotentega, a te će bit veliki meštar za judifikat zive i martve. Virujem va svetu mater crkav katolicansku, na komun njeni, na pekata i debita amen koži šia. Vime buha oca i buha sina i buha švetoga špirita amen.

Bolniška sestra: Kdo je prvi na vrsti? Vi?

Gospodinja: Ja!

Bolniška sestra: Knjižico, prosim!

Uradnik: No, zdaj je steklo. V tri četrt ure bomo vsi odpravljeni, čeprav je zamudil cele pol ure.

Delavec: Ja, to je odvisno od njegovega razpoloženja in od okoliščin. Pred leti sem na pregledu mimogrede povedal, da sem se pretrgal pri zidanju hiše, pa me je pridržal skoraj tri četrt ure. Toliko pač, da sva znova zgradila hišo od temeljev do strehe. Kupil je bil namreč tudi on parcelo v tistem kraju, in tako so ga zanimale podrobnosti in stroški. Toda ni bil ta zdravnik. Oni se je pisal Pehar, doktor Pehar.

Prodajalka: Ta jih pregleda deset v eni uri.

Gospa: Tako ne moremo govoriti, ker niti receptov ne more toliko napisati v eni uri ...

Prodajalka: In vendar se mu to posreči!

Mladi mož: Seveda se mu posreči, če dela na tekočem traku, kakor se je pripetilo meni. Vtem ko se eden slači za špansko steno, naslednjega pregleduje. Zgodilo se mi je, da sem nag čakal za pregrado, ker je bil gospod doktor name pozabil. Tedaj sta prišli na vrsto dve ženski, in tako je eno poslal k meni za tisto pregrado, kjer naj bi se slekla. Jaz nisem imel nič proti, ker ženska ni bila ravno napak in spotoma si je bila že odpela nekaj gumbov in spustila nekaj zank. Toda reva se me je tako ustrašila, da je moral zdravnik vse popustiti in ji priskočiti na pomagaje. Jaz pa stojim tam v tisti svoji revščini ... Si lahko mislite!

Služkinja: Ho, to vam je bil mojster!

Stari: Ja, kajpak, mojster! Saj tako se jim je reklo vse tja do dvanajstega ali trinajstega stoletja.

Mladi mož: Komu?

Stari: Doktorjem, pravim. Vse do tistih let so bili tisti, ki so kaj znali, maestri. Torej mojstri ...

Ženska: Če so res kaj znali ...

Stari: Tega ne morem vedeti. Vemo le, da so prvi doktorski naslov dobili nekateri na bolonjskem vseučilišču tamle okoli leta ... ki se ga ne bom spomnil. Vsekakor v začetku dvanajstega stoletja.

Gospa: Pa so kljub temu shajali!

Uradnik: Prejkone še boljše. Državljani, mislim, ki jih niso krmarili vsake vrste doktorji.

Stari: Toda takratnim doktorjem ni bilo tako lahko po učenju. Morali so prebiti poskusno dobo osmih do štirinajstih let, preden so lahko opravljali zdravniški poklic.

Moški: To je bilo zelo pametno. Navsezadnje je izkušnja dosti važnejša kakor študij. Zdaj pa prihajajo s fakultete z zavihanim nosom, kakor oficirčki iz kadetnice, ki pa si ne bi upali razstaviti strojnice pred nobenim narednikom. Izkušnja pravim ... (7)

Stari: Najbolj zanimivo pa je, da se prej tudi ni smel oženiti ...

Služkinja: Ali doktor?

Stari: Ta že, doktor že, toda prej se je moral dokopati do te stopnje, do licentatusa. Sicer pa je bil do sredine petnajstega stoletja celibat za zdravnike obvezen.

Mladi mož: To je bilo dosti bolj modro urejeno kakor danes, ko mora pacient skrbeti za celo doktorjevo famulijo. Če pomislim in za primero postavim našega župnika, ki se danes zadovolji s skromno bero ...

Moški: Na to mislite, kaj, ko bi imel družino?

Mladi mož: Ja, kajpak! Potem bi bral maše tudi za žive...

Gospa: Meni ni nič vseč tista njihova vsevednost, tisti večni prav, ki si ga lastijo. Če hočeš ugovarjati ali kaj pojasniti, ti reče zviška: gospa, to bom že jaz bolje vedel. Drugič pa, ko mu bolj kaže drugače, pa pravi: ja, če sami ne veste, kaj vam manjka!... (8)

Prodajalka: Ali pa če se nasajeno obregne obte, da ga zaradi take malenkosti res ni bilo treba zamujati. Saj vidite, koliko ljudi čaka! Drugič spet pa ti očita: kaj ste čakali, da bo prepozno?

Dninar: Ja, vedno velja njegova! Med vojno, tamle trinstiridesetega, ko pošten človek že ni vedel več, kdo

mu je hujši sovražnik, sem osivel kakor svizec. In ko sem zdravniku potožil o svojih želodčnih težavah, me je potolažil s svobodo: »Ko pride ta,« me je trepljal po rami, »boste rešeni vseh tegob, tudi želodčne.« Ko pa sem se v svobodi vrnil k njemu z rano na dvanajsterniku in ga spomnil na obljubo, je dvignil roke: »Hja,« je rekel, »potem pač svoboda ni ta prava!«

Moški: Mene so si specialisti dermatološkega oddelka podajali iz rok v roke skozi dve leti. Imel sem kožne izpuščaje, ki jim niso mogli najti vzroka ne povoda, češ da so krive nekakšne psihične motnje. Navsezadnje se je pa le našla mlada zdravnica in se spomnila, da bi utegnile biti garje. In res! Odpravil sem jih v najkrajšem času in z najpreprostejšo mažo.

Delavec: Da ne govorimo o njihovih tarifah, če se jim omogoči privatna praksa — hujši kakor odvetniki! Če ti kirurg načne kožo, ne boš našel toliko, da bi ga plačal, tudi če obrneš vse žepe ...

Uradnik: Čisto v duhu Hipokratove prisega, bi se reklo! (9)

Moški: Menda! Menda! Kajti vse preveč je doktorjev in vse premalo zdravnikov. (10)

Uradnik: So pač takšni, kakršne smo vzgojili. Ko človek išče zdravje, klečepлаzi okoli zdravnikov, kakor okoli božjepotne podobe, in tako jim raste perje. Toda v spremenjenih okoliščinah, se kmalu počlovečijo. Med vojno smo imeli enega v taborišču — zdaj ga ne bom imenoval, ker je mož še živ in čvrst — torej ta se nikakor ni mogel izluščiti iz svojega privilegijskega emajla. Toda ko ga je lačnost pošteno ožela, se je tudi njegova filozofija pokončno drže zgrbančila kakor suha sliva. Bil je pripravljen z besedo ali pogledom moledovati za grižljaj ali za izsesan ostanek cigarete in je verjetno prav tako kakor drugi sklenil, da bo žlico proglasil za hišnega malika, če se živ vrne, od koder je prišel. (11)

Gospa: Namesto tiste Eskulapove kače?

Gospodinja (šepetaje): Ljudje božji, ne tako glasno! Vrata so samo priprta in zdravnik bo kaj slišal.

Služkinja: Kaj pravite?

Gospodinja: Pravim, da ima sestra priprta vrata. Mar-

sikaj sliši in potem referira zdravniku. Sicer pa jemljeta oba to bolj za zabavo ...

Ženska: Ali slišite? Tadva se lepo zabavata na račun naših težav ...

Moški (odhaja): Vsi lepo pozdravljeni! Pa na svidenje! Pa nekoliko tiše govorite. Kakor hitro me je doktor zagledal, je dejal veselo: No, zdaj pa nam boste zapeli tisto rusko! Kakšno rusko, pravim. Tisto, pravi on, tisto, ki ste jo peli na Dunaju, skakaje na eni nogi. Si lahko mislite, da bi mu danes pel in skakal na eni nogi, pri svojih triinosemdesetih ... Na svidenje torej!

Vsi: Pozdravljeni, zdravo, na svidenje!

Služkinja: Ja, ja! Nič ni hujšega, kakor če je človek bolan (in vzdihne).

Starec: Seveda! In kam se boš zatekel? Že Homer je ugotavljal, da je več vreden zdravnik, ko sto navadnih »človekov«. (12)

Ženska: Prav gotovo! Posebno v nesrečah, ob epidemijah nimajo lahkega življenja. Pa tudi drugače mora biti zdravnik na voljo ob vsaki uri in v vsakem vremenu.

Gospa: Navsezadnje to niti ni najhujše, če pomislite po čem vsem mora zdravnik šariti od človekovega rojstva do njegove smrti. Jaz bi prav gotovo ne bila za ta poklic.

Delavec: Nekoč sem bil priča, ko si je zdravnik pri nekem možakarju ogledoval hemoroide. Bilo je med vojno in pri roki ni bilo primernih priprav in tako si je moral zdravnik tisto nadlogo ogledovati čepe in od blizu. Šlo mi je na smeh, ne toliko zaradi nespodobnih misli, ki so se mi vsiljevale, temveč bolj zato, ker je scena tako živo spominjala na zvezdoslovca pred svojim teleskopom.

Ženska: Za vse tako so neobčutiljivi, kakor seveda tudi za človekovo trpljenje.

Moderator: Tega ni mogoče posploševati. Če vzamete Cronina ali Čehova ali Soubirana in ne nazadnje našega Bogomira Magajno in še celo vrsto človekoljubov, še posebej tistih, ki se ukvarjajo s pisanjem, hočem reči s pisateljevanjem. (13)

Mladi mož: O tem sem tudi jaz že razmišljal. Mar ni zanimivo, da je toliko pisateljev med zdravniki?

Starec: Dosti. Imajo vpogled v človeške težave, zato! In tisti med njimi, ki so se zdravstvu posvetili iz humanosti, se usmerijo v literaturo. Človek nekako ne more iz svoje kože. Toda teh je le kak odstotek.

Uradnik: Enega teh sem bral prav pred kratkim. Ali veste, kaj pravi? »Najpoglavitejši razlog za neuspele ali nepotrebne operacije leži v neustrezni zaupljivosti bolnikov do zdravništva, nadalje v precenjevanju karakternih in ostalih lastnosti, čim imajo ljudje opravka z nekom, ki ima doktorski naziv in nosi belo haljo ...«

Moderat.: To bo kak pamfletist ...

Uradnik: O, kajpak! Le poslušajte: to je gospod doktor, profesor itd. ... In če znate nemško, se o vsem tem lahko takoj prepričate. Le preberite si Hackethalove knjige. (14)

Dninar: Poštenjak, ki je spoznal resnico!

Ženska: Kakšno, mislite?

Dninar: Da je zdravnik pri nas v takšnih časteh kakor upnik. Z obema smo prisiljeno prijazni ob goreči želji, da bi nam ne bila nikdar več potrebna.

Gospa: Oprostite, gospod, ali niste zadnjič pripovedovali, kako ste se rešili zaprtja z akopunkturo?

Uradnik: Ja, seveda! Bral sem o tem v neki reviji.

Mladi m.: O čem?

Uradnik: O akopunkturi. Tam se marsikaj zve. Če prebirate zdravniško posvetovalnico, boste vsakokrat našli kaj koristnega, ker imajo besedo tudi vraže. S to akopunkturo je kakor s kitajsko gobo ali s kefirjem ali z jerebičjimi jajci. Glas se raznese in človek, ki išče zdravja, pade v nastavljeno vabo kakor muha v močnik.

Ženska: Ja, kajpada! Danes je vse skomercializirano. (15) Ali pa če vzamete tiste preparate iz medu — najprej je bil propolis. S tisto zadelavino ste si pozdravili vse, od otiščanca do prhljaja. Nenadno pa so se zavedli, da jim je padla sekira naravnost v ... ja, kam pa! In so začeli ukrepati: matični mleček in pelod in deodorans in maže in tablete za marsikaj in proti

marsičemu, pa spraye za profilakso in dezinfekcijo poleg bonbonov vseh barv in okusov.

Gospa: Samo trenutek vas prosim. Hotela sem zvedeti od gospoda, kako je bilo s tisto akopunkturo. Ali se je obneslo?

Uradnik: Obneslo, obneslo! Debelo črevo se je vdalo in se obnaša zdaj disciplinirano. Toda pri vsej stvari se je temu akopunkturistu ali akopunkturologu ali ... saj ne vem, kako naj se mu reče — nekaj zamotalo ... Ali je kdo od vas že bil pri takšnem strokovnjaku? Ne? Naj vam torej povem, da je to zelo zanimivo srečanje. Ne toliko s terapeutom, kolikor z njegovimi pacienti, ki jih razporedi v dveh do treh sobah, upoštevajoč sramežljivo občutljivost pri slačenju in puritansko zahtevnost ostarelih, ki nočejo razkazovati svoje uvele kože. Ko stopite v tak prostor, se vam sprva zazdi, da ste zašli v oddelek umobolnice. Vse glave se previdno obrnejo proti vam in v resigniranih pogledih ni razbrati drugega, kakor vprašanje, da-li ste tudi vi prepričani v to bodikavo čarovnijo.

Starec: In to je razumljivo, ker se pač vera prav tako kakor zaupanje večata z naraščanjem množice.

Uradnik: Vsi sedijo kolikor toliko negibno, togo in molče in čakajo na učinek številnih igel, ki so jim najezile roke ali stopala, drugim spet uhlje in nosove, pa tudi druge dele telesa, ker je treba vedeti, da vam živec denimo na palcu stopala uravnava pankreas ali pa srčne motnje — no zdaj sem pa jaz na vrsti. In prav to sem vam hotel mimogrede povedati, da hodim že drugi teden semkaj zaradi razgibavanja tilnika, saj vidite, kako se obračam. Specialist, o katerem vam pripovedujem, se je bil pravkar vrnil s prakse na Kitajskem, toda cna izmed igel mu je kljub temu zašla in mi premaknila ali preščipnila ali preusmerila živec, ki ima opravka ...

Sestra: Josip Bernik! (in Uradnik se podviza. Po kratkem molku se oglasi Jecljavec).

Jecljavec: Hodim že nekaj dni zaporedoma semkaj zaradi neke vrste obsevanja. Saj ne vem, kaj bi radi našli. Menda me imajo za premaknjenca, zrelega za

umobolnico. Pošiljajo me od psi-psi-...

Glasovi: Psihiatra ...

Jecljavec: ... psihiatra do psi-psihologa in vedno z enakim zaključkom — da bi namreč moral pristati v norišnici. Veste, kaj se to pravi? Pa sem sklenil, da bom na enem teh neveselih srečanj nekaj prebral, če bi pogovor nanesel na zdravnike in njihova prizadevanja. V takšnih čakalnicah tako in tako vedno pride do tega. Toda jaz po navadi ne odprem kljuna, prisiljen sem molčati, saj sami vidite, zakaj. Rad pa bi marsikaj pametnega povedal. Pa sem se odločil: če bo še kdaj prišlo do takšnih razmotrivanj, se bom oglasil z branjem, ki ga hranim v žepu. Če pojemo namreč ali beremo, nam Bog, ali kdor je že namesto njega, jecljavcem prizanaša. Pa bi vas zato pro-pri-sil, da nekoliko prisluhnete!

Glasovi: O, le pogumno!

Jecljavec: Mislim, vidite, da bi se moralo razglabljanje in delo in prizadevanje intelektualca obdržati na ravni znanstvenika, doseženo znanje pa usmeriti v prid in podporo resnici. Samo resnici, in na kateremkoli področju, če mislimo, da bi bilo pametno in koristno izmotati se iz človeških slabosti in šibkosti, ki nas imajo na vajetih že od pamtiveka, kljub temu da so jih razgaljali in žigosali že v starem veku, in čeprav se nam še vedno rogajo v obraz z gledaliških odrov in satiričnih spisov ... Mnogi vase zaverovani izobraženci pa nimajo nič skupnega z resnostjo, poštenjem in zahtevnostjo znanosti. Njihov cilj je polna skleda in udobnost brloga, ki ga spričo položaja v družbi sicer ni mogoče primerjati z idealom prašičev, ki pa človeškega napredka ne premaknejo niti toliko, kolikor je črnega za nohtom. Sedijo na priučenem znanju, kakor na privilegirani barki, nad katero plapola pridobljena diploma. Ta je potem jamstvo za njihovo kompetentnost, ki se noče sprijazniti z nikakršno kritiko. Vse, kar se suka v njihovem krogu, je popolnost, vtem ko živimo zunaj tega kroga v polmrazu, neznanju in analfabetizmu. Še dobro, da nam je Edison prižgal električno žarnico, da smo si jih lahko ogledali. Potem ko jim skozi čas nihče ne stopi na

prste, se prično njihove težnje uveljavljati kot nedotakljive dogme in ne kot dejstva, s katerimi se vsak čas lahko spoprimejo tudi analfabeti. Tako imamo potem čredo izobraženih birokratov, ki vse do upokojitve polnijo stereotipne obrazce, ne da bi mogli pokazati na koristnost svojega šolanja in uspešnost svojega dela.

Mladi mož: Gorje številnim, ki moramo biti odvisni od takih izbrancev.

Gospa: In še posebej tistim, ki se moramo prepuščati zdravnikom.

Stari: Odvisno je od tega, kdo mu pride pod roko. Z veljavnimi ljudmi so čisto drugačni, tudi govorico prilagodijo objektu: O to ne bo nič hudega. Bomo takoj pogledali. O, tega se ne bomo ustrašili. Na ta način prenese zdravnik nase pacientove težave, vedoč seveda, da se bo ob veljavnem človeku na tak ali drugačen način okoristil. (16)

Služkinja: Ja, kajpak! Ali naj se pri meni!

Gospa: Kaj pa vi, gospod, mislite o tem?

Molčeči: Jaz?

Gospa: No, ja, vi, ki samo poslušate in nobene ne zinete in si nekaj zapisujete? Ste nemara časnikar?

Molčeči: Ne, ne (reče pobito) zdravnik sem. V nekaj dneh bom moral prevzeti službo v teh prostorih, pa sem se hotel prej nekoliko razgledati. (Vstane, vtakne popisani list v žep in jo ubere po hodniku.)

-
- (1) Drugih izrazov je na pretek, na primer pametnik, pametnjak, razumar, omikanec, modrec, modrijan, modrijarh, modriha, modrovavec, modroslovec, umstvenik, doumnik. Slovenski izobraženec je svetovno brezkonkurenčno ustvarjalen, ko gre za samooznačbo.
  - (2) Če zgodovinarji ne pretiravajo preveč, potem je zgodovina Slovencev-Slovenov pešhoja mimo sledečih ovinkov: čredniška samostojnost brez voditeljev (okoli 500 pred n. š.), sorodniške zaveze-župe, vaško po-plemstvo (na primer iz svinjaka, primer teharski plemiči), trška gospoda (»jara gospoda«), nato zgodovinska vrzel, izpolnjena z izobraženici, ki se naj sami upravljajo.
  - (3) Morganatične zveze so slovenskim plemenkam bržčas v krvi od njega dni, tako tudi danes. Danes imajo seveda današnjo obliko: Slovenka stopi v Bernu iz gastarbajtar-

skega vlaka — čez pol ure že skrajšuje gastarbajterski staž v postelji bernskega domačina.

- (4) Milijonarji so internacionala z njej lastno bio-manijo: občutek trohnelosti v prstih, opešanost dihalne poskočnosti, zapiranje vode in hlinjenje moške sile, zasnovane na inteligenci. Zdravniki-specialisti za biomanijo so tudi milijonarji.
- (5) Da metoda ni povsem zanesljiva, pričajo številne anekdote. Bralec naj si prisvoji takšno, ki mu najbolj ustreza.
- (6) »...sistem bolniške blagajne je v svoji praktični izvedbi nečloveški. Iz bolnikov dela sužnje in zrtve funkcionarjev sistema, zdravnike pa sili k brezdušnemu delu na tekočem traku, k šušmarstvu, k zapravljanju bolniškega denarja in celo h goljufiji ...« Tako Julius Hackethal. R.S. Mendelsohn pa ni nikdar niti pomislil na to, da bi obtoževal vse zdravnike: »...ne, ne mislim, da zavestno predpisujejo napačno zdravljenje, zavajajo, varajo ali goljufajo svoje paciente. Nekateri to delajo, kajti tudi v mojem poklicu, kot v vsakem drugem, se najdejo tepci, pokvarjenci, nesposobneži in lumpi.«
- (7) Dejstvo je, in zato tudi posplošujem, da ga ni zdravnika, ki bi ne bil pod večjim ali manjšim vplivom dogme, ki jo vsilijo študentom na medicinski fakulteti. Ta spreminja značaj in obnašanje študentov. Vi — pacienti — pa ste tisti, ki vedno plačate vsako in včasih dokončno ceno. (Mendelsohn).
- (8) Moderna medicina se je obdala z mistiko, ki je tako grozljiva, da je le malo takih pacientov, ki bi se upirali zdravnikovim navodilom, njegovim čarobnim napojem, ali vsaj njegovi kirurgiji, na primer z »izgovorom«, da niso povsem prepričani o pravilnosti njegove odločitve in imajo zatorej nekaj vprašanj. Pacient naj ne sprašuje, zakaj je tako, to je zdravnikova stvar. Pacientova dolžnost je, da jemlje tablete in umre, če je treba. (Mendelsohn)
- (9) Dodajmo mnenje iz starorimskih časov: »...privablja jih upanje za dosego ugleda in bogastva... večina njih se je izdajala za specialiste. Ustrezali so željam množice, obenem pa so znali dobro prikrivati pomanjkljivosti svojega znanja.« (M. Michler). Šlo je za »specialiste za organe« so sodili nabadači sive očesne mrežne, zoboderi, rezači kil in izrezovalci kamnov (Michler).
- (10) Mislim, da bi s površja Zemlje mirno lahko izginilo devetdeset odstotkov zdravnikov, bolnišnic, zdravil in opreme, ki delujejo pod zastavo moderne medicine, in videli bi, kako bliskovito bi se zdravje ljudstev izboljšalo. (Mendelsohn)

- (11) Ponižnost zdravnika-kirurga je izjemna, možna le tedaj, kadar gre kirurgu za njegov goli človeški obstoj, a v kirurgovo strokovnost ponižnost ni vprogramirana. Primer: kirurg pozabi med operacijo v trebuhu bolnice metalno orodje (dolgo nad 10 cm). Po enem letu težav bolnice ponovna operacija, metalni tujek je iz trebuha odstranjen. Operator-kirurg bolnici: »Vi ste orodje požrli, zato sem vas moral ponovno operirati!«. Napad je anti-pol ponižnosti.
- (12) Homerjevim časom je sledilo dopolnilo iz sodobnosti: »Roke kirurgov so doslej po vsem svetu terjale in še terjajo več žrtev kot vse vojne skupaj.« (J. Hackethal)
- (13) Artur Swerr, napisal je Zdravnika tiranov.
- (14) Julius Hackethal: Auf Messers Schneide, 1976, Rowohlt, Julius Hackethal: Nachoperation, 1977, Wilhelm Heyne, Julius Hackethal: Krankenhaus, 1979, Moewig, Julius Hackethal: Operation - ja oder nein?, 1980, Goldmann.
- (15) Sodobnost razvija zato nove, kapitalno donosne veje medicine: na primer kozmetična kirurgija, peča se z oblikovanjem ženskih dojk s pomočjo silikonov, s presajevanjem prsne bradavice, z vcepljanjem mrliškega maščevja, s tetoviranjem itd. Posledice: prisadi dojk, odmrtje dojk, popnitve in zabrazgotinjenje dojk, smrtni primeri kozmetično operiranih. Samomor enega kozmetičnih kirurgov.
- (16) Primer prilagodljive govorice kirurga pred operacijo: »...bodite brez skrbi — ozdravil vas bom — in jaz vedno držim dano besedo ...« In je odrezal zdravo namesto bolne noge. Ali je držal besedo?

M. D.

GASTARBEITER ZARADI KRŠČANSTVA

F., 23. V. 1976.

Draga Zinka!

Prvi dan mojega »prostovoljnega« izgnanstva se bliža koncu. Ura je deset do sedmih. Sedim v svojem začasnem prebivališču. Pišem.

Potovanje je potekalo v glavnem še kar v redu. Seveda pa je bilo zelo naporno. Posebno še zaradi selitve prtljage v Ljubljani in potem v Stuttgartu.

Zaradi napačnih informacij, ki sem jih dobil v Portorožu, bi se bila s K. skorajda zgrešila. Pa me sreča vendarle ni pustila na cedilu. K. me je s taksijem odpeljal k prof. H., od tam pa na začasno stanovanje (do 1. junija), ki je čisto blizu. Potem sva šla še enkrat k H., nato ponovno k meni. Zdajle pa me je zapustil.

Prof. H. in njegova žena se mi zdita kar v redu. Posebno gospa se je zelo zavzela zame, zlasti v praktičnih stvareh. Še celó tale pisemski papir s kuverto in znamko mi je dala, da ti pišem. Gospa naroča, da pošlji čimprej (zaradi moje plače) overovljeno fotokopijo (ali prepis) najinega poročnega lista in od občine overovljena prepisa Boštjanovega rojstnega lista. Zadaj naj bo pripis: »Za univerzo v F.«

Predavati začnem v ponedeljek. V petek pojdeva z gospo H. na ogled novega stanovanja, katerega naslov ti je gospa že napisala na priloženi listek.

Skrbi me, kako se boste znašli in ravnali brez mene; zase vem, da mi je brez vas treh neskončno hudo in pusto in da že od včeraj naprej preživljam pravzaprav kljub vsej polnosti povsem prazen čas, ki naj čimprej mine, da bomo spet lahko skupaj.

Zdajle bom dopisal tole pismo, oddal ga pa najbrž ne bom več danes. Razpakiral bom nekaj stvari, se umil in šel spat. Zelo sem zbit. Komaj čakam, da se že dokončno naselim.

F. je zelo razsežen, čeprav ni tako velikanski, kot sem pri-

čakoval. Moj prvi vtis je, da je lepo urejen. Je pa tukaj čisto vse zelo zelo drago. Ne čudim se Nemcem, da so radi pri nas. Živeti bom moral skromno, a vendarle ne tako, kot sem mislil prvotno. Saj si bom v novem stanovanju lahko sam kuhal, to pa tudi nekaj pomeni. Če bi jedel po gostilnah, bi zlahka zapravil celo plačo, in če bi stanoval po lepih, vendar skrajno nepraktičnih podnajemniških sobah, v kakršni sem trenutno, bi »zastanoval« toliko, da bi me moral kdo še preživljati poleg vsega mojega velikega dela.

Delal bom pa res veliko. Predaval bom predvsem srbohrvaščino, saj je bila slovenščina z odhodom mojega predhodnika tako rekoč odpravljena. Pri slovenščini bom imel menda samo tri študente, od katerih je eden docent za rusko literaturo pa se kot tak zanima tudi za slovensko. No, bomo videli.

Za danes se poslavljam. Želim vam vsem trem, da bi se imeli kolikor mogoče dobro, da bi se imeli radi med seboj, da bi bili drug z drugim potrpežljivi in da bi se me spominjali v dobrem. Potreben bom vaše lepe misli, kakor boste tudi vi potrebni moje; brez nje bi bilo naše sedanje življenje tako prazno in ubito, da se najbrž ne bi dalo več rešiti.

Srečno! Bog z vami, draga Zinka, dragi Boštjanček, draga Bredica!

Vaš ata M.

F., 31. V. 1976.

Draga Zinka!

Danes je devet dni, kar nismo skupaj. Pa se mi zdi že céla večnost. Kaj še bo!

Stvari se počasi vendarle urejajo. Zdravniške preglede — podrobne — sem že opravil in tudi glavni izvid sem že dobil: sposoben sem za delo. Zdaj bom moral v nekaj dneh dobiti tudi uradno dovoljenje za delo in uradno pravico do prebivanja. Potem bo prva plača, ki pa sem jo že skoraj porabil. Predvsem za stanovanje, ki sem ga moral plačati vnaprej in dodati še kavcijo. Te urejene razmere so pravzaprav obupne!

K. ne dela več, vse je prepustil meni. A delo zame ni pretežko, predavam pač.

Ves čas s sočutjem mislim nate, ker vem, koliko in kako naporno moraš delati ti, medtem ko imam jaz pravzaprav zmeraj vse tako lahko. Kako rad bi videl, da bi bilo tudi tebi laže! To garanje, ki ga imaš zdaj, pa je za vsakogar absolutno

prenaporno, zlasti še za mater (samohranilko tako rekoč) z dvema otrokoma. Razmere so zate zares nesocialne.

Pazi se! Delaj z mirnostjo in potrpežljivostjo. Ne preutrujaj se. Šolske naloge, ravnateljstvo priznanje (če ga je še sploh kdaj sposoben dati), hvaležnost dijakov — vse to so drugotne stvari: gre za tvojo lastno vest in zavest, da prav in dobro delaš. To je primarno. In za to naj ti gre. Pa še za to, da se ne boš vsa razdala drugim, ki si te ne zaslužijo, saj te mi, Bredica, Boštjanček in jaz, potrebujemo bolj kot kdorkoli karkoli na svetu in mislim, da si te kljub vsemu tudi najbolj zaslužimo.

Pozdrav in poljub!

Tvoj M.

F., 31. V. 1976.

Dragi moj fant!

Vidiš, v temle velikem mestu zdaj tvoj ata dela in misli na vas tri. Vsak dan se z lepim in hitrim tramvajem pelje učiti velike strice in tete. Kadar gre čez reko M., vidi pluti velike tovrne in potniške ladje pa si misli, kako lepo bi bilo, ko bi se kdaj vsi štirje z ladjo po M. in potem po R. odpravili obiskat strica J. v K. ...

Priden bodi, mamico ubogaj, Bredico imej rad — pa na ata ne pozabi, spomni se ga zvečer, ko moliš.

Poljub!

Tvoj ata

F., 31. V. 1976.

Predraga moja punčka!

Tista dva bombončka, ki si mi ju ob slovesu porinila v roko, še zmeraj hranim, kot talisman, kakor tisti Boštjančkov porisani kamenček.

Lez tale železni most sem šel že nekajkrat, samo za pešce je, ob obali pa je lepo in prometno ladijsko пристanišče. Mislil sem na vas vse tri: res je, povsod je lepo, a doma je najlepše — zame pa je dom tam, kjer ste vi trije, in če bi bilo to tudi na koncu sveta, ti moja zlata punčka!

Poljub in pozdrav vsem trem!

Vaš ata M.

F., 4. VI. 1976.

Draga moja Zinka!

Hitim, da bom lahko še danes oddal na pošto in da bom hkrati lahko še kaj nakupil. Za ta teden sem končal s pre-

davanji.

Natresel ti bom novic in poročil kakor orehov, ti pa potem izbiraj.

Dokončno sprejet še nisem. Zakompliciralo se je s tem, ker so na lokalnem krajevnem uradu, kjer sem bil prijavljen, izgubili neki list; zato me tudi inšpekcija za tujce ni mogla sprejeti. Medtem pa sem se poleg vsega še preselil, in to v drugo prijavno okrožje. Skratka: po krivdi ljubljanske filozofske fakultete, ki niti s prstom ni mignila zame, po krivdi zagrebškega nemškega konzulata, ki mi ni pravočasno izdal vize, in po krivdi malomarnosti nekega tukajšnjega uradnika še nisem dokončno prijavljen, zato tudi še ne sprejet na delo. In zategadelj, čeprav delam, ne dobivam še nobene plače. Živim izključno od šefovih posojil.

A to ni nič hudega, saj se bo v kratkem vse uredilo. Bom imel pa potem toliko večje zadoščenje. Glavno je, da mi delo teče, kot je treba.

Predavam srbohrvaščino in slovenščino. Sam lektorat slovenščine je bil sicer odpravljen, vendar pa se mi je posrečilo slovenščino — zastonj — prečrnborzijaniti tudi v tekoči semester.

Predavam slovensko, srbohrvaško in — seveda predvsem — nemško, pomagam pa si še z drugimi jeziki, posebno z angleščino in češčino. Saj kar gre. Za sedaj imam pravzaprav pičlo število rednih učencev, saj so imeli doslej predavanja kar precej neredno, vendar pa se mi obeta že v naslednjem semestru izboljšanje. Navaditi se morajo namreč na red in zanesljivost; če pa ne vedo, ali bo ali ne bo predavanje, in če se ta negotovost še in še ponavlja, potem se seveda naveličajo tudi študentje. Pa se prepíšejo na kak drug jezik ali predmet.

Stanujem že v novem stanovanju. To je podstrešna sobica v mirni ulici v središču mesta. Mansarda. Oj ti ljubi Grum! Sobica je manjša od tiste, ki sem jo imel pred leti v Pragi, je pa seveda veliko dražja. Zanj plačujem toliko, kot je znašala moja plača, ko sem učil na srednji šoli v Piranu. Zdajle je prav lepo toplo zakurjena (centralna kurjava), saj je nastopil v teh krajih nenadoma hud mraz. Mene nikakor ne zebe. Tudi obleke imam kar dovolj in je čisto primerna — za zdaj. Za daljšo dobo bi mi seveda primanjkovalo. Ali pa tudi ne, saj sem si že dvakrat nekaj malega opral. Tudi zlikal bi si, pa si še nisem kupil likalnika. A za zdaj še ni potrebno.

Jem. V študentovski menzi kosim. Seveda ni ne vem kako okusno, je pa zelo veliko in poceni. Ko boš prišla, boš videla, da je čisto v redu. Zvečer si skuham sam. Kupil sem si en lo-nec. Mogoče si bom danes dokupil še enega, saj mi je gospa šefova ponovno posodila sto mark. Nakupil bom še sladkor, kakšno konservo, malo krompirja, morda kak košček mesa in — če le mogoče — nekaj zelenjave. Zelenjave in sadja je tu povsod toliko, in tako lepega, da bi ti prav uživala, ko bi vse to videla. In to sadja in zelenjave vseh vrst, kakršne nisem doslej še niti videl. Sploh so trgovine z vsem tako čudovito založene, da si česa takega nisem mogel nikoli niti v sanjah pred-stavljati, pa sem prevandral že tudi dober del Italije, ki je zna-na po dobrih štacunah. In marsikaj se prav res splača kupiti. A samemu se mi skoraj ne da, zato ker nekako čakam na sre-čo, da boš tudi ti z menoj hodila po teh ulicah, pa Bredica in Boštjanček, da se bosta prevažala s tramvajem, z ladjo itd.

Tolikokrat se ponoči zbudim, in čeprav sem še tako utru-jen od dela in od pešačenja po teh resnično velikih razdaljah, ne morem več zaspati. Premišljujem. O vsem mogočem. Vse samo v zvezi z vami, mojimi dragimi. Kar oblije me, ko se spomnim, da sem tu sam, vi pa ste sami tam. In vendar, kako zelo zelo sem navezan na vas. Pa se moram potepati po svetu, ker doma zame ni poštenega kosa kruha; ne zato, ker bi bil len, nesposoben, zločinski, temveč samo zategadelj, ker sem po-šten. Ne naiven! Pošten. Saj naiven nisem toliko, kot me delajo nekateri. A pošten hočem ostati, pa amen.

Mislím nate, kako se prebijaš sama skozi vse težave. In mi je hudo. Kmalu ti bom lahko pomagal.

Pozdravljam in poljubljám te in vas!

Tvoj M.

F., 8. VI. 1976.

Dragi!

Ko takole v tujini, sam, daleč od vseh svojih dragih, med pripravo na predavanja tujim univerzitetnim študentom o našem jeziku in književnosti premišljujem, mi misli kot razigrana čreda konj begajo sem in tja. In tako sem se čisto po naključju spomnil, da bo zdaj nekako ravno leto dni od moje mohorjan-ske torture. In čeprav sem pri sebi sklenil, da o tem ne bom več razmišljal, se mi vendarle venomer znova in trmasto vsi-ljuje vprašanje: Ali je preiskava pri Mohorjevi, ki je imela za

posledico med drugim tudi to, da sem (morebiti komaj pičlo četrtno po svoji volji) izgubil službo, ali je ta preiskava obrodila kakšen sad? Ali so preiskovavci, ki so do potankosti preiskovali kriminal, ta kriminal res tudi odkrili in ga potem prijavili naprej? Saj to je bil menda namen njihovega kaj nepričakovanega obiska. Kje so torej zdaj tisti krivci, tisti tatovi, goljufi, prevarantje, zaradi katerih so preiskovavci meni nič tebi nič okupirali prostore Mohorjeve družbe v Celju — medtem ko sem bil jaz, njen upravnik, na svojem pičlem, s »pravilnikom« strogo odmerjenem, komaj osemnajstdnevem dopustu — in začeli (v moji odsotnosti) brskati po vseh predalih in spisih, tudi (in predvsem) po tistih, s katerimi sem uradno smel razpolagati samo jaz in v katerih — to so preiskovavci morali vedeti — ni bilo prav nobenih dokumentov, ki bi jih bili v zvezi z osumljenima gospodoma dr. Radom Bordonom in prof. Otmarjem Črnilogarjem utegnili in smeli zanimati? Ali pa je šlo pri vsem skupaj končno vendarle predvsem za to, da se nas prestraši in da se — med drugim — tako ali drugače iznebijo mene, ki sicer nisem nosil prav nobene krivde?!

Res je: hvala Bogu, da sem daleč proč od Mohorjeve družbe. Boli pa vse skupaj vendarle. Saj sem imel pri njej resnično dober namen. Šlo mi je za najstarejšo slovensko založbo, za njen uspeh, za njeno dobro ime, za njeno kvaliteto, za njeno pozitivno delovanje med slovenskim ljudstvom, za kultiviranje in poduhovljanje naših razmer, za vpliv Mohorjeve na zavest, vest in samozavest naših ljudi, za ponovno pokristjanjenje in s tem tudi socializacijo našega dehumaniziranega, odtujenega, zmaterializiranega in dekultiviranega človeka. In še nekaj: v Mohorjevo je bila vtkana moja, moje žene in najinih otrok velika, nepoplačljiva žrtev — moja nenavzočnost domá. Pa napor mojega naravnost živinskega samskega celjskega životarjenja, ki je imelo vsak teden eno samo svetlo točko: petek popoldan, ko sem se pet ur in pol (kadar sem imel srečo) drenjal v avtobusu proti Piranu, tja, kjer me je v neki temačni ulici ves teden čakalo célo naročje vseh mogočih problemov, ki so bili moj dom. V Mohorjevo sem vložil poleg tega tudi riskiranje ne le svoje kariere, temveč celó kar normalno existenco domá, v domovini, kar se je pozneje izkazalo kot na moč jasna in kruta resnica, ki jo okušam še danes, saj zame, kristjana in mohorjana, nikjer v domovini ni bilo službe, niti neustrezne ne.

Dejstvo pa je, da ne v zvezi z Mohorjevo ne kako drugače nisem kriv ničesar. Posamezni odlomki iz moje osebne (da ne rečem polzasebne) korespondence (In kaj ima moja korespondenca opraviti z morebitnim kriminalom izpred let, kriminalom torej, ki z njim nisem imel nobene zveze in ga nisem utegnil niti poznati?), odlomki, ki so jim hoteli preiskovavci nekaj očitati, so normalna reakcija na nenormalne pojave, ki sem jih opazal okoli sebe, in ne vsebujejo nobenega »protidržavnega« elementa — če pa se kak tovariš ali gospod čuti prizadetega, potem je to njegova, ne pa moja stvar. In končno: Tudi če bi bilo v teh pismih kaj kočljivega — saj jih vendar nisem objavljaj., razširjal! Torej so le zaprt izraz nekih misli. Ali hočejo nekateri tovariši in gospodje potemtakem rendgenizirati, nadzorovati in prepovedovati tudi misli?! Pri vsem skupaj pa poudarjam, da ni v vsej korespondenci nobena beseda v resnici protidržavna, protidružbena in protiustavna, saj taka tudi nobena moja misel ni bila. Česar pa ni v glavi in v srcu, tudi v besedah in pismih ne more biti, razen če jim tega kdo kakorkoli ne pripiše. Vrh u vsega pa tudi nisem tako strašno naiven, da bi — če bi imel že karkoli proti državi in režimu — izražal to v pismih, ki vem, da jih običajno ne bere samo in najprej naslovljenec, kopije pa spravljajo lepò v arhiv, da bi ja čimbolj popolno lahko pričale proti meni.

Ne. Zdaj, po letu dni, vidim, da je bila céla preiskava inscenirana, moja »krivda« pa dodana kot dekoracija — da se doseže namen, pri katerem so z znatnimi deleži sodelovali nekateri poznani tovariši and KomPany in kjer prav gotovo tudi celjski lokalni patriotizem ni bil čisto brez učinka. Gospod predsednik Mohorjeve družbe pa si je kot Pilat pri vsem skupaj lepo umil roke, kakor da se ga céla stvar nič ne tiče, čeprav bi se ga bila morala vsaj toliko, kot se je mene.

Ah, v tem grmič(k)u tiči zajec.

Bodi prisrčno pozdravljen!

Tvoj M.

F., 7. VI. 1976.

Draga moja Zinka!

Hvala za pismo s prilogami: danes dopoldne ob desetih mi je poštar prinesel. Zdaj bo morda steklo.

Od včeraj sem ves kot prerojen: tvoj glas sem slišal! Rad te imam, da sem kar nor od ljubezni. Boš videla, da se bo še

vse uredilo tako, da bo tudi nam vsem skupaj dobro.

Ne žri se zaradi šole in težav v njej; morebiti boš lahko že prav kmalu radikalno presekala ta »kolegialni« vozeli.

Vse tri poljubljam in pozdravljam!

Vaš ata M.

F., 9. VI. 1976.

Draga moja Zinka!

Želel sem, da bi bilo tole pismo drugačno, kot bo, bolj nekako praznično, bolj voščilno, saj sem ti hotel z njim le voščiti vso srečo za rojstni dan — pa se je zasukalo tako, da ti moram poleg voščil napisati še marsikaj drugega, med vsem skupaj tudi nujno prošnjo, da mi od policije ali sodišča (piranskega ali ljubljanskega) čimprej priskrbiš in pošlješ potrdilo o nekaznovanju (saj se ta reč menda tako imenuje). Ampak prav zares čimprej; tako da bom imel to enkrat prihodnji teden že v rokah. Na podlagi tega bom nato dobil tu dokončno dovoljenje za delo in s tem tudi pravico do plače. Danes sem dobil samo začasno pravico, nepreklicno veljavno šele od danes; to pa pomeni, da sem ves čas do danes delal zastonj, živel pa izključno na svoje stroške. Šele danes sem tudi uradno dobil aconto nekaj denarja, da sem z njim poplačal H. polovico dolga in da mi je nekaj malega ostalo še za življenje. Vse te sitnosti imam samo zategadelj, ker mi v Zagrebu na nemškem konzulatu niso izdali delovne vize; le-te pa nisem dobil zato, ker bržkone nekomu od mojih domovinskih nasprotnikov, povezanih z zagrebškim nemškim konzulatom, ni bilo po volji, da grem v F. jaz, ne pa kdo drug. Hkrati je za tukajšnjo zategnitev in celo »izgubo« nekaterih mojih listin velik del krivde tudi v nezaupanju tukajšnjih uradov do nas. A dovolj o tem, saj to je zdaj že preteklost. Kolikor sem ti tega napisal, sem ti kljub trdnemu nasprotnemu sklepu zato, da boš vsaj malo videla, s kakšnimi težavami se moram poleg vsega drugega ubadati, in da boš vedela, da vsega tega nisem sam čisto nič kriv, ampak je krivo pač dejstvo, ki ga je — kot veš — neki pisatelj uporabil za naslov svoje čudovito napisane knjige: »Rojeni smo na Balkanu«.

Pred dnevi sem ti napisal dolgo pismo, potem pa sem stvar lepo odložil med osnutke in rokopise. Nenadoma sem se zavedel, da med nama ne leži samo precejstokilometrski razdalja, temveč bolj kot to krdelo zlonamernih šakalov in hijen in krockarjev, ki samo preživijo .. Hudo je, ko človek nima več prostor

čka intimnosti, v katero ne bi smel poseči nihče nepovabljen s svojimi umazanimi parklji.

Tukajšnja klima je zelo naporna. Pred nekaj dnevi je bil tak mraz, da so kurili (okoli petih, šestih stopinj), zdaj pa je šestindtrideset v senci. A vročina je tu bolj neznosna kot doli ob morju. Zadnje čase morebiti tudi zato bolj malo spim. Težko diham. Bo že kako, saj ni več tako daleč čas, ko se bom spet lahko podal tja dol, kamor mi ves čas uhaja misel.

Vidiš, kako hudo je pravzaprav to, ko ne moremo in ne moremo biti skupaj. Usoda (ali kaj) nam ni naklonjena, ves čas nas preganja, in klatim se po tem svetu, kot da bi bil kak avanturist. Avanturist pa — sama veš — res nisem. Ne avanturist in ne »nesolidna firma«. Nasprotno: zmeraj mi je šlo za to, da bi srečno in veselo, brez pretresov, vendar pošteno in delavno živel skupaj s svojo družino. Nikoli mi ni šlo za kariero, pa so me vedno imeli za karierista; nikoli nisem bil pohlepen na denar, pa so si o meni zmeraj mislili, da iščem samo profit; nisem bil častihlepen in oblasten, pa so me obsojali, češ da sem bolešno ambiciozen ... Kaj naj bi bil še delal, da bi bili zadovoljni z menoj? Kolikokrat premišlujem pa mi prihajate pred oči ti in Boštjanček in moja Bredica ... Čas tako svinjsko teče ... Koliko lepega beži mimo nas, ne da bi nam bilo dano doživeti! To, kar imajo drugi za vsakdanji, črni kruh, moramo mi uživati samo praznično in biti še ne vem komu in ne vem kako hvaležni, da nam je vsaj to dano. Zakaj je tako, ne vem. Vem le to, da bi bili pravzaprav lahko neskončno srečni ljudje, ko nas ne bi vsak moment zajrknilo kaj prav usodnega: enkrat starši, drugič oblast, tretjič preveč izobrazbe, pa spet premalo itd. Nikoli pa ni z nami čisto vse v redu.

In vidiš, to, da bi bilo tako z nami kot posebej še s teboj vse v redu, da bi bili lahko res srečni, posebno pa še, da bi bila srečna ti — in, kar se nas ali tebe same tiče, imamo vse pogoje za to — ti od srca voščim za tvoj rojstni dan. In te poljubljam!
Tvoj M.

F., noč med 22. in 23. VI. 1976.

(na Boštjanov rojstni dan, ki ga prvič preživlja sam, daleč od doma)

Draga Zinka!

Ne zameri, prosim, ker ti spet pišem. Moram, ko pa po telefonu nikdar ničesar ne opravim.

Že nekajkrat sem ti skušal telefonirati, pa je bilo še vselej brez uspeha. Ure in ure vrtim avtomat, in ko se urajma, da do-
bim zvezo, se na oni strani nikoli nihče ne oglasi. Pa naj bo to
ob katerikoli uri. Danes sem vrtil številčnico od osmih do zdaj-
le, ko je ura polnoči. Nekajkrat se je vzpostavila zveza; zvo-
nilo je in zvonilo — na tvoji strani pa nič. Najbrž imaš tele-
fonski zvonec na čebelici pa ne slišiš. Ali pa te ni doma. Naj
bo kakorkoli: ne bom več poskušal, pa ne zaradi zamere (am-
pak zamerim pa tudi), ampak zavoljo izkušnje: saj se ne spleča,
saj se nikoli nihče ne oglasi. Kakor da bi bili vsi doma in
ne bi nihče taval po svetu! Kakor da sploh ne bi obstajala
možnost, da se kdo, ki slučajno tava po svetu, oglasi iz tistega
svojega ahasverstva. Če že zaradi česa drugega ne, pa vsaj zato,
če se mu je morebiti kaj zgodilo. A kaj to vas tam doli briga!
Ne vem, saj ne obsojam in tudi nočem (ti boš rekla: ne smem,
dobro torej, ne smem), pa vendarle: ko bi bil jaz doma, bi ne-
koliko vendarle pomislil — in to kljub vsemu, razen seveda, če
prav zares ne bi imel čisto nič časa (čisto nič časa pa ne bi
imel samo takrat, kadar bi bil kje popolnoma angažiran, tako
zelo popolnoma, kakor ne more angažirati niti še tako težka
služba niti ne en otrok) — nekoliko bi vendarle pomislil.

Žal mi je, ko ugotavljam, kako strašno tuja si postajava.
Zmeraj bolj. Ne vem, kje je vzrok, kje je krivda. Ugotavljam le,
da se to dogaja že nekako od Boštjančkovega rojstva — pa ni
z njim najbrž nič v zvezi, njegovo rojstvo je pač le neka ča-
sovna, ne pa vzročna opredelitev. Od takrat nekako rasteva
vsak v svojo smer. Razdalja in različne razmere to vse skupaj
seveda še potencirajo. In tako se je to dejstvo zelo močno po-
kazalo, ko sem začel hoditi v Celje (pa sem postal nenadoma
odveč tako sebi kot tebi), in zdaj, ko sem odšel v Nemčijo.
Nenadoma spoznavam, da te sploh ne poznam več. O tebi ne
vem čisto nič konkretnega. Rad bi te v mislih spremljal, pa
nič ne vem o tebi, ne poznam tvojih misli, tvojih čustev, tvo-
jega osebnega stila, vse mi je zmeraj bolj zakrito, pa ni uganka,
saj le-ta sili k razreševanju in torej pospešuje interes, ne ugan-
ka, popolna neznanka je to, neznanka, ki interesa nikakor ne
pospešuje, ampak ga vse prej odbija, saj je zavita v pajčolan
nekakšnega ljubosumnega varovanja samostojnosti, avtonomno-
sti, pravice do lastnega življenja in svobode. In tako začenjava
živeti tolikanj svobodno vsak na svoji strani, da komaj še kdaj

resnično občutiva zakonsko skupnost, ki je usodna, ljubezenska in interesna zveza dveh v eno strnjenih ljudi. Midva že davno nisva več v eno strnjeni bitji, ampak sva že precej časa dva samostojna človeka, ki se včasih srečata. Tudi interesov nimava več stoodstotno skupnih, in je pravzaprav težko, če sva jih sploh kdaj imela. V popolnosti namreč. Moji interesi so bili vse prej kot v lojalnost usmerjena potrpežljivost s komerkoli, ki mi kakorkoli vlada, ti si bila v tem pogledu precèj drugačnega temperamenta. In tako tudi o popolni ljubezenski skupnosti težko govoriva. A ja, ljubezen obstaja, a vse prevečkrat in zmeraj bolj pogosto se pojavlja poleg nje tudi naveličanost in z dolgočasnost, ki se stopnjuje do odbijajoče zoprnosti. Včasih razdalja pomaga. Tokrat tudi ta ne. Naveličanost se z razdaljo sicer nekoliko ublaži, vendar pa zato ni nič manjša, le drugačna postane: spremeni se v nezainteresiranost, v nekakšen »življenjski realizem«, kot bi morebiti rekla, tista velika in nesmrtna ljubezen, ki bi morala biti slej ko prej vsebina in oblika pa še lepilo vsakega dobrega zakona (nekakšen OHO za vsak primer), pa se sublimira in prekompenzira v kaj drugega — če se že ne preusmeri v kóga drugega.

Žal mi je, ko ugotavljam, da imava zmeraj manj domišljije, s katero bi negovala, zalivala, podžigala ljubezen drug pri drugem. In taka domišljija nepreklicno in vedno obstaja povsod tam, kjer obstaja tudi ljubezen. Razen seveda, če ljubezni ni več. Hudo mi je, ko se takole spomnim nazaj, na tista — rekla boš: nora — leta, ko sem bil, recimo, v Pragi. Primerjam. In pišem za sedaj nezadosno obema: najprej sebi, potem pa še tebi. Kakšna razlika! Kako rad bi se človek vrnil tja v tisti čas! In s kolikšno pobožnostjo bi zdaj zaužival vsak trenutek tiste nedopovedljive sreče, ki se pač zmeraj bolj oddaljuje, ne samo časovno.

Tudi danes sem ti telefoniral predvsem zato, ker sem hotel slišati tvoj glas. Želel sem se ob njem okrepiti — da bi lahko okrepil tebe, sem si že zdavnaj izbil iz glave, saj jasno čutim, da me ti pravzaprav ne potrebuješ. Poleg tega pa sem se hotel pomeniti s teboj tudi o nekaterih konkretnostih, saj iz pisem pravzaprav izvem zelo malo o tebi, o otrocih in o vsem, v čemer živite. Nič. Matura mi je uganka, Bredica s teto vred mi je uganka, Boštjanček s teto Reginico, njegovo potovanje v Predvor itd., vse ena sama uganka. Samo to mi ves čas sporočaš

(da ja ne bi bil ljubosumen), češ da nihče ne prihaja na obisk. Niti tega ne vem, kaj misliš s počitnicami, kdaj se ti prično prosti dnevi, kako bo z Boštjančkom ... Želel bi uskladiti svoje možnosti in načrte s tvojimi možnostmi, načrti in željami, a mi je vse uganka, zato sploh ne vem, kako naj ukrepam. Če se spominjaš, sva nekaj govorila — že pred mojim odhodom in potem v korespondenci —, da me boste prišli obiskat, če bi se meni tukaj zavleklo. Vse kaže, da bi se to lahko zgodilo, a kaj, ko pa gre Boštjanček proč. Jaz sem tu kljub vsemu precēj zaslužil pa sem hranil denar tudi za kako potovanje, cel kup perspektov imam ... A kaj, ko pa prav nič ne vem, kaj je doma, kaj mislite, kaj načrtujete. Pa tudi če ne bi šli kam na potovanja, vsaj F. bi lahko malo spoznali. In nakupili bi lahko dosti čudovitih reči. Sam si ne upam pa tudi ne znam, saj ne poznam ne željá ne, recimo, številk. Škoda, da je vse tako padlo v vodo! Saj zdaj, ko bo minila matura in se ti bo zjasnilo, boš tudi ti mogoče videla, da smo vsi štirje najbrž marsikaj zamudili.

Danes sem dal v banki nálog, da bodo sredi julija začeli izplačevati na piranski račun marke. Tako da ti škrtariti ne bo več treba. Veš, tudi to me je močno skrbelo: kako shajaš z denarjem. In tudi o tem sem pričakoval vsaj rahel namig. Saj sem šel v to službo delat vendar zato, da bi zaslužil denar za družino, za nas, ne pa zategadelj, da bi užival v osamljenosti.

Dokončno bom svoj status lahko uredil, ko bom prejel potrdilo o nekaznovanju. Nanj čakam. Z njim bom šel na prijavní urad, pozneje pa na rektorat in na davkarijo. Vse to bo trajalo še nekaj dni. Ti dnevi bodo pustí, saj predavanj ne bo več; bo le čakanje na izid birokratskih postopkov. In takrat bi bili lahko tu skupaj. Škoda, da se nismo mogli sporazumeti!

Zdaj grem pa malo spat, saj je že (zelo) zgodaj, jaz pa imam ob osmih predavanje. Še dober teden predavanj.

Dobro se imej. Pa ne vzemi za zlo besed, ki sem ti jih napisal. Veš, sploh mislim, da se midva vse premalo pomeniva o nama in o nas. Potem pa pride do nesporazumov, ko se ne poznavata več. In tako se zgodi, da jaz bolj razumem prof. H. kot pa tebe, ti pa bolj B. ali kogarkoli drugega kot mene — razumljivo, saj imava vsak po svoji strani s temi drugimi »partnerji« veliko več skupnega kot pa drug z drugim — če hoté ali pa po nemarnosti pozabljava na ljubezen in na usodno dej-

stvo, da kot zakonca na vekomaj povsem pripadava drug drugemu. Vsaj jaz tako mislim. Ampak jaz sem »fanatičen« religiozni defektnež, ki ga je treba držati čimdalj od zdravih, nepokvarjenih korenin naše socialistične mladine. Amen.

Lep pozdrav!

M.

F., 10. X. 1976.

Draga moja Zinka!

Za god ti želim, da bi bila srečna in zdrava in vesela. Želim ti, da bi ti šlo delo v službi in doma gladko od rok in da bi okolica (tudi jaz) postala sposobna videti tvoj trud. Želim ti, da bi te cenila ne le »delovna« okolica, marveč vsi, ki jih srečuješ: kot dobro profesorico, ljubečo in vzorno mater, prijetno in inteligentno družabnico, očarljivo damo. Želim ti, da bi te cenila, spoštovala in ljubila tvoja (in moja) otroka, da bi se razvijala v plemenita človeka, kakor si ju prizadevava vzgajati. Želim ti, da bi te še bolj kot doslej imel rad in te cenil tudi jaz, da bi te vselej razumel in ti ne bi več delal ne krivice ne skrbi ne bolečin. Želim ti, da bi se za vselej z bógala s seboj sámo, da bi se povsem našla in se začela tolikanj spoštovati — kljub vsej skromnosti in samokritičnosti —, da bi se bila vesela. In da bi bila kot božji otrok srečna, da si to, kar si, táka, kakršna si: čudovito dobra žena in mati, hči in prijateljica, sodelavka in znanka in — če hočeš — tudi državljanica.

Poljubljam te!

Tvoj M.

F., 12. X. 1976.

Draga moja Zinka!

Skušal ti bom opisati svoja dosedanja doživetja in razpoloženje, ki pa je slej ko prej moreče. Ves sem kot pretepen. Nenehoma utrujen in nezbran, kakor da bi mi manjkali prav vsi vitamini, potrebni za trdno življenje in jasno misel.

Potovanje od dóma do Ljubljane je bilo prijetno. Prijetno seveda, če odmislim, kaj vse me je prevevalo zaradi odhoda. V kupeju sem bil ves čas sam. — V Ljubljani so šibali vagon sem in tja, potem pa sem končno le lahko izstopil in na hitro poiskal spalnik. Na njem pa je pisalo, da je namenjen v München. Kaj pa zdaj? Vprašal sem strežnika vagona. Odgovoril mi je, da tako vlak kot tudi spalnik gre do Stuttgarta samo ob sobotah, med tednom pa ne. Preostalo mi ni nič drugega, ka-

kor da sem »spal« pač samo do Münchna, tam ob šestih zjutraj izstopil, mukotrpno zlijral prtljago na glavni peron, pregledal, kdaj gre vlak proti F., počakal dve uri, ob osmih in šestindvajset minut pa se odpeljal z brzcem prek N. v F.. Vožnja bi bila lahko lepa, ko me ne bi oddaljevala od vas, tako pa mi je bila od postaje do postaje bolj žalostna. Prispel sem ob eni in šestindvajset minut. Spet sem mukotrpno lijral prtljago pred postajo, tam pa takoj stopil v taksi in že sem bil pred svojim stanovanjem. Ko sem prisopel v svoje tretje nadstropje, je snažilka ravno čistila sobo. Vse sem našel, kakor sem bil pustil, celo pregorele žarnice na namizni svetilki mi nihče ni zamenjal.

Objelo me je porazno občutje. Šele tedaj sem se prav zavedel, kako strahovito nesmiselno je moje sedanje življenje, životarjenje brez tistih, za katere živim. Strašen prepad je zazeval v meni. In ko sem pomislil naprej, na vse, kar nas še čaka, na vse dolge mesece, ko bomo morali životariti drug brez drugega, pa na to, da ni nobene, prav nobene perspektive, da bi se kadarkoli karkoli izboljšalo, me je tako stisnilo pri srcu, da sem se opotekel. Zajokal sem kakor otrok. In takrat me je samo misel nate, na tvoje potrpežljivo prenašanje vsega hudega, kar prenašam tudi sam, pa še vsega tistega, kar ti povzročam jaz zraven, zadržala, da nisem posegel po uspavalnih tabletah ali po nožu. Moram zdržati! Pa vendarle, kako strahovito težko je vse to! Moram zdržati! — Potem sem se slekel in začel prebirati pošto. Najprej uradno. Potem Marjetino pismo. Pa tvojo kartico iz Trsta. Prav nazadnje sem s čudnimi občutki začel brati tvoje pismo. Hvala! To tvoje pismo me bo mogoče res spametovalo. Sklenil sem, da se bom poboljšal, da ne bom več sumil, se bal, da bom skušal biti tudi v resnici kristjan. Tudi Marjetino pismo mi bo pomagalo. Marjeta te ima neverjetno rada. In te razume bolje kot jaz.

...

Imejte se dobro. Spomnite se kdaj name, ne pozabite me, ne odtujimo se drug od drugega! Jaz vas imam kar naprej pred očmi pa tudi poslušam vas s traku. Oh, kako vas imam rad! Poljubljam in pozdravljam vas vse tri, ti moja draga Zinka, ti moj dragi Boštjanček, ti moja draga Bredica!

Vaš ata M.

F., 14. X. 1976.

Dragi moji trije!

Nikoli si nisem mislil, da bom kdaj tako težko prenašal misel na to, da nismo skupaj. Zdajle je zgodnje jutro, pri hiši še vse spi, jaz pa ne morem spati. Študiram, saj moram, saj se mi mudi, vendar mi misli nenehoma uhajajo tja dol k vam. Hudo mi je. Zaradi sebe in svoje lastne osamljenosti, še bolj pa zato, ker vem, da me tudi vi pogrešate. Bojim se prihodnosti, ki je vsa pošastno nejasna. Ali bomo imeli sploh še kdaj priložnost, da zaživimo kot normalna družina? Naj premišljam karkoli, na vseh krajih slabo kaže. Če bi se preselili sem — mar naj gledam, kako mi otroka postajata Nemca? Doma pa zame ni dela in ni sprejema. In to samo zato, ker nisem komediant in lump. Kaj naj storim? Že po enem tednu samote in premišljevanja vnaprej sem ves iz sebe. Vse, vse se mi vrti samo okrog misli: Oh, ko bi bili za zmeraj lahko skupaj!

Pozdravljam in poljubljam vas!

Vaš ata

F., 15. X. 1976.

Draga Zinka!

Petek popoldne je. Tvoj godovni dan. In včeraj sem si obljubil, da ti bom po telefonu voščil, ko pa sva govorila in sem slišal še Bredico in Boštjančka, sem čisto pozabil. Oprosti. Sicer boš pa mogoče vendarle dobila pošto.

Vse, kar doživljam, sprejemam skozi prizmo naše ločenosti. In zato me nobena stvar ne more razveseliti, ne delo ne uspeh pri njem ne napredovanje ne zaslužek ali karkoli drugega. Življenje, kakršno živim zdaj, je življenje za samotarja ali študenta, ki ima upanje, da bo kmalu diplomiral in odšel. In če gledam z vidika cele naše družine, moram zmeraj znova ugotavljati, da nas trenutni način življenja vse bolj razdvaja in nas kot družino uničuje. Kolikokrat si pravim: vse bom naredil, da bomo lahko spet skupaj. A kaj, ko pa ne morem prav nič narediti. Sem v Nemčijo ti zaenkrat ne moreš, v domovini sem pa jaz obsojen na brezposelnost. In to je vse skupaj tako brezizhodno in tragično, da me velikokrat obhaja moreče občutje zavrnjenosti, ki bi ga prav rad že enkrat radikalno pretrgal.

Zame v domovini ni kruha. To naj bi bila nekakšna kazen. Pa zakaj, se vprašujem zmeraj znova. Kaj sem pa zagrešil, da se moram zdaj pokoriti? Saj življenje, ki ga živim, je zame

najhujša pokora, najstrožji arest, zato ker je zame pač arest vsaka ločenost od moje družine (in nekoliko celó od domovine, pa čeprav menda nimam več pravice videti v Sloveniji svojo domovino, medtem ko jo lahko zmerja že vsak pritepenec, kolikor mu duša dá, kar spomni se nekaterih svojih kolegov!). Marsikateri avanturist bi si obliznil vse prste, če bi lahko povandral takole po svetu, meni pa se zdi izgubljena vsaka minuta, ko nisem skupaj z vami. Ne vem, morda nisem normalen, vendar pa menim, da je tako za domovino kot za obligatni socializem veliko bolj koristen vsak takle pošten družinski človek, ki poleg tega še dobro in pošteno dela, pa »čeprav« hodi k maši, kakor pa salonski komunist, ki pri delu lenari in goljufa, zanemarja družino, se karieristično peha in preriva ter pri tem spreminja barve kot kameleon (kar spomni se L.J. in drugih!), zraven pa si privoščí vse mogoče, celó bare in kurbišča, le sej svoje partijske celice se morebiti redno udeležuje in na njih prav pridno udriha čez »razredne sovražnike«. Če sem razredni sovražnik samo zato, ker sem pošten in ker si drznem celo hoditi k maši, potem sem seveda res razredni sovražnik in prav zagrizen nasprotnik vseh kameleonov in brezsrčnih izkoriščevalcev, karieristov in kurbirjev. In vendar sem si zmeraj mislil, da zmaguje resnica in pravica, da je pridnost nagrajena, barabinstvo pa kaznovano, da poštenost in odkritost (ne nesramnost) podira barikade predsodkov, laž in hinavščina pa da prej ali slej prideta na sramotni steber — zdaj pa vidim, da ni tako. Ko bi bil dvoličen, ko bi lagal in kameleonil, goljufal in kradel, hinavčil, obrekoval in intrigiral — ko bi bil tak negativen tip, bi se mi danes doma prav dobro godilo: bil bi pri dobrem koritu (in če bi me veselilo moje delo, bi ga lahko opravljal), bil bi bogat, bil bi spoštovan, imel bi veliko »prijateljev« in tudi moji družini bi bilo lepo. Tako pa se moram potikati po svetu, če hočem ne le delati tisto, kar me veseli (se pravi slavistiko na univerzi), ampak če želim sploh kaj delati in s tem zaslužiti za vsakdanji kruh; odpovedati se moram družini (družina pa meni), čeprav je zame to tako boleče, da sem kakor stoodstotni invalid; živeti moram téžko, čustveno in tudi fizično naporno življenje, ko bi — če bi mi bilo to prihranjeno — lahko veliko več dajal skupnosti in domovini. In zakaj vse to? Sprašujem se tisočkrat zakaj! Mar res, kaj resda samo zato, ker hodim k maši in ker nočem lagati, da ne ho-

dim, ko pa vendar hodim? Mar je to tak velik greh? Ali smo še v Evropi dvajsetega stoletja ali pa smo zašli v »mračni srednji vek«?! Kje je ostal humanizem, kje demokratičnost, kje načelo spoštovanja resnice, časti in pravice vsakogar, da živi primerno in pošteno? Kam so skrili socializem?! Zakaj so ga pokopali v črno zemljo, nanj pa navalili vseh mogočih odpadkov iz cele zgodovine človeštva? In zdaj cinično plešejo na tej žalostni gomili mnogih naših upov, hrepenenj in bojev.

Bodite vsi trije zdravi in dobro se imejte.

Prisrčno te pozdravljam in poljubljam!

Tvoj M.

F., 18. X. 1976.

Draga moja otročička!

Danes sem spoznal veliko mladih in simpatičnih stricev in tet, ki jih bom odslej učil. Tudi o vama sem jim že govoril in dejali so, da bi vaju radi spoznali.

Slika, ki vama jo pošiljam, predstavlja čudovito lep park, ki je ves poln redkih rož in dreves, ves preprežen z žuborečimi potočki, sanjavimi jezerci in igrivimi hribčki in dolinicami. Okoli parka pa pelje čisto pravi otroški vlakec. Vem, da bi se vidva vesela podila tod okoli in se rada vozila z vlakcem. Mislim na vaju in mamó. Vse tri vas toplo pozdravljam in poljubljam!

Vajin ata

F., 22. X. 1976.

Draga Zinka!

Ne bi te rad s svojim preštevilnim in preobilnim pisanjem utrujal, spravljal v slabo voljo ali kaj podobnega. Pa vseeno.

Lepa hvala za pismo. Zelo sem ga bil vesel. Prav tako Boštjanove risbice, za katero se mu toplo zahvaljujem. Ko sem bil jaz toliko star, kot je zdaj on, še nisem znal tako dobro risati. Risbico sem si pripel nad pisalno mizo (z novimi risalnimi žeblički, ki sem jih šel takoj včeraj kupit, ko sem prejel pismo), in tako lahko vsak trenutek pogledam nanjo, se z lepo mislijo pomudim pri Boštjanu in podoživim svoje slovo od vseh vas tam doli na koprski železniški postaji.

Sicer pa je pri meni vse po starem. Garam. In ne živim. Čakam na božične praznike, ki so še zelo zelo daleč in ki bodo veliko krajši, kot sem računal, saj se bodo začeli šele tik pred

božičem, se pravi najbrž štiriindvajsetega, in bodo trajali do drugega januarja, kajti tretjega (ponedeljek) moram že predavati. Vprašanje je, kako bo z vozovnicami in s potovanjem sploh, saj se z vlakom ne bo izplačalo pa tudi preriskantno bo glede vsega v teh dneh, letalo pa leti samo ob določenih dnevih. Ne vem, kako bo.

Delam dobro in veliko. Za vsako predavanje se moram temeljito pripravljati, tako da prostega časa nimam čisto nič. Škoda, saj sem računal, da bom lahko kaj napisal ali vsaj prevedel (saj zato sem si tudi prinesel češki slovar), mislil sem, da bom lahko kaj prebral (tukajšnje knjigarne so polne prezanimivih reči), nekoliko sem računal, da bom lahko vsaj malo preštudiral svojo témo: Spakovalna sredstva v jeziku. Pa nič. Ne morem. Preveč dela imam. Zdaj se mi je — hvala Bogu — posrečilo poleg polne srbohrvaške obveznosti ponovno vzpostaviti tudi celotno slovenščino, lektorat in predavanje s seminarjem; zastonj seveda. In interesentov imam kar veliko. Vendar pa se bojim, da bo utegnila takšna dodatna obremenitev škodovati kvaliteti mojega dela in tudi mojemu zdravju.

Ko smo že pri zdravju. Zavarovan še zmeraj nisem. Ne utegnem. Če zbolim, imam sicer kot univerzitetni nastavljenec usluge v univerzitetnih klinikah zastonj, boleznine pa — če bi obležal — seveda ne morem dobivati. In doma (ali pa na poti, če se mi kaj zgodi) se ne morem zdraviti zastonj. Torej se bom prej ali slej le moral zavarovati. In se tudi bom, ko bo čas.

Palca in mezinca desne roke še zmeraj nič ne čutim, kar me seveda zelo moti. Rani pa sta se že kar nekako zacelili, grdó sicer, prav neokusno, toda vendarle. V mezincu čutim včasih v sklepu hude bolečine. Bo že kako.

Sicer sem pa — hvala Bogu — zdrav in pri močeh. Le spim bolj slabo, nekoliko zaradi zgaranosti, še več pa od skrbi bodisi glede dela bodisi glede vas tam doli bodisi glede naše prihodnosti, ki je ne vidim, tako je vse okoli nas zasrano. Oprosti zaradi izraza! Pa vendarle, prav res, kar čutim, kako je vse zasrano, kako je vse podelano in kako zelo si nas (zlasti pa uboga otroka) ljudje privoščijo. Prav res, postal sem kljub svojemu krščanstvu domala ljudomrznik, pa to ne, da bi ljudem želel kaj hudega, samo nikomur, čisto nikomur ne zaupam več, zlasti pa ne tistim, ki sem jim dal svoje delo in svojo moč, svoj čas in vsaj polovico svojih misli in hrepenenj, oni pa so vse

to zavrgli in so z umazanimi prsti posegli po tistem, česar jim nisem bil nikoli ne pripravljen in ne dolžan dati: oropali so me za prihodnost, za zasebnost, za družino, za ljubezen, za domovino in za srečo. In tega ne bom mogel nikoli ne preboleti ne preživeti ne pozabiti in ne odpustiti.

Prosim te, ne garaj preveč. Ne utrujaj se. Ne daj, da bi te kdorkoli izkoriščal. Pomisli, da moraš veliko neutrujenih moči prihraniti za otroka, ki te zdaj potrebujeta dvakrat tako močno kakor včasih. In tudi z njima se ne preutrujaj po vsej sili: sprôsti se in prepusti se lepoti in prijetnosti življenja z njima. Če bosta videla, da si ti srečna z njima in da te ne utrujata (ker se utrujati ne daš), bosta tudi onadva še bolj ljubka, pridna in pozorna. Joj, ko bi te mogel razbremeniti za to »breme«! Pa veš, da bi se dalo tudi tako narediti? Za stanovanje in varstvo (v urah, ko bi bil zdoma) ne bi bilo stiske ...

Toplo te pozdravljam! Prav tako tudi Boštjančka in Bredico.

Tvoj M.

Z a l i v

izreka

prisrčno dobrodošlico
novorojeni vseslovenski reviji

CELOVŠKI ZVON

Vivat, crescat, floreat!

MARIJA KOSTNAPFEL

PESMI

POZNA LJUBEZENSKA

*v zemlji
razparano
rujevo listje
dež
je zasul
mesečino
pretekle noči*

NISI PRIŠEL

*nisi prišel
po lipovo cvetje
v moje naročje
poletni večer*

SPLETLA BOM VENEC

*spletla bom venec
iz rumenega žita
visoko bo ustala
murnova pesem*

LEPA VIDA

*prišel je
morski veter
na moj daljni breg
in prinesel
med ostanke gostije
žalni spev*

PIJANI ČMRLJ

*robidnice
na ustnicah
so izsušene
tebe pa ni
več nazaj*

FANTOVSKA

*veseli ljudje
pod dežnikom noči
polnijo z vinom
moj samotni klobuk*

ODKOD SLUTNJA

(Drugi del trilogije »Magnetofonski trak«)

Demonu se je sicer lepo zdelo, da so se Evropejke z njegovo ženo tako lepo ujemale. Klepetale so v nedogled, pomerjale so si evropske in južnoameriške obleke in so skoraj očitno pozabile, da obstajajo poleg oblek v bližini tudi njihovi soprogi, oziroma spremljevalci, oziroma že napol vitezi. Predvideval je sicer, da se bo nekaj takega zgodilo, vendar da bo evforija tako totalna, tega pač ne. Pometale so z dolgimi volani čudoviti hišni tlak, ne da bi ga občudovale, po njegovem so celo kvarile čut dostojanstva, ki bi ga morala stavba (to je bil njegov dom) v njih vzbujati, čičkale so se in vreščale kot mladi papagaji. V tem bučnem vzdušju ni bilo niti misliti, da bi lahko razpravljali o svojih resnih načrtih. Razkazoval je obema gostoma svoje lovske trofeje in se izogibal sociološkim pogovorom, ki jih je hotel načenjati Lauro. Pa je vendarle tako vztrajno vrtal v skeleče rane tamkajšnjega mesta, čeprav se je prvič nahajal v njem. Demon je v tem mladostniku, ki ga je spominjal na naivnega aristokrata, kakršen je bil on v mladih letih, videl grožnjo, naperjeno proti bistvu njegovega življenja. Imel je sicer v načrtu, da bi ga seznanil s kakšnimi mladimi izobraženci, toda po njegovih vprašanjih, ki so bila preradovedna, je sklenil, da bo drugače ugnal »naivnost« svojega gosta. Srdil se je že od prvega dne na njegovo ljubo zaročenko, ki je čudno ogrozila naravno zvezo z njegovo sedanjo ženo. Prav zato, in to je bilo nadvse logično, mu je hotel predočiti življenje, kjer ljudje nasprotujejo drug drugemu. In bilo je v njegovem stilu, da je nastavil mreže nevidno in neopazno.

* * *

Sel je k Senčniku, čeprav ni bil še prepričan, da bo tako ukrepal, kakor se mu je motalo v mislih. A vendarle, kjer so ženske, je Senčnik v svojih vodah. Poleg tega, privoščiti mu je hotel nekoliko razgibanosti v njegovem že standardnem dolgotrajnem. In Malajdi, da, prav njej se je hotel maščevati, tudi ne bi mogla škodovati taka južnoameriška avantura, da bi življenj-

sko dozorela ali da bi dozorela vsaj toliko, da se ne bi več vmešavala v njegovo družino. Ker, takrat, ko je bila žena otožna ali »obsedena od domotožja«, je bilo zagotovo v dneih, ko je prebiralala Malajdina pisma.

Senčnik se sicer ni mogel ponašati s tistimi pritiklinami in družbenim ugledom, ki ga je imel Demon, vendar pa je bilo njegovo življenje ničkoliko zapleteno, da je bil v mestnem krogu nekam pikantna figura. Bil je poper dobre družbe. Njegova zgodba pa je bila fantastično zapletena. Prekašala je, tako je vsaj Senčnik mislil, zgodbe iz špijonažnih nanizank, ki jih gospodinje doživljajo po televiziji kot srečo, ki je najbolj poceni. Senčnik se je rodil v Sloveniji, verjetno pred šestdesetimi leti. Mater je komaj poznal, očeta pa nikakor ne. Vzgjale so ga tete, ki so gospodinje zelo pametnemu umetnostnemu zgodovinarju in ga oboževale, on pa je bil z njimi zadovoljen. Fantek je rasel po strogih pravilih estetike. Učile so ga neznanško težke jezike; zgodovinar pa ga je jemal na dolge rajže širrom po Jugoslaviji in Italiji. Rad se je z njim pogovarjal, pa ga ni poučeval, zaljubljen je bil v vso arhitekturo, kiparstvo in slikarstvo tega sveta, posebno v srednjeveško, in je zato naučil dečka, ko je imel deset let, vse tisto, kar morajo znati študentje umetnostne zgodovine tako nekako sredi študija. Senčnik je bil torej strokovno podkovan že pred puberteto in mu zato skozi življenje njegova stroka ni povzročala kakšnih posebnih težav, pač pa je že mladosten začel oboževati ženske in to so bile najprej njegove tete. Opravil je več fakultetnih diplom z lahkoto in je zato nekam pozno spoznaval politiko. Ker je bil zares učen, ni imel dlak na jeziku in je zviška kritiziral vse, kar se mu je zdelo v državnih sistemih zlaganega. Seveda je sodeloval v vseh pomembnejših revijah, a se je tudi kmalu sprivil v konflikt z najrazličnejšimi idejnimi tokovi. Kakor je Senčnik samotno preživel otroštvo, tako je v mladostni dobi njegov individualizem naraščal. Živel pa je v svoji domovini v takem času, ko individualizem ni bil človekova odlika. Rektor univerze, s katerim sta si bila prijatelja, mu je nasvetoval, naj se poda v tujino. In ker je Senčnik zlahka osvojil znanje tujih jezikov, je kmalu prekolovratil pol Evrope, ni pa se znal usidrati. Končno je našel bogatašinj, skoraj enako učeno kot je bil on, in se je tako dolgo vrtel okoli nje, da ga je poročila. Tega pa ni storila iz kakšne notranje nuje, ampak zato, da bi se ponašala z njegovim lepim telesom po plažah in plesiščih.

Zakon je vzdržal deset let, potem pa je pretuhtal Južno Ameriko. Pustil ji je vse razen skrinjice z dragulji, tako kot so navajeni junaki v pustolovskih knjigah. Vendar je ob vsem pazil, da bi ne bil podoben kakemu junaku iz znanih romanov.

Tak je bil torej Senčnik, z zatajeno ljubeznijo do slovenskih slikarij, saj je vseskozi vzdrževal stike z nekdanjimi kolegi in zlasti rad se je pomudil ob slikarkah, od katerih je odkupoval tudi po dvajset platen hkrati, da jih je potem prodajal najbogatejšim znancem. Med znanimi slikarkami in ženami svojih prijateljev je bil torej čezmerno občudovan in je prejemal zlasti iz domovine ljubezenska pisma kot kakšen igralec. Jasno je, da ni bil več sentimentalen in ga je malokaj presunilo. V ljubezenskih odnosih je bil malodane krut. Slikarkam ni odgovarjal, pač pa jim je pošiljal suhoparna sporočila o tem, v kateri zbirki se nahajajo njihove slike, edina zvestoba, ki jo je bil zmožen, pa so bila prijateljstva in eno takih prijateljstev je bilo tudi tole z Demonom. Menda je ostajal v tem južnoameriškem mestu prav zaradi njega. Poleg tega, da je še vedno govoril čudovito slovenščino, so ga njegove poteze in zlasti oči spominjale na davno preminulega umetnostnega zgodovinarja. Med njima ni bilo nobenih skrivnosti, razumela sta se tako v politiki kot v družabnostnih marnjah. Senčnik je dobro poznal vse podrobnosti v odnosih Demonovega zakona, znana mu je torej bila tudi Malajdina korespondenca. Malce ga je zabavala njena ihta, vseh pa mu je bil njen stil, tako otroško naiven in iskren. S tako iskrenostjo je imel Senčnik opravka v otroških letih, potem ne več. Z vzgojo mladih pa se ni nikoli ukvarjal, ker so se mu že precej dolgo zdeli prepovršni in zato nezanimivi.

* * *

Stopil je v široko preddverje Demonove vile. V ozadju je bilo slišati žensko vzklikanje in vreščanje, in v duhu si je obnovil podobo iz davnih dni, ko se je vračal v široko, a staro stavbo svojih tet in so ob pospravljanju in šivanju živahno klepetale s svojimi vreščočimi glasovi. Govorile so v istem jeziku in v enakih kadencah. V tistem trenutku je bil srečen. Bilo je enako torej, kot takrat, le da na drugem kontinentu in v bolj razkošnem prostoru.

Približno je že vedel, kakšna je deklica, s katero bi moral opraviti duhovne vaje, oziroma bi jo moral prevzgojiti, kot mu je bil rekel Demon, v solidno pisateljico ali celo v dobro časni-

karko. Lepo nalogo mi je naložil, si je mislil, kdaj pa sem jaz prevzgajal mlada dekleta in to še taka, ki niso dovezetna za vsakršen čar.

Cisto mirno je vstopil med ženske, nenapovedan in nasmejčan. Obmolknile so. Demonova žena se je nemalo začudila, ko ga je zagledala, tako nenapovedanega in tako elegantnega.

Najprej je nekaj povedal samo njej v španščini, nato ga je predstavila v slovenščini. In on jo je govoril z odlično izreko, ki je dišala po Ljubljani, kar je iznenadilo zlasti Malajdo. Gospa Nataša in Fazančičeva sta medtem odšli v kuhinjo po prigrizek. Malajda tega sploh ni opazila. Preveč zaverovano se je začudila nad Senčnikovo slovenščino.

»Tudi vi iz Slovenije?«

»Se mi več ne pozna?«

»Ste Demonov prijatelj?«

»Dolgo se poznavam. Sva v takem razmerju, v kakršnem ste vi z njegovo ženo. Prijatelji smo, prijatelji, ker imamo iste ljubezni, oziroma je Demon bolj posvete narave. Mene bolj zanima arhitektura cerkva, zlasti slovenskih in zlasti tistih, ki so bile med vojno porušene.«

»Kaj pa vas je potem tako daleč odneslo od doma? Odtod jih ne morete opazovati, slovenskih cerkvic namreč?«

»Seveda ne, zato pa imam Demona, s katerim se pogovarjam o vsem, kar je čas počel z arhitekturo starih slovenskih cerkvic.«

»Kaj pa vas je pravzaprav zanimalo, v teh cerkvicah, slikarije ali kipi? Mene vedno prevzamejo kipi. Veste, tudi jaz se ukvarjam z umetnostjo in moja sedanja gostiteljica bi prav želela, da bi še kaj pisala, ne samo napol pesmice napol popevke. Pravijo, da imam talent, a življenje ...« Malajda se je ugriznila v ustnice.

»Kaj je z življenjem?« je zabasiral Senčnik. Doslej je vedel vse, kar mu je mladenka nažvrgolela.

»Življenje pesnice ali pisateljice se mi zdi preveč statično in nepraktično. Tičati moraš za papirjem, potem moraš popravljati, potem te je strah, kako ti bodo lastni prijatelji ocenili pisanje, potem je treba najti tipkarice, ki naj ti vse pošteno natipkajo, nato iskati založnike, s katerimi moraš biti prijazen ... tako se v življenju vse izgubi, tudi prijatelje ...«

Malajda ni povedala še nič takega, kar bi bilo novo. Da

bo pa kljub širokemu vprašanju odgovarjala točno na tisto, kar so mu naročali, naj izve, ga je iznenadilo. Čutil je, da ima mladenka zelo močan instinkt.

»Rekli so vam, da imate talent, torej je nekaj za tem. Potem vztrajajte, — kar pomeni, da znate in utegnete nekaj izpovedati. Morda pa še ni čas za to. Srečo sem imel opazovati marsikatero mladostnico, ki se je naravnost vrgla v ustvarjanje in se je iz tega marsikaj dobrega rodilo.«

»Se vedno nisem prav razumela, zakaj niste ostali v Sloveniji, če so vam všeč slovenske stenske slike.«

»Ne samo stenske, tudi lesorezi. Na mojih stenah visijo panjske končnice in sem ponosen nanje. Rešil sem jih takrat, ko so jih hoteli razsekati in pognati v peč. Pa so vendarle relikvija neke kulture, ki se ne more ponoviti. In še pametno vsebino imajo, čeprav je preveč pametna, da bi vam jo zdaj razlagal. Priti morate v moj brlog in boste marsikaj razumeli.«

»A se vidva že poznata?« je stala na pragu sobe z velikim pladnjem v rokah gospa Fazančič. Očitno je bilo, da je tam tiho poslušala že nekaj minut. Potem ga je napadla z vprašanjem:

»Kdo ste vi?«

»Pravilno zastavljeno vprašanje. Nič kaj jasno se nisem predstavil ... Najbolj jasno Vam bo, če Vam povem, da me je Kocbek vpletel v svoje pesmi. Jaz sem tisti, ki je v davnih časih "pritiskal na zvonec Cukrarne, nadalje tisti, KI JE V TIVOLIJU ISKAL JAKOPIČEV PAVILJON, IN TISTI, KI JE NOSIL ŽERJAVICO OD TRUBARJA DO PREŠERNA*... saj se šalim. Nikoli nisem tega počel, a Kocbek je vendarle zaradi mene napisal tisto pesem. Jaz sem bil rojen v slikarstvu, med srednjeveškimi freskami, in sem še pred dvajsetim letom vsrkal polovico nadrealizma, takega, življenjskega.«

Obe ženski sta se začeli smejati. Res jih je spravil v dobro voljo.

»Trsta pa niste videli. V Trstu Vam kaj takega ne bi prišlo na misel.«

»Kette in Murn nista bila v Cukrarni, tam v Trstu, bila sta v vojašnici.«

»Ampak, nikar ne govorimo samih šal. Danes smo tu, a jutri si morate ogledati, vsi, seveda, kar vas je skupaj, mojo

---

* Kocbek, pesem iz *Poročila*.

slikarsko zbirko.«

Toda Demon je naslednjega dne tako navdušil Laura in Fazančiča, da si ogledata pristanišče in vojne ladje, da sta se ženski odločili sami za ogled slik iz Senčnikove zbirke. Nataša je imela v hiši veliko opravkov in si ni upala pustiti služinčadi, da bi brez njenega nadzorstva urejevali vrt za večerni sprejem, kakor je bilo domenjeno.

Obe ženski sta se tako znašli sami v dokaj prostrani vili, ki ni imela nič skupnega z vsem, kar sta dotlej videli. Fazančičeva je na mah razumela, da bo lahko zahajala v to futuristično poslopje samo pod pogojem, da se nepreklicno ukloni ne ravno častitljivim nagnjenjem gospodarja. Torej, kazati bi se morala brezbrizno do odnosa, ki ga je Senčnik naklanjal mladi prijateljici, ki je bila prvič nekam nenapadalna in dovzetna za moške čare. Že ob njunem prvem pogovoru je bilo razumeti, da se je priletni playboj zanimal za sveži sad. Seveda njej ni bila vseč njegova donhuanska pogodba, naj nič ne vidi in nič ne sliši, vendar se je izjemoma držala pravil igre. Ko sta si z Demonom in Malajdo ogledala knjižnico, se je navdušila nad rastlinsko enciklopedijo in se je opravičila, češ, da kaj takega še ni videla in bi rada prepisala vse tiste rastline, ki jih njena prijateljica botaničarka Biserka ne pozna in bi ji rabile za nadaljne raziskave o flori in favni. Vzklikala je kar prepričljivo od začudenja, tako da sta Malajda in gospodar vile brez ceremonij odšla tja, kamor ju je neslo.

Senčnik je pokazal Malajdi neki strm hodnik, ki je vodil v klet. Tvezel je, da bo prej ali slej spodnje prostore preuredil v protiatomsko zaklonišče, obenem pa je tipal, in to skrajno oprezno, erogene točke na Malajdinem slokem telesu. Spreminjal je glas, razkazoval ji je same slovenske imenitne slikarije, in v kleti ni bilo niti ene cerkvene, pač pa so bile v glavnem že davno izgubljene umetnine iz prejšnjega stoletja. Malajda je kljub čutnemu razpoloženju, v katerem se je znašla, opazila podpise »Ažbè«, »Ivana Kobilica«, »Jurij Šubic«, a največ je bilo Špacapanovih portretov. Dno podzemske dvorane, na kar je prostor spominjal, so zaključevale neponovljive steklene plošče v divjih barvah in še bolj razgibanih linijah. Vse to je bilo za njeno domišljijo preveč. Sama od sebe je legla na baržunasti divan in zaprla oči. Niti trenila ni, ko je priletni babjek željno segel po njej in po ljubečih gibih, s katerimi je začel »klesati« plen, bi lahko sklepali, da se je tudi on omotično

predajal željam višjega amorja. Dosegel je tisto, kar pri hladni Malajdi verjetno nihče ni dosegel, da je doživela orgazem neobičajnih oblik in jo je poslednjič tega omotičnega stanja postalo sram. A je bilo njeno spoštovanje do boleznega spomina na Slovenijo, ki ga je Senčnik brez dvoma nosil v duši in je tu v podkleti in kletni dvorani ustvaril svetišče lepega, njeno spoštovanje in začudenje je bilo tako veliko, da se mu je predajala brez strahu in brez predsodkov. In potem, okoli njene glave so plesale dragocenosti, ki jih je morda med redkimi sladokusci edina videla. Da so bile v kleti, je bil očiten vzrok, in bilo ji je jasno, da tega bogastva niti genialen človek ne more kupiti s poštenim delom. Senčnik v tistih trenutkih seveda še malo ni mislil na svoje slike, zamotal se je v nevsakdanje čare na videz hladne Evropejke, in ji je govoril v verzih in s pridušanim glasom vse tisto, kar leta dolgo ni mogel nikomur. Uverjen je namreč bil, da ga Malajda posluša, a njej pri takih ljubezenskih podvigih besede in šepetanja niso pomenila nič.

Na videz je bil presenečen on, v resnici je bila Malajda tista, ki jo je dogodivščina močno pretresla. Ko sta se končno vračala v zgornje prostore, ga je vprašala, ali bi smela videti skrito bogastvo tudi njena prijateljica. Senčnik jo je ustavil, ji pogledal v oči in ji povedal, da so že vsi vedeli za njegove zbirateljske sposobnosti.

»Ampak to bo kdaj drugič,« ji je zašepetal »ne maram ustvarjati združaj v vaši veseli družbi.«

»Misliš, kdaj drugič, najin drugič, ali na splošen ogled tvojega podzemlja?«

»Mislim na večkratno oboje, kajti slike, ki so tam, spadajo v neko zakladnico, ki si jo lahko ogleduješ za celo življenje. Če so tu, daleč od muzejskih vrat, bodo v prihodnosti imele drugačno ceno.«

»Čudna je ta dežela,« je nekam otožno pristavila na dolgem hodniku, ko sta v knjižnici zaman iskala Fazančičevo. Bila je na širokem sončnem balkonu in je prebirala in prepisovala zapletena imena rastlin za znano zbiralko flore.

V ničemer ni pokazala začudenja ali posmeha, kar jo je stalo nekaj napornih ...

Senčnik je ukazal prinesiti najlepše sadeže te dežele in nekaj opojno osvežujočega, nakar je malo manjkalo, da ni Malajde še enkrat spravil v podzemlje, a je vseeno utegnil obvla-

dati položaj, naredil se je spodobnega in ji ob odhodu zaupal »da bo tisti drugič kar zvečer, ko bo pri Demonu slavje.« Malajda ni mogla uganiti, kako se mu bo posrečilo brez škandala prelisičiti njenega zaročenca, a Lauro je bil vnet za zemljepis in se je prav tistega dne začel učiti jahanja, streljanja in vožnje z džipom. Predvideno je bilo tudi to, da bo vstopil v pilotsko kabino in so mu dnevni program tako trpali z različnimi radostmi, da je skoraj pozabil, kje se nahaja »njegova« Malajda. Poleg tega je znala Malajda hliniti srečo in ji ni bila še nikoli tako predana kot prej. Skratka, bil je srečen.

Drugače je bilo z njo. Ni imela nobenega občutka krivde. Počutila se je kot nadvse oboževana ženska, zdelo se ji je, da dozoreva in skrivnostni prostor v Senčnikovi vili je bilo vse, kar je v tistih dneh razumela. Ni bila zaljubljena vanj, ugrabil jo je njenemu svetu s skrivnostnimi vizijami. Ko se je tisti sprejem začel, je kmalu povedala, tako Demonu in Nataši kot Lauru in ostalim, da je neznansko utrujena in je s to klasično pretvezo odšla skozi noč v Senčnikovo naročje. Tokrat jo je spravil v orožarno, ki je bila prav tako v podkleti. A je ni sprejela tako navdušeno. Silila je v »magični prostor«, na isti divan, v isto kroženje redkih umetnin. In ker je bila tistega večera nekam čarobno opremljena tudi ona (namazala se je z vrsto parfumov iz Natašine zbirke), je kot v opravičilo bleknil nekaj, kar vsaj desetletje nobeni ženski ni zaupal: »Te ljubim«, ji je rekel in to tako prepričljivo, da je sam sebi verjel.

Hotela mu je odvrniti z igrivim »to je jasno«, a je raje zavandrala v strastno poljubovanje, kar je mejilo na ekstazo, do katere ga njegove mnogo bolj izkušene ljubimke že dolgo niso pripravile. Vračal ji je nežnosti, a je bil neznansko presečen nad njeno milo postavico in igrivostjo, ki mu je vlivala poguma, a je obenem odpirala prepad, od katerega se je davno poslovil — od resnih zvez. To, kar se je z njim in Malajdo sklenilo v dveh dneh, pa je bilo podoba stroge resnosti z bodočnostjo. Takoj je vznemirjeno presodil to svoje početje, a sreča, ki jo je užival, mu ni dala misliti. Poleg tega ga je prežarjala misel, da mu je Demon naročil, naj on, sicer pozabljen estet, a še vedno estet, prevzgoji to drobno stvar v pomembno osebnost. Moral bi se z njo pogovarjati, a jo je mečkal, čim sta bila sama. To vsekakor ni bila »prevzgoja«, kvečjemu njegov egoizem, celo to si je očital. Kot bi ga beseda »prevzgoja« streznila, je Malajdi še ta večer začel prinašati knji-

ge, ki jih nikoli ni videla v originalu. Sprva ji je tudi mislil razkazati najlepše umotvore njegovih slikark, a se je pravočasno domislil, da bi to skalilo čistino čustvene ploskve, na kateri sta se nahajala. Iz izkušnje je vedel, da so ženske začuda ljubosumne na druge »pretekle«, če o njih govoriš v takih trenutkih.

Minevale so ure in Malajda je bila vsa zatopljena v ta svet upodablajoče umetnosti in telesne omame, čutila pa je ob tem »uglajenem«
Senčniku, da ga rabi in da on njo prav tako potrebuje. Ona si nikoli ni predstavljala zrelega moškega, ki je nadvse razgledan, on nikoli puntarske feministke, ki bi obenem imela tako čisto razvit ženski instinkt. Obenem je vedel, da se izpostavlja prepađu svoje vesti, da od njega ničesar ne pričakuje, a da se je prilimala nanj po nekem neznanem naključju. Mislil je že, da mu je to avantura, potem, ko je naslednjega dne ostal s svojimi vsakdanjostmi v hiši, ga ni mogla razvedriti in mu pričarati treznosti niti čudovita prijateljica, ki so jo imeli in delno jo je tudi on imel za nekakšno zaročenko. Ni ji povedal, ko jo je odslovil, le rekel ji je, naj ne hodi, dokler je ne pokliče. Da ji je veliko denarja. Zgovarjal se je na to, da so gosti iz njegove nekdanje domovine samo za nekaj tednov na obisku in se mora z njimi dogovarjati o stvareh, tudi o politiki za nekaj let naprej in nazaj. »Zabavaj se kot najbolje veš,«
ji je rekel, in ženska niti ni bila zaskrbljena. Do tistega dne mu je bila na roko, ker jo je bilo nemogoče odkloniti, malo je bila vanj zagledana, vseč so ji bili njegovi dvorci, še bolj denar, ki mu ga nikoli ni bilo žal, poleg tega ji nikoli ni očital zvez z drugimi, čeprav ji ni bil zvest. A zdaj, s to Malajdo v podzemlju, ki se mu je zapičila v glavo kot poosebitev njegove davne, v srcu skrite, v resnici nikakor ne take domovine, kakršno si je želel. In ker je vedel, da je to samo interludij, samo mostiček, ki se bo itak odstranil, ko bo odšla. Vsa nekdanja domačnost sicer sitnih tetk je dehtela okoli njenega telesa in njena ljubezen do vsega, kar je videvala v njem in okoli njega. Vedno je sam sebe tako cenil, da je na lepem vzljubil Malajdo tudi zato, ker je znala ceniti njegovo osebnost kot se spodobi. Potem sta se družila po istih vzorcih kot drugi klasični ljubimci iz literature, on je podkupil Fazančičevo, ki ji je bila začuda vseč njegova vila, sam z Malajdo pa je odhajal v podzemne prostore, ki jih je bilo precej, kar je odkrila šele pozneje. O prevzgoji, kakršno je pričakoval Demon, seveda ni bilo ne duha

ne sluha. Nič se nista pogovarjala ne o usodnosti ne o smislu življenja, še manj o razvoju duha. Malajdi je v tistih kratkih dialogih, ki so sicer simbolični v resničnih ljubezenskih zvezah, in pomenljivi in dvorezni, pripovedoval, kako je prišel do slik, ki so zakladnica in skrivnica njegovega življenja. Izpovedoval se je svojih zvijač, to je svojih grehov, ona pa jih je občudovala, se zabavala in ga ljubila. To ni bila nobena prevzgoja. Zato se je izogibal podrobnejših pogovorov z Demonom, ker mu je bilo nerodno, da je dejansko tako zaživel.

»Jaz sem pravzaprav srečen,« mu je pomenljivo omenil. Demon na tako nejasne stavke ni dal nobenega odziva, vendar ni stikal za podrobnostmi. Njegova Nataša je bila tako vesela in razigrana kot nikoli prej in to mu je zadostovalo.

In vendar se je bližal čas odhoda. To je zarisalo v Senčnikov obraz temne sence. Naenkrat ga je zajela panika, bal se je, da bo izgubil svoj najdeni planet in temu planetu je bilo ime Malajda.

Začel jo je rotiti, naj pove Lauru, kaj se dogaja med njima, naj ga odslovi s Fazančičevimi vred. Malajda mu je jedko prvič navrgla svoj »ZAKAJ?«. In tedaj je padel prednjo in ji poljuboval noge in jo je divje prosil, naj ga vendar ne zavrže kakor kamen, naj ostane, naj se z njim poroči, ponudil ji je vse svoje imetje. Bila je nemalo začudena, preplašena, kot bi doživljala naravno katastrofo. Začel je groziti. Vstal je in ji obljubil, da se bo uničil, da bo šel med gangsterje, nakar je ona zajokala in neprestano ponavljala »Ne vem, ne vem, ne vem...«

Poslušil se je svojih nagnoskih zvijač, skoraj zmagoslavno je gledal njeno trpljenje, nakar je šel po Fazančičevo, ki je tudi tistega dne »delala in raziskovala« v knjižnici, in jo milo prosil, naj gre z njim in naj se ona spopade s sindromom, ki ga je hote podpirala ves čas, odkar sta se prvič pojavili v njegovem domu. Fazančičeva je sprva hlinila začudenje, potem se je naenkrat počutila pomembno in ga je prijela za roko. Tako ga je ona vodila navzdol po stopnicah v njegov raj in pekel, in je v njeni vlogi opazil usodo, kakršno je sam znal večkrat igrati med prijateljskimi dvojicami. Ko sta prišla pred vrata, za katerimi je Malajda silovito hlipala, mu je rekla, naj gre sam k njej in naj ji v slovo podari kaj »neizmernega«.

»Toda jaz se ji ponujam za moža! In ji darujem vse, kar imam!«

Fazančičeva je tedaj pobilisnila z očmi, njen pogled je bil

prav oster in je komaj zadrževala naval zavisti, ki ji ga je v tistem trenutku vzbujala Malajda. Odločno je vstopila v temen prostor.

»Ti, zakaj pa se jočeš kot Kralj Matjaž, ko je izgubil vojsko?«

»Ker me boli odhod,« se je zlagala Malajda.

»Potem ostani tukaj.«

»Ampak Lauro.«

»Laura nisi nikoli ljubila.«

»Lauro mi je kot brat, kot del mene. ta ljubezen pa je polna strasti in je zato minljiva.«

»To ni res,« je s popolnoma novim glasom pristopil Senčnik. »To nikakor ni res, to si izmišljuješ, deklica, ker se bojiš dozoreti, in ker se bojiš življenja, čeprav si se mi zdela vedno, no, vse te tedne tu pri meni tako zelo pogumna!«

Tudi užaljenost je zaigral. V resnici ni vedel, kaj naj stori, da bi jo obdržal, čeprav po svojih nazorih še zdaleč ni sodil v vlogo, ki jo je pravkar odigral.

»Jaz se bom zares uničil, in ti me boš imela na vesti, razumeš!«

Tudi Fazančičeva se je ob teh besedah ustrašila. Naenkrat ni vedela več, kako naj govori, kaj naj stori, ker je bilo tudi zanjo vse nepredvidljivo.

»Kaj pa, če si noseča?« jo je končno pokarala s pravimi besedami.

Toda resnica je bila še bolj čudna, ker je Malajda čisto resno povedala »mordapasemzobemanosečaalipaznobenim«.

»Meni je vseeno, če si z njim ali z mano, meni je važno le to, da si tu, ker ljubila si itak samo mene in me tudi boš, pa če boš še ne vem kolikokrat ...«

»Tako se obnašaš iz trme in nečimrnosti,« je strogo načela svojo govoranco Fazančičeva«, in taka trmoglavost je že neolikana, kakor da si ti bog in sveta trojica obenem in nimaš niti koščka srca za ljudi, ki poklekajo pred tabo in se ti dobrikajo in so inteligentni. Kaj pa misliš v življenju doseči s takimle povprečnejem, kakršen je Lauro. On si bo laže dobil sorodno dušo kot ti kdaj pozneje ali pa gospod Senčnik kadarkoli. Saj te ne prosi za miloščino, ampak za tisto, kar ima pravico vsak moški zahtevati od ženske, ki je z njim pozabljivo spala, in ti ...«

Senčnik je zadirčno rekel »nehajte!« in vpričo Fazančičeve neznansko ljubeče miloval in božal Malajdo, ki je kot odreve-

nela jokala dalje. »Tudi jaz jočem. Nisem kamen in ne vem, kakšne dogme so segle v tvoje srce, da si naenkrat zaprla svoj portonček in me hočeš pogubiti. Če je v tebi Gradnikova duša, zavrzi jo in nehaj ustvarjati tragedijo tam, kjer sije navadno življenje. Kaj ti pri meni ni bilo všeč? Saj boš tu imela take prijatelje, kot si jih imela tam daleč. Morda ti nismo dovolj domači. Obljubim ti, obljubim ti, da bom storil vse, kar boš želela.«

Fazančičevi še vedno ni bilo jasno, kaj se dogaja. Menila je, da samo prisostvuje ljubezenskemu prizoru, ki je pred odhodom nekako obvezen. Trošenje solz je že bila videla v veliko filmih. Nekako se je pošalila: »Ker ste že tako zaljubljeni, pa jo ugrabite!«

»Proti njeni volji ne storim nič,« je mehko dejal Senčnik, kot da je že prej resno pomislil tudi na tako možnost.

»In kaj boste zdaj storili?«

»Z vami grem. Najina ljubezen naj ostane taka kot je, skrita hudobnim ljudem in radovednosti. Če ne zdaj, jutri, pridem za vami čez nekaj tednov.«

»In jaz ... naj povem vsaj Demonovim, kaj se dogaja?«

»Ne, nikomur ne recite nič ... obljubite?«

»Obljubim.« je dokaj prestrašeno potrdila Fazančičeva.

»To je pomembnejše od vsega ...«

»In je logično, da je pomembnejše ...« se je naenkrat znašla gospa v svojih vodah.

»Mi lahko poveste, zakaj ni logično tudi zanjo, če ji je bilo vse prav do včeraj???«

»Ne, tega ne vem« je trpko ugotovila.

»Je kakšen hujši magnet, ki jo vleče nazaj v Evropo?«

»Tega jaz ne morem vedeti.«

Ta ženska zares nič ne ve, je zaključil. Bila je celo nekoliko prestrašena, a ni vedela, zakaj. Situacija ji ni mogla biti preveč jasna.

Kljub svojim pomislekom, je Senčnik vendarle prosil Demona, naj skuša prepričati mlado dekle, da ostane pri njem. Seveda je navedel vse vzroke, katerim se je prijatelj čudil. Preslišal je njegove ironične in trezne opazke in znova dejal, da se bo uničil, če Malajda ne prizna, da inata skupen svet.

»Je to res nekaj stvarnega, ali si trenutno zanesen?« je ponovno vprašal Demon.

»Jaz se ne šalim,« je Senčnik svečano zaključil prošnjo.

Demonu je bilo nekoliko nerodno, da je skuhal tako neumno zvezo.

Bil je po svoje dobre volje, ko je pomislil, da se je prijatelj v tako poznih letih resno vnel za žensko srce. »Imajo v sebi nekega hudiča« mu je dejal, ko sta na splošno govorila o tržaških dekletih. Malajde se je lotil sistematično. Povabil jo je v svoj razkošni salon in ji napravil dolg uvod v zgodovinsko pomembnost Slovenije. Malajda je bila nekam bleda in celo prestrašena. Zdela se mu je nekako zmedena. Nikakor ni opazil na njej kakšnih zrelih potez, nasprotno. Njegova ideja, da bi utegnila v Senčnikovi družbi (zdaj je to imenoval naročje) postati zrelejša, je zvedenela. Bila je bolj otročja kot prej. Ko je stopila na pristaniščna tla v njihovem mestu, je bilo v njej vendarle nekaj resnih potez, nekaj ponosa, ki mu je vzbujal spoštovanje, v njegovi prostrani hiši pa se je zdelo, da je Malajda zakrknjen otrok, ki stalno nekaj tuhta in se pogloblja v čudne misli.

»Ker je torej človek tudi del občestva, se mi zdi, da je kot člen narave skoraj dolžan ustanoviti svojo družinico. Malajda, vam se ponuja zelo enostaven vzorec take skupnosti, in zdi se mi, da ga boste prej ali slej sprejeli.«

»Demon, vi mislite po svoje in imate svojo vizijo o družbi, vi ste take vrste človek, jaz pa se vsega nekako bojim. Mi še ni prišlo na misel, da bi ustanavljala družino, čeprav priznam, da bi bil vaš prijatelj, kolikor ga zdaj ljubim, dejansko moj ideal. In tudi nesluten.« je nazadnje pristavila.

»Torej smo domenjeni.«

»Ne bi rekla, Demon. Jaz nisem dovolj zrela za tako vlogo, kakor jo Senčnikov krog zahteva in upravičeno pričakuje. Najina ljubezen je tako resnična, da je ne morete vkleniti v družbene vezi.«

»A če ga ljubite! In to zdaj vsi vemo, da vas on do norosti ljubi.«

»Zame ni nobena žrtev, ne poročiti se z njim. Je bila avantura. Če se kdaj vrnem, in ljubim ga tako, da se bom vrnila, me bo vzal kot doslej. Ali pa se bo poročil s tisto, ki je tej situaciji potrebna. Tudi vi dobro veste, da do včeraj tu nisem blestela jaz. Jaz sem samo jutranja sanja.«

»Kaj ste morda ljubosumni? Za svojega prijatelja dobro vemo, da doslej nikoli... nikoli... z nobeno, ... z nobeno drugo ni imel takih namenov. Sploh se čudim, da se mu je

to primerilo. Z njim je bilo vse, kar se čustev tiče, zelo enostavno. Razdajal se je in se ni nikjer zameril. Katastrof v njegovem življenju ni, vsaj odkar se je zatekel v to mesto. In tu je že dovolj dolgo, da vam jamčim zanj.«

»Ne trudite se. Odpirate mi rane, kajti norost, ki jo imenujemo ljubezen, je v meni pognala globoke korenine. Nič jih ne more pokončati. Sem srečna tako Odpotujemo, saj je z mano prispel tudi Lauro, in tu ni treba nobenih škandalov. Jaz nisem junakinja iz Dostojevskega ali iz kakega holivudskega filma. Ne maram spreminjati življenja drugih. Po svoje sem stara. In vi mi bodite prijatelj. Svoje stališče bom odkrila v naslednji knjigi. Tam bo vse, tudi vi boste notri.«

Demon se je sam sebi nasmehnil. Rezultat je torej tak, kakršnega je bil predvidel, a postopek, s katerim ga je dosegel, je ognjeni bumerang.

»Ali vi znate brati misli?«

»Včasih. Ko bom govorila z BISERKO, mi bo to ona razložila. Mi bo morala razložiti. Vi veste, kdo je ona.«

»Vem. Prebral sem njeno knjigo. Fazančičeva je nabirala zanj neko gradivo, tu v naši bližini.«

Zasmejala se je: »Zakaj pa vaši ženi ni prišlo na misel, da bi napravila kaj takega?«

»Ona je gospodinja, zanimajo jo druge stvari.«

»Jo zanimajo druge stvari ... Zakaj ne poveste resnice?«

»Je še kaj drugega, kar jaz, zakonski mož, o teh stvareh ne vem?«

»Seveda. Vaša žena bi bila lahko ljubosumna na Biserko ...«

»Naši odnosi so bili vedno zdravi in nedvoumni. To bi vi morala vedeti.«

»Na tem svetu ni popolnosti. Ena vrsta izrinja drugo. Mor-da je Nataša po tej nujnosti izrinila iz vašega srca Biserko. Pa je Biserka kdaj bila v spominu vašega srca? Povejte!«

»Seveda je bila. To ni nobena skrivnost. In ravno to bi te moralo prepričati.«

»Koliko spominov bi po tej logiki morala jaz izbrisati?«

Malajda je vstala, ker je vedela, da ne bo dobila nobenega odgovora. Jezna je bila, da je prišla do zaključka, ki si ga sama sebi ne bi hotela priznati. Demon pa je bil žalosten.

»Za božjo voljo, prijateljica, ne govori tako. Svet vendar ni tako zapleten. Ljubezen, ki ti gori v očeh, je bolj resnična kot čudna dvomljivost takih sklepov.«

»Svet se kaže v določeni logiki.«

»Življenje ni logično!«

»Ljudje smo logični!« je vzkliknila. »In vsega tega nisem razmišljala niti za trenutek, ko sem zaspala v ljubezni do Vašega prijatelja. Ga ni človeka, ki bi v meni pustil močnejšo sled.«

»Zakaj ne marate, da bi ta sled postala sijoča rimska cesta?« se je smeje prikupoval Demon.

»Nekatere duše rimskih cest nikoli ne razberejo. Poznajo samo meteorje.«

»In vendar jaz mojega prijatelja poznam. In vem, sem prepričan, da bosta srečna, če se vzameta zdaj. Le kaj fantazirate!«

Nobena stvar ni mogla bolj jasno pokazati na ljubosumno in nerazumno dejanje tega nelogičnega bitja, kakor takle pogovor. Demon je podvomil v srečno zvezdo svojega prijatelja, čeprav je bil do tega trenutka vanjo uverjen.

»Kako se more zabubati v stvar, ki primerja zakon s planetarijem!« je mislil sam pri sebi. In kako zavzeto me je prosil, naj to nesrečo pripravim do milosti!

Zvečer je stvar v nekoliko komični luči prikazal Nataši. Novica o snubitvi se ji je zazdela nedopovedljivo lepa.

»Morda pa boste srečen par kot sva midva,« je zavzdihnila. In je šla k novopečeni nevesti, kakor je mislila, da je.

A ni opravila nič. »Jaz grem po Biserkinih stopinjah, je sanjavo izjavila mladenka. »Zame je znanost več vredna od teh vezi, ki te po tem zaslužnijo kot kmete v srednjem veku. Na tem svetu je dovolj suženjskih ustanov, in jaz ne bom ustanavljala še katere nove.«

»Biserka bi morda bila v zakonu resda podložniško umerjena,« je rekla Nataša, »toda ti si tako energična, izobražena in odločna in Senčnika še nisem videla v tako ekstatičnem stanju, res, ne zapravi si sreče!«

»Kaj pa ti veš o Biserki, ti si popolnoma pozabila na nas, ustvarjalne ljudi, odkar si se pobrala v tole vilo.«

»In kaj je v tem slabega?«

Malajda je morala priznati, da slabega ni nič. Potem se je molče odpravljala, prav skrbno si je urejevala kodrčke v frizuri in ji dala vedeti, da odhaja na sestanek k njemu, ki jo hoče za vedno.

»Vedi se spodobno, Senčnik te ima rad,« ji je mehko prišepnila gospa Demon.

»Zbogom!« je tiho odgovorila.

* * *

Ni je pričakoval. Bal se je, da bo po tolikem teatru za vedno opustila »planet sanj«, kot je imenoval v zadnjih urah svojo srečo. Malajda je bila nekoliko upehana, hitela je skozi drevored zanjo čudnih dreves, ki so vodile v njegovo vilo. Pritekel ji je naproti in tokrat ni skrival pred drugimi v hiši, da sta že eno telo. Stisnila se je k njemu kot preganjana živalca in mu dala vedeti, da morata nekaj važnega skleniti.

»Samo nikoli več ne poklekaj pred mano,« mu je rekla in odstopicala navzdol proti kleti.

V dvorani, kjer je imel svojo zakladnico, je dal postaviti velike šope rož. Malajda se je tokrat zaustavljala ob vsaki sliki in je z njim načenjajala pogovor, kot da se ni nič zgodilo. Potem je povedala:

»Užalila sem tvojega prijatelja. Dala sem mu vedeti, da je malomeščan. Zdaj me ne bo več hotel spravljati v vašo sredo. Verjetno bo ves srečen, če se me bo znebil.«

»Zakaj nočeš z resnico na dan? Kakšne dvome ti vzbuja moja bližina?«

»Nobenih, ljubezen moja. Mene je samo strah prihodnosti. Ni vredno besed, ker dobro veš, da zunanja zveza ni tako močna kot notranja.«

»Midva se lahko ustavi pri eni in pri drugi.«

Spet sta se predala tistemu vzdušju prvega dne. Tako jo je Senčnik tiho prosil: ostani, ostani, ostani, sicer, kaj boš tam, sama s temi trapastimi ženskami, ki iščejo samo rastlinje in same spadajo v herbarije, pa imajo zakon, in svoje lastno življenje, česa se bojiš?«

Ni odgovorila.

»Si morda ljubosumna? Name? Sem ti dal kakšen povod, odkar se poznavata? Je to mogoče? Mar nisem imel več povodov jaz!«

»Ne govori o stvareh, ki ne spadajo v te tihe trenutke!«

Predal se je njenim željam. Odtisnil je svoje telo ob njeno in si zaželel, da bi obadva umrla.

»Čemu ta tvoja bolestnost, ki me tira v obup?«

»Zdaj nisi obupan, zdaj si moj.«

»Zakaj hočeš, da bi bil jutri obupan in sam.«

»Te je strah samote? Nikoli nisi bil sam. Priznaj, da ni-

koli. Jaz pa sem sovražila družbo, odkar je Nataša tu. Tega, priznam, si ne znam razložiti. To je moj iracionalizem in imam pravico do njega.«

»Ti imaš pravico do svojega privatnega življenja, ne pa do kakšnega mističnega iracionalizma.«

»Bodi moj iracionalizem ...« Bil je njen tako kot vedno. Potem je zaspala.

»Reci, da ne boš vedno v stranki poraženih« ji je zašepetal.

Tedaj se je njega začel lotevati strah. Slike, ki so mu do tiste noči pomenile le dragocene predmete, saj je njihovo vrednost in vsebino poznal bolje od prej, so nekako izstopale v magičnih barvah, postajale so otipljive, očitale so mu nekaj, sam ni vedel kaj. Tako je drhtel ob speči Malajdi in se je zavedal, da je od nje odvisna vsaka njegova sekunda. Sekunda njegovega življenja. Vanj je iz njenega telesa prehajal drugačen fluid in nemara je ta nematerialna stvar začela prehajati vanj od prvega dne, ko se je je dotaknil. Spreminjal je svoj značaj, svoje telo, svojo miselnost. Bilo je boleče. Skoraj bi zbežal od tega edinstvenega telesa, iz katerega je vanj prehajala moč tudi v spanju. Čisto na dnu zavesti je bil poražen. A svobodnost, ki je nikoli ni iskal na dnu svoje podzavesti, se je oglašala z njene strani in slike, zdaj se je spomnil, slike niso bile nabavljene po pošteni poti, so se vračale na svoje prejšnje mesto in niso več grozljivo izstopale iz okvira. Zdelo se mu je, da so vse osredotočene na njen obraz. Obrazek, ovalen in brez gub, izrazljiv v neki mirnosti, ki bi ji na prvi pogled prisodil lenobnost, a ni bila lenobnost, bil je pečat nekega trpljenja.

»Morda se boji sreče, ker je ni navajena« je ugotovil. »Tudi taki ljudje se najdejo. Vedno je bil podcenjeval take, poštenjakoviče, ki sami sebi ne znajo pomagati, ki se vse življenje zaman borijo. Nikoli ni maral takih značajev. Z njimi se je vedel, kot bi jih ne bilo. To pa je bil očitno kompromis do vseh malih nezgod, ki jih je povzročal malim ljudem, kjerkoli je že bil. Slike Ivana Kobilice je bil kupil od njene obubožane sorodnice, ko ni vedela, kako bi plačala stanovanje. Lahko bi ji posodil denar, a mu ni prišlo niti na misel. Na to se je spomnil zdaj. Te slike so bolj pripadale ljudem, kot je Malajda, kot njemu. Začenjal je slutiti, zakaj se boji življenja z njim. Ona ne sodi v njegov dvor, sodi med svoje, med ljudi z vestjo in brezskrbnostjo pred samim seboj. Zakaj ga potem tako samopožrtvalno ljubi? Naj jo vpraša, zakaj?

»Naj se zgodi karkoli, karkoli porečeš, bo zame prav,« je začel zjutraj, ko se je prebudila, »veliko imava še skupnih dni, če si bila doslej tako tesno ob meni.«

»Torej ostanem pri tebi vsemu navkljub, morda zaradi teh slik.«

»Mi verjameš, da bi me sicer utegnile ubiti ... slike namreč ... pripadajo bolj tebi kot meni ... jaz sem jih samo razstavil, ti pa si z njimi čudno povezana ...«

»Preko tvojega fluida sem povezana s temile čarovnicami. Ti si vsega kriv, pa to vaše rastlinje. Ti ne pripadaš mojemu svetu, Mediteranu, ki blesti v soncu kot zdajle ti. Nič te ne poznam, in tu se začinja moja zabloda.«

»Jaz pa sem neizmerno srečen.«

»Kdo ni srečen, zdaj, ko je kocka padla ... Lauro ni srečen ... ampak Lauro mi je bil vedno nadomestek za brata, ki sem si ga vedno želela. Ubogi moj bratec! Moral bo sam s Fazančičevimi v Evropo.«

»Lauro se ne bo ubil, jaz bi se.«

»Iz nobenega evropskega romana nisem prišla, da bi moral zdaj klatiti take usodnostne besede.«

»Morda pa sem jaz prišel iz kakega evropskega romana ... ti niti ne veš ...«

»Da imaš ženo in je nisi videl ...«

»Ni važno. Peljala me je skozi evropske prestolnice, od prijateljev do prijateljev, kot bi razkazovala svoj klobuk ... Ne maram misliti.«

»Jaz še manj ... Teh slik te je včasih strah, ker niso tvoje.«

»In še kako so moje, a jih lahko jutri dam Sloveniji, če ti tako hočeš ...«

»Nič nočem, le tebe ...«

»Kaj sem jaz, Malajda?«

»In jaz?«

* * *

Lauro ni točnega nič vedel, zakaj je Malajda tako redkokrat v njegovi bližini, vendar se mu je pomalem sanjalo, da je zašla na kakšna pota, ki jo bodo vrgla s tira. Po vsej tisti nežnosti, ki mu jo je nudila prve dni v Južni Ameriki, je razumel, da je zaljubljena, in da ne more biti vanj, mu je bilo zelo jasno. On ji je že dolgo igral vlogo brata in to mu je na ladji tudi povedala. Torej ni bilo dvoma, da je vmes nekaj »višjega«.

Po vljudnosti in nenavadni gostoljubnosti, ki so mu jo nudili sicer petični ljudje, je sklepal, da je nekdo, ki ima večjo moč kot mali človek, za vsem tem. In bilo mu je kmalu jasno, da je to Senčnik. Z njim se je obnašal tako, da se mu je skoraj smilil. Senčnik si verjetno ni predstavljal, da bo v trikotniku, ki nikoli ni pravi trikotnik, igrala glavno vlogo Malajdina muhavost. Zanašal se je na dejstvo, da je občasno, vsakih nekaj let Malajda tako častihlepna, da hoče biti v središču slovenskega literarnega življenja, zato je bilo izključeno, da bi ostala v kakšni Južni Ameriki. Kaj pa naj ji nudijo kot slovenski umetnici, če se še v Ljubljano težko podaja in ima še tam, kjer je po formi mentis bolj doma kot v Trstu. Taka militantna komunistka po duši naj bi šla v kakšen južnoameriški harem! Ne, to ni imelo nobenega smisla! Avantura pa je bila. Pa ji je tudi privoščil, če je znala potem biti brez predsodkov do nje-ga. Bil je sproščen in malce začuden nad njeno spremembo, a je bil prelen, da bi vrtal dalje v njeno avanturistiko. Imela je tudi pravico iskati doslej skrite poti medčloveških odnosov, če je hotela pisati dolge romane ali celo drame. In poleg tega, frfotave mladostnice, hčerke in sorodnice Demonovih prijateljev, ki so ga srečavale na teniškem igrišču, na ježi, in še pri drugih zabavah, so bile tako navdušene nad njegovo pojavo, tako so vreščale in ga objemale, komaj se je kje pojavil, da je vlogo neprofesionalnega zvezdnika veselo sprejel. V bistvu je od njihove družbe imel mnogo več kot od mrke in zapletene Malajde.

Sprejel je njeno odločitev, da »gre v jarem«, kot se je izrazila, z ostarelim plajboyem kot dnevno mušico, eno izmed njenih kapric. Rekel ji je celo, da se lahko vrne k njemu, kadar bo hotela, da ponovno zablesti kot književnica, in naj se premisli, če hoče še kdaj v Evropi igrati vlogo upornice. Malajda je molčala in si oddahnila ob toliki hudomušnosti. Poljubila ga je na obe lici in tiho dejala:

»Hvala, ti moj lepi in dobri bratec!«

Tako se je zaključilo poglavje njegove velike ljubezni. Ni mu bilo hudo, ker je vedel, da dobi za Malajdo nešteto nadomestkov, ki bi utegnili biti z njim dostojno priljudni in dosledni, ne pa muhasti kot aprilsko vreme.

Seveda mu je bilo hudo. Huje mu je bilo zlasti doma, ko se je vrnil v rodno mesto in ga je vsaka ulica spominjala na sentimentalne sprehode in tisoč poetičnih stvari, ki jih je po

navadi opazil on, a jim je ona znala prisluhniti. Vzgajati bo moral kaj mlajšega, to mu je bilo jasno. A preden se je poslovil od spomina, preden se je rana zacelila, je obiskal še vse prijatelje, h katerim je z Malajdo zahajal. Biserka je bila že obveščena o podrobnostih; prav vse je vedela. Pokazala mu je prepis južnoameriškega rastja, ki ima največ skupnega s tukajšnjimi rastlinami. Seveda ji je Fazančičeva povedala, na kakšen način je prihajala do gradiva. Biserka ga je zadržala zelo dolgo. Podražila ga je, zakaj ni tudi on našel kaj brhkega in svežega, če je Malajdina muhavost tako zelo prestopala svoje bregove. On je rekel, da tega ne more vedeti. Povabila ga je v svoj krožek. Takole, da napolni praznino, ki jo bo seveda še dolgo nosil v duši. Raziskali da bodo neko presihajoče jezero, zdaj ko so obdelali vzhodnokraško področje.

Obisk pri Predragovi je bil krajši. Znanstvenica je popravljala diplomske naloge in je imela silno pikantne pripombe na račun nadebudnih improvizatorjev, kakor jih je imenovala. Pol naloge da prepíšejo, potem se zafantazirajo v revni slovenščini, nakar sledi kakšen zafrkljiv rezimé. To je od sile! Predlagala mu je, naj se kar on loti slavistike zdaj, ko je zapravil nadarjeno slavistko v zelo čudnih okoliščinah. »Vsi letajo po tujo svobodo, ko bi jo morali opaziti doma.«

Zamrmral ji je, da je zanj že prepozno, da mladi pač živijo v površnem svetu in se po njem ravnavajo. Povprašal jo je tudi, kako gre z Jezusom in če je protiatomsko zatočišče nared. Rekla je, da to sploh ni več važno, da je atomsko zaklonišče ena izmed muhavosti njenega častitega bratranca, ki da je po značaju tak kot Malajda in je zgrešil poklic. Da bi moral za igralca ali pa za slavista, ko govori tako lepo slovenščino. Ne pa, da mora ona prenašati tako nizek nivo znanja. Vsi da težijo k enotnosti in da bomo kmalu kar uniformirano mislili, oblačili pa se bomo z eksotičnimi barvami, da se bomo na zunaj razlikovali, ko se po sposobnostih ne bomo več mogli.

Zadnje pogruntavščine Lauro ni več dobro razumel.

Šel je torej v protiatomsko zaklonišče, da bi ob novi arhitekturi na kakšen način pozabil na svoje težave. Zagledal se je v visoko stavbo in v njej ni videl nič mističnega, kakor ni bil nič mističen Jezus, ki jo je gradil. Bila je velika geometrijska kolobocija, ob kateri se je vsakdo ustavil, naj mu je bila všeč ali ne. Morala bi biti oblika goloba, katero je posnemal arhitekt, ko je projektiral cerkev, a je od daleč in od

blizu spominjala na ptico roparico s plenom. Rahločutni Lauro pa je ob tej stavbi, ko jo je po dolgem času spet opazoval, zaslutil povečano podobo Senčnika, v stranski absidi pa se mu je pred očmi meglila ogromna prispodoba drage Malajde, ki joče ali umira v krempljih kragulja.

Jezus je nosil malto, vendarle se delo ni moglo tikati cerkvene zunanjščine, ker so okoli nje že cvetele neke čudne gartrože.

»Kaj pa delate, pater?!« ga je začudeno vprašal, in Jezus se je prekrižal, čeprav to ni bila njegova navada, nakar je rekel: »Še vedno zidam najpomembnejšo stvar v tem trenutku: protiatomsko zaklonišče. Če bi ne bilo tega, bi nikoli ne bil dobil predujmov za takole zgradbo.

»Tako vesel sem vas, pater, in če hočete, vam pomagam, saj so ti vrči, v katerih prenašate malto, zelo težki.«

»Za vesoljni mir bi te vrče prenašal še in še, na vekomaj... No, da ne pozabim, kako je kaj z vašimi prijateljicami?«

»Vse narobe, gospod Jezus, vse narobe. Naše najlepše punce so se kar poročile v Ameriko, in to v Južno... Slabo nam kaže, morali si bomo poiskati bolj povprečne neveste! Po Natašini poroki, me je »goljfiva kača« nesla čez ocean na obisk k novi družini, na svojo devičico nisem dovolj pazil. Speljali so jo. In zdaj živi z nekim bolj ostarelim plajboyem, a upam, da je srečna.«

»In so Slovenci, so Slovenci?«

»Ah, neki Senčnik je oplel moj cvet, pa ne jočem, bo že kaj bolj povprečnega, pa morda manj muhastega...«

»Senčnik, Senčnik... Čakaj, čakaj no... pa ne da je nečak pokojnega častitega gospoda... da, da, on je imel takega, bolj genialnega nečaka, je pa bil tisti fant nekakšen kleptom. V slike in cerkvene dragocenosti se je tako zagledal, da so počasi kar zmanjkale... če je to opravil preveč očitno, jih je potem vrnil... veš, kleptomanija... morda se je zdaj vrgel na krajo žensk... bomo premislili, pa jo nemara še vrne, tvojo Malajdo... da, da, zanimiva deklica...«

»Trmasta, gospod Jezus, trmasta kot tiste babe iz pridig Janeza Svetokriškega...«

Jezusu je še povedal, da se Nataša počuti kot v raju in da ji nič ne manjka. In da je postala stvarna, da je socialni problemi sploh ne zanimajo niti od daleč. Njene velike ideje so zvodenele.

»Zato pa mi, bodimo mi, v socializmu bolj kljeni in odprtega duha do enakopravnosti med ljudmi.«

Lauro se je poslovil. Nič mu ni mogel Jezus pomagati, le odstraniti se je hotel od cerkve, ki ga je spominjala na kragulja, ki je ugrabil njegovo neponovljivo, najinteligentnejšo, najdražjo, najljubkejšo, najnaravnejšo deklico na svetu.

»No, pa poglej, kako deluje, ta slavna stavba!«

Jezus se je z vrči malte spustil po notranjih stopnicah v podzemlje, Lauro pa je stopil v glavni cerkveni prostor.

Vseh zvokov in melodij, ki jih je poslušal v veliki in odmevni protiatomski cerkvi, niso igrali na orgle, pač pa so jih proizvajale plošče, ki so jih poizkušali na elektronskem registratorju. Seveda je bil učinek nemalo obupen, a je vseeno prisluhnil. Zamislil se je v tisti čas, ko je v neki stari cerkvi v predmestni vasi postal sam pred cerkvenimi vrati, plah in silno začuden. Tudi tista cerkev je bila strašansko velika, in on je bil strašansko majhen. In nepomemben. Ko so takole gledali nanj svetniki v nadnaravni velikosti in je vsak izmed njih imel v rokah kakšno ogromno reč — knjigo ali kamen ali prašička — ko jih je tako gledal in si je mislil: vi ste pomembni, a jaz sem med vami sam in edini živ v tej veliki kamniti stavbi.

Takrat je položil rože na stranski oltar, ker si največjega ni upal niti pogledati, saj je bil okinčan z zlatom, srebrom, metalnimi svetilnicami; vse skupaj pa je bilo skrivnostno, in vedno je zraven, ko je prihajal v cerkev, mislil, da je tam toliko vzvišenih stvari, ki jih on, ki je prah, ne more razumeti.

Tako je bilo to, v davnem otroštvu. Moral je skoraj splezati na veliko kropilnico, da je dosegel žegnano vodo in se pokrižal, in si ni upal niti dihniti, kaj šele, da bi molil zbrano in po domače, ko pa so bile vse tiste maše latinske in grozno zamotane.

Zdaj pa grem, si je rekel, grem v svet, kjer me nič ne bo strašilo s to ogromnostjo in veličino, vsaka gaz bo primerna mojim korakom in enako preprosto čuteča kot jaz.

A komu naj ostane skrivnost, ta strašna mistika, ki jo stavba skriva?

Naj tudi to ostane za Senčnika, si je rekel, ko ga bo njegova svetovljanska častihlepnost prignala tudi sem, njega pa ne bo več v te kraje.

Začudil se bo bogastvu in ga bo nemara zamikalo, da bi ga kleptomansko spravljal v svoj veliki brlog.

Potem pa bo enkrat konec sveta. In konec njega, ki mu je zamešal življenje tako, da je bolj podoben srednjeveškemu vitezu kot mladeniču dvajsetega stoletja.

BOREC BREZ OROŽJA

(Nadaljevanje in konec)

Medtem ko sem si ogledal vasico Drinjačo, se je naš komandant pop Bora razgovarjal v četniškem štabu Jezdimira Dragića ter prejel navodila za bodoče vojaške akcije četniškega odreda »Vlaške Njive«, ki je prišel iz Srbije v bratsko pomoč Bosancem. Nekateri člani so se ukvarjali s preskrbo odreda. Prejeli smo kruh in dodelili so nam tudi kravico. Nato smo v manjših skupinah krenili v smeri položajev, ki bi jih morali pač zasesti kot borci. Vsi so bili oboroženi s puško in zadostnim številom nabojev, ki so jih ponosno nosili okoli telesa.

Po kratkem maršu smo se ustavili v majhnem gozdiču ob cesti. Specialisti — kuharji so se lotili svojega posla, ubili so kravico ter pripravljali prvi obrok hrane na bosanski obali Drine. Toda kmalu zatem se je pojavilo vojaško letalo, ki je v nizkem letu opazovalo kraj. Kuharji, ki so že bili prižgali ogenj, so morali iz previdnosti opustiti svoje delo ter pogasiti ogenj. Letalo je krožilo še nekaj časa, mi pa smo se poskrili po grmovju. Kuharji so se potem spet lotili svojega dela, tako da smo končno le prišli do obroka hrane.

Nato smo krenili proti položajem.

Cesta se je vzpenjala počasi navzgor.

Ob cesti gozdiki in travniki.

Po dveh ali treh urah počasne hoje smo prišli na položaje. Ker se je že mračilo, smo si poiskali prostor, kjer naj bi prenočili. Bili smo na majhni planoti, kjer je bilo precejšnje število majhnih kop sena. V kopi sena sem si skupno z drugimi pripravil ležišče. Medtem je bilo slišati od časa do časa kak puškin strel in, bolj poredkoma, tudi regljanje kake strojnice. V bližini ni bilo nika kega naselja. Videli smo le manjše skupine borcev — četnikov, ki so se premikali proti vrhu griča. Tam je bila fronta. Utrujen od prejšnje neprespene noči in hoje, od novih doživetij, sem se skupaj z drugimi zakopal v kopo sena ter kmalu zaspal. Prebudil sem se šele zju-

traj, ko se je daniło. Toda presenečen sem opazil, da sem ostal sam. Slišati je bilo tudi pogosto streljanje pušk v bližini. Nisem si mogel pojasniti, kaj se je zgodilo. Šele pozneje sem zagledal nekatere borce našega odreda. Poznal sem jih po oblekah, ker so bili bivši žandarji in so nosili svojo uniformo. Ko sem se jim približal, so mi povedali, da je naš komandant razjarjen in razburjen, ker se je večina borcev našega odreda razpršila in kar sredi noči zapustila svoj začasni položaj.

Pop Bora je nekaj časa taval gor in dol. Nato je preštel preostale. Bilo nas je 17 ali 18, ostali pa so se verjetno vrnili čez Drinjačo nazaj na Vlaške Njive. Razočaran nad početjem svojih borcev je sklenil, da se vrnemo še vsi ostali na Vlaške Njive. Bratska pomoč Srbov trpečim Bosancem se je tako klavrno končala. Še v teku dneva smo se potuhnjeno skozi Drinjačo in preko Drine vrnili na Vlaške Njive.

Po prihodu na Vlaške Njive sem pogostoma prisluškoval razgovorom borcev. Tedaj sem prvič slišal o partizanih. Borci so se menili nekako takole. Okoli Draže Mihajlovića se zbira v gozdovih ogromno število četnikov. Teh da je kot listja v gozdovih. Toda poleg teh borcev da so se pojavili še nekakšni drugačni odredi borcev, ki da se nazivajo partizani. Nosijo peterokrako zvezdo na vojaški čepici in govore, da se borijo za enakost vseh, za razdelitev zemlje in še za toliko drugih stvari. Pravili so, da so zelo disciplinirani, da jih kaznujejo tudi zaradi najmanjšega prestopka. No, govorilo se je o stikih teh tako imenovanih partizanskih odredih s četniškim štabom Draže Mihajlovića. Vendar so pripominjali, da ni mogoče najti stičnih točk, oziroma skupnih interesov glede nadaljnjih vojaških akcij.

No, v začetku oktobra je partizanski odred zasedel majhno vas, ki je bila sedež občine, nedaleč od Vlaških Njiv. Ker je šel glas, da so se začele širiti v Srbiji nalezljive bolezni, je partizanski odred, ki je bil zasedel prej omenjeno vas, razglasil, da se bodo morali vaščani cepiti proti legarju. Ker pa sem bil dejansko že mesec dni v brezdelju, sem se nekega dne, z vednostjo svojega komandanta, napotil v omenjeno vas. V bližini štaba sem srečal nekega učitelja, ki sem ga bil spoznal, še

preden sem odšel v gozd. Njemu sem pojasnil namen svojega prihoda. Peljal me je v komandantovo sobo, kjer sem pač izrazil svojo pripravljenost, da bi pomagal pri cepljenju prebivalstva. Komandant me ni poslušal do kraja, pač pa me nahrulil, naj se takoj poberem tja, od koder sem prišel. Pred vhodom sem izrazil svojo zagrenjenost učitelju, a ta me je opozoril, da me lahko vsaka beseda negotovanja stane življenje.

Partizanskega komandanta sem videl tudi pozneje, vendar samo od daleč, ko je jezdil lepega konjička, sam pa nosil lepo uniformo. Ob njegovi strani je venomer jezdila prav tako lepega konjička lepa in mlada partizanka, ki je prav tako nosila lepo vojaško uniformo. Spremljala ga je vselej tudi skupina desetih ali petnajstih borcev. Vsi so bili dobro oboroženi in vsi so jezdili lepe konje.

Pop Bora — komandant četniškega odreda »Vojaške Njive« — je kakih deset dni po klavrnem begu svojih borcev iz Bosne ponovno sklical zbor. Izrazil je svoje razočaranje nad ravnanjem tistih, ki so zapustili svoje položaje v Bosni. Prikazal je težke razmere borcev v Bosni ter ponovno pozval svoje borce, naj bi se vključili v novo enoto, ki naj bi se podala preko Drine. Prijavilo se je trideset borcev.

Prijavil sem se tudi jaz.

Dan pozneje smo krenili v Drinjačo in nato na položaje. Napotili smo se v malo vasico Papračo. V manjši stavbi, v kateri je še malo prej bival pravoslavni duhovnik — menih, je bilo nekaj ranjenih četnikov. Niso bili sveži ranjenci, temveč taki, ki so se že zdravili v najbližji bolnici, v Vlasenici, ter so bili nato odpuščeni. Med njimi so bili tudi invalidi z amputirano roko ali nogo. Praktično je bila v Paprači le ambulanta s kakimi desetimi ležišči. Imel sem svojo sobico. Bolnikov pa ni bilo dosti. Le od časa do časa je kdo prosil za nasvet za kako telesno poškodbo ali za kako bolezen. Od časa do časa so me poklicali v kak oddaljen kraj, da bi pregledal kakega bolnika. Pregled je bil dejansko bolj simboličen, ker še nisem imel izkustev pa tudi nisem imel nikakih zdravil. Spoznal sem le domače načine zdravljenja. Tako sem videl, kako so zdravili telesne poškodbe

ali otroške bolezni. Ko je šlo za težje telesne poškodbe, tako na primer za večje rane, ki jih je povzročilo strelno orožje, so zaklali jagnje in pokrili rano z njegovo kožo, šele nato previli ranjenca. Ko je šlo za manjše rane, so jih napolnili s kvasom ali s pajčevino. Težke bolnike so, tudi ko je kazalo, da se jim bliža smrt, silili, da bi jedli, pa čeprav so bili že v nezavesti. Ko sem vprašal, čemu tisto prisilno pitanje, so mi pojasnili, da mora človek zapustiti svet s polnim želodcem, odtod navada, da nasitijo tudi tistega, ki umira, ne glede na njegovo starost. Tako je treba nasititi tudi majhnega otroka, ki boleha za črevesnim vnetjem, ali odraslega, ki boleha za kako pljučno boleznijo, ali tistega, ki je zadobil kako težko rano.

V primeru smrti je bilo v navadi petje žalostink. Okoli pokojnikove hiše so ure in ure krožile pokojnikove sorodnice ali pa tudi druge najete žene, ki so žalovale za pokojnikom. Hodile so okoli hiše ter pele ali vpile: »Ojoj kukumeni«. Ne vem, ali so izgovarjale še kakke druge stavke.

Mesec oktober se je bližal kraju.

Dotlej je bilo vreme še kar ugodno, čeprav hladnejše. V začetku meseca novembra sem se nekega dne napotil v Drinjačo, da bi zvedel, kaj se dogaja po svetu. Živeli smo namreč iz dneva v dan. Glavna skrb je bilo vprašanje oskrbe s hrano, vendar dotlej hrane ni manjkalo. Imeli smo kruh in meso. Tobaka je bilo na pretek. Iz nekega državnega skladišča so vsak dan prinašali tobak na hrbtih majhnih bosanskih konjičkov. Tobak je bil v velikih listih, lep, rumen, z letnico letine. Tudi papirja za zvijanje cigaret je bilo dovolj. Bile so to velike pole papirja, ki so prihajale iz istega državnega skladišča.

Za pot iz Paprače proti Drinjači so mi dali majhnega bosanskega konjička. Dotlej nisem še nikoli jahal. Vendar ni bilo težko jahati bosanskega konjička. Jezdec ima praktično noge vedno na tleh, konjiček pa se od časa do časa ustavi in uleže. Tedaj mora jezdec konjička preganjati.

Potovanje od Paprače do Drinjače je trajalo šest ali sedem ur z majhnimi postanki. Steza pa je vodila vzdolž

fronte, na samem grebenu hriba. Na grebenu so bile majhne kolibice iz dračja in koruznega trsja, a na tleh seno in slama. Strešica iz koruznih stebel in slame je kolikor toliko zaščitila pred dežjem in mrazom. Pri samem vhodu v kolibico ali v njeni notranjosti so netili ogenj ter si kaj pekli. Kolibice so bile oddaljene kakih petdeset metrov ena od druge. Od časa do časa je zašvigala nad glavami kaka puškina krogla, zato je bilo jahanje na konjičku neprimerno.

Očitno je bilo, da je bila nedaleč fronta nasprotnikov, to je odredov tako imenovane hrvaške armije in odredov ustaških enot. Za časa mojega bivanja v Bosni ni bilo slišati o kakih vojaških akcijah. Fronta je bila nepremična. Le majhne skupine — izvidnice — so se spuščale ponoči onstran fronte. Ena izmed glavnih nalog teh izvidnic je bila preskrba hrane na drugi strani fronte. Včasih so dobili hrano od prijateljev, včasih so jo izsilili od sovražnikov, in sicer od muslimanov, ki so živeli v bližini fronte. Majhni vdori preko sovražnikovih položajev po navadi niso terjali človeških žrtev. V izvidniških skupinah so bili pač domačini, ki so dobro poznali kraje in ljudi ter so imeli tudi točne podatke o sovražniku. Naloga četnikov — domačinov je bila v tem pogledu mnogo lažja od sovražnikove.

Ko sem nekaj časa jezdil in hodil po grebenu hriba mimo fronte, se je steza odcepila od fronte. Po nekaj urah sem došel v Drinjačo. Napolil sem se v štab, da bi končno poslušal tudi radio in zvedel, kaj se neki odigrava v svetu. Težko je namreč živeti cele mesece brez vsakega časopisa, brez radijskih vesti, ko divja vojna, ki je že zajela skoraj celi svet. Na četniškem štabu so sicer imeli radijski aparat, vendar so poslušali samo tiste vesti, ki jih je radijski aparat uspel ujeti. Niso pa poskrbeli, da bi se te vesti razširjale. V štabu so bili dobro informirani kvečjemu o dogajanju v bližini. Prav tiste dni, bilo je to v začetku novembra 1941, so partizani zasedli Užice in tam proglasili republiko. Te vesti so se v glavnem prenašale po kurirjih, ki često niso pravilno dojemali raznih dogajanj, ali so jih pa po svoje tolmačili.

Tiste dni so se pojavile pri raznih odredih dolge in

zastarele puške, ki so bile baje madžarske in so jih bili našli v skladišču v Užicah ter jih tam v neki tovarni predelali. Šel je glas, da so nemška letala ponovno bombardirala Užice.

V četniškem štabu v Drinjači torej nisem mogel slišati radijskih vesti, a izvedel sem vsaj, kaj se dogaja v bližini. Naslednji dan sem se vrnil v Papračo. Z razliko od prejšnjega dne je konjiček kar v teku mlel dolgo pot. Ko sem se čudil njegovi živahnosti, so mi razložili, da se konjički neradi oddaljijo od svojega kraja ter zato se pri tem upirajo, da pa se kar poženejo, ko gre za vrnitev v domači kraj. Videl sem tudi, da so konjički dobro poznali pot nazaj.

Novembra meseca je zapadel sneg, temperatura se je naglo nižala. Dnevi so minevali brez posebnih sprememb, glavna in važna zaposlitev je bilo čiščenje uši. Trikrat ali štirikrat na dan smo se slačili in šтели uši. Bilo jih je brez konca in kraja. Še najbolj so silile na čisto obleko. Sicer pa je bilo malo možnosti za menjavo obleke. Osebnost sem imel še obleko, ki sem jo prinesel z doma pred dobrim letom. Do čevljev sem prišel po bombardiranju Beograda in so seveda že šli h kraju. Pozneje sem se dokopal do domačih opank, ki so pa bile mehke, iz še sveže, nestrojene kože.

V začetku decembra so me nekoč pozvali v neko cigansko vas, kjer je bilo mnogo bolnikov. Povedali so mi, da je vas sicer ciganska, da pa slovi kot najčistejša vas v okolici. Ko sem vprašal vodiča, koliko je še do vasi, mi je odgovoril, da kvečjemu pol ure hoda. Po treh urah mi je vodič še vedno zatrjeval, da je vas zelo blizu. Ob mraku, po štirih urah hoje, sem končno le zagledal vasico. Bilo je kakih trideset - štirideset ličnih hišic. Še istega dne sem pregledal kakih 15 - 20 bolnikov. Vsi so imeli zvišano temperaturo, vsi so kašljali, po koži, posebno po prsih, pa so imeli pege. Tudi naslednjega dne sem pregledal v drugih hišicah še nadaljnjih 20 - 25 bolnikov. Pri vseh, tako pri mladih kot pri starih, sem ugotovil enake bolezenske znake.

Ko so ti Cigani govorili v svojem jeziku, sem razumel mnoge izraze. Bili so to romunski cigani, ki so se za stalno naselili v Bosni, si zgradili svoje hišice in se

ukvarjali s poljedeljstvom ter niso zapuščali svojih domov. Dejansko sem opazil, da so imeli čedne hišice, čeprav so bile te podobne drugim bosanskim hišicam. Cigani so mi postregli s hrano, pri njih sem tudi prespal. Sicer pa nisem mogel spati, ker sta bili v hišici mlajši deklici, ki sta ponoči lučali kroglice kruha v steno, kjer sem ležal na tleh.

Naslednji dan sem pregledal še večje število bolnikov, vsakemu izmeril temperaturo, sedel ob njih, ker so ležali po tleh, poslušal tudi pljuča in srce ter si zapisal njihova imena v mali notes. Potem sem zapustil vasico, ne da bi vedel, za katero boleznijo bolehajo. To sem zvedel šele nekaj dni pozneje.

Bilo je okoli 7. decembra, ko sem se napotil v Vlasenico.

Tam je bila najbližja in edina bolnica za celo fronto. V Vlasenici je bila tudi edina lekarna. Pot proti Vlasenici je vodila preko vasice Šeškovići, kjer so bili že dalj časa partizani. Bilo jih je okoli 300 ter so branili določen odsek fronte. V sami vasi so imeli štab. Ko sem povprašal po njihovem komandantu, so mi povedali, da je komandante »Španac«. Na splošno je bil tedaj pri vsakem partizanskem odredu ali komandant ali komisar »Španac«. Naziv »Španac« je veljal za tistega, ki se je kot prostovoljec boril v Španiji v državljanski vojni in sicer v mednarodnih brigadah. V glavnem je šlo za študente, ki so stopili v mednarodne republikanske brigade, kjer so imeli glavno besedo komunisti. Razumljivo je zato, da so imeli tako imenovani »Španci« ideološko podlago in vojaško borbena izkustva. Menda je bilo bivših republikanskih borcev v Jugoslaviji kakih 2000. Do izbruha vojne so prevzeli vodstvo komunističnih študentov na jugoslovanskih fakultetah in seveda tudi v drugih organizacijah. Ko je aprila 1941. leta prišlo do zasedbe Jugoslavije, so šli v ilegalo in organizirali prve partizanske odrede širom Jugoslavije. Največ »Špancev«, torej bivših republikanskih borcev iz Španije, je bilo med Črnogorci.

V Šeškovićih sem se zglasil v ambulanti.

Tam sem videl razglas, da se je v okolici pojavila pegavica, in šele tedaj mi je bilo jasno, da so bolniki, ki

sem jih pregledal v ciganski vasici malo poprej, bolehal za pegavico. Pegavica ali pegavi legar ali tifus exanthematicus je nevarna nalezljiva bolezen. Že v prvi svetovni vojni je pegavica terjala v sami Srbiji nekaj stotisočev človeških žrtev. V Bosni so bili tedaj najugodnejši pogoji, da se je bolezen pojavila in naglo širila. Vsi smo imeli uši, vsi smo bili brezdomeci, vsi smo krožili. Čeprav je pegavica nevarna in pogosto smrtna bolezen, vendar je videti, da je manj nevarna v krajih, kjer so se v preteklosti že pojavile epidemije te bolezni. V Bosni so jo vsi poznali. Kaže tudi, da so iz roda v rod prenašali neko odpornost do bolezni same, odnosno, daso bili do nje manj občutljivi, zato je bilo manjše število tistih, ki so bolezni podlegli.

Iz Šekovičev sem se potem napotil v Vlasenico.

Bosna je bila prekrita s snežno odejo in pot iz Pabrače do Vlasenice je bila precej dolga. Trajala je kakih sedem ur hoje.

V Vlasenici sem si ogledal majhno bolnico.

Edini zdravnik je bil starejši kirurg, ki je imel v oskrbi kakih 200 ali tudi več ranjencev in bolnikov, ti so ležali deloma v bolnici, deloma pa so bili porazdeljeni po hišah v bližini...

PRILOŽNOSTNI ZAPISKI

30. novembra '82

Vrnil sem se s srečanja v Dolini Aoste.
Saint Vincent.

Vsako leto nas v tem času *Institut européen des hautes études internationales* iz Nice povabi na pogovor o vprašanju regionalizma. Oblast avtonomne dežele nam dá na razpolago — glavna sezona je namreč že mimo! — del gosposkega hotela sredi parka, tako da gorska jesen po navadi s prečiščenimi žarki dodaja našim razpravam nekaj naravne žlahtnosti.

Z drugimi papirji sem tako letos spet prinesel domov brošuro-zbornik lanskih referatov. Zadovoljen sem, ker imam tudi letos v njem kratko poročilo o slovenski skupnosti v Italiji. Tisto predlansko je bilo daljše, a tudi lansko vsebuje nekaj pripomb, ki se mi zdijo pomembne.

Letoš pa sem prikazal položaj Beneške Slovenije.

Seveda, v glavnem so referati posvečeni ekonomsko-socialnim vprašanjem, ki naj jih pomaga reševati regionalizacija evropskega prostora. A v svojem poročilu sem poudaril, da bi se pred ekonomskimi rešitvami morali ukvarjati z identiteto nepriznanih skupnosti. Obenem sem podčrtal, da ustanovitev neke regionalne identitete sama po sebi ni nikakršno jamstvo za uveljavitev etnično-jezikovnih oziroma nacionalnih osebkov. Če naj, na primer, vzamemo v poštev deželo Furlanijo-Julijsko krajino, ki je že avtonomna dežela, ugotovimo, da le-ta nima nobenih kompetenc glede tako imenovanih »manjšin«. Tako se dogaja, da uživajo slovenski ljudje v tržaški provinci pravice, ki jih je določal Londonski memorandum iz leta 1954; goriški Slovenci so obdržali pravice, ki so jih dosegli za časa anglo-ameriške vojaške uprave; Slovencev v videmski pokrajini pa oblast sploh ne šteje za pripadnike slovenski narodni skupnosti. Vendar so vse te tri province v isti deželi!

Ta moj poseg bo prišel v zbornik, ki bo izšel prihodnjo jesen.

Ne dōmišljām si, da bom s temi švojimi teksti kdove kaj dosegel, a nekaj znanstvenikov le ne bo moglo iti mimo njih. V daljši letošnji študiji, posvečeni naši skupnosti, sem na primer opazil, da avtor že upošteva vsebino mojih prvih dveh sestavkov. To pomeni, da moja potovanja v Saint Vincent le niso bila zastonj!

4. decembra

Našel sem Pilonovo pismo. Montparnasse, 30.3.1947., to je v času, ko so ga vabili v Ljubljano k filmu. Poleg tega pisma je bila ovojnica Bevkovega pisma iz Pariza v Villiers sur Marne. 22.VII.1946. Pa Rebulova epistola z datumom 1. junija 1950. In še dopisnica prof. Cronie. 27.6.1951.

Kdove kdaj se bom lahko v miru povrnil v ta *temps perdu*.

A dopisnica prof. Cronie je značilna, ker je nekako povezana s tekstom, s katerim se ukvarjam in me ima zato večinoma v oblasti.

Poslal sem mu bil takrat izvod *Mojega tržaškega naslova*, Cronia pa pravi, da je sicer z užitkom knjigo prebral in da občuduje moj talent, vendar da se hkrati boji mojih programatičnih hotenj. Zato mi svetuje, naj pišem po Dantejevem nasvetu »come ditta dentro«, in naj se »predam vetrom« kot nekdanji Župančič, ne kot tisti »pod snegom«. Ko sem branil pri njem, pravi, doktorsko tezo, sem se zanimal za »novo stvarnost«, zdaj pa da mislim na novo »resnost«. Zato me opozarja, naj se nadzorujem, tako da ne bom žrtvoval svoje umetnosti.

Pri prof. Cronii sem zagovarjal tezo o Kocbekovi *Zemlji*, bila pa je polemična, ker sem proti Brnčiču in drugim dokazoval, da je v nji Kocbek že premagal ekspresionizem. Zato sem tezi dal naslov *Ekspresionizem in novi realizem v liriki Edvarda Kocbeka*. To se pravi, da sem nekako na pol zanikal definicijo *novo stvarnost*, ki so jo levi kritiki uporabljali, da bi Kocbeku odrekli realizem.

Na to novo *stvarnost* se sklicuje Cronia, zato da bi poudaril, da sem od lirika prešel k zgodovini. Tisto *resnost*, ki mu ni bila všeč, je našel že na prvi strani moje knjige.

A mogoče je prav, da tisti uvod prepisem, saj sem vse, kar je bilo dobrega v tisti moji prvi knjigi, predelal ali kako drugače uporabil, tako da ni mogoče misliti na morebiten ponatis.

Tako sem napisal:

Ob brajdi je stala deklica, njena stopala so se vdirala v mehko rdečo prst. V očeh je imela pomlad, njen vrat je bil bel kakor kraški kamen, njene ustnice bolj rdeče kot teran. In mlada deklica je rekla:

»Tisti fant ni resen!«

»Ni resen?« sem začudeno vprašal.

»Ne.«

»Zakaj ni resen?« sem vprašal.

Trgatev je bila vse ob naju, in deklica je zobala debele jagode, potem je spustila grozd v brentač. In Berto in Slavko sta

brentač odnesla.

Kraška deklica je rekla:

»Kdor je bil v hribih vojak, kdor se vrne iz taborišča, ta ima drugačne oči, ima drugačen pogled. O, tudi šali se in nagaja dekletom, toda drugačne oči ima, resen je v očeh!«

Vidite, in mi bi radi spregovorili o svojem domu, o pragu naših hiš, ki ga moči morje, o ljubezni ribičev, o ljubezni naših deklic, o njihovih laseh, ki so plavi kakor naše mreže. Spregovorili bi radi o morju, ki se širi kakor misel, ki joče kakor so jokale naše matere, ki se smeje kakor oči lepe Vide, ko se je vrnila na svoj breg. Vendar v vsi nagajivosti, ki je v nas, v vsi prešerni pesmi, ki jo začenjamo o morju, — smo resni.

Resni smo zavoljo ljudi, ki so zadnjikrat gledali morje izza okenca živinskega vagona, ki so v Grljanu oddali vetru listič in je bil na belem lističu zadnji pozdrav tržaški obali. Tako Ivo, ki je prodajal oglje v Rojanu, tako Zora, tako Tomaž, tako vsi, ki so bili potem pepel v lončkih, nemški ljudje pa so vsadili cvetlice v lončke s pepelom.

Zato je danes z otroško navdušenostjo pred spet najdenim morjem tudi resnost v nas. Zato, ker so odšli z barvo morja v očeh, da bi mi lahko zamenjali čuvaja v starem svetilniku. Da bi bili nasmejani in mladi ob modri gladini. Da bi nam bila najlepša barva, barva morja, ki je kakor plavilo pred našimi hišami.

No, kakor mi profesor upravičeno očita nepotrebno ponavljanje izrazov, tako bi se morda lahko obregnil ob prebogato liričnost; neprikladna pa je bila njegova pripomba glede tiste *resnosti*. Ne spominim se več, kaj sem mu odpisal; danes pa sem se ustavil ob ti njegovi tri desetletja stari dopisnici z glavo Slovanskega inštituta Filozofske fakultete padovanske univerze, ker me je profesor svaril pred tisto *resnostjo*, ki se je bila vendar spojila z mano. To se pravi, da mi je svetoval, naj pišem, »kakor mi narekuje notranjost« (Dante), pozabljal pa je, kaj sem bil doživel! Namesto da bi me pokaral, češ to in to si slabo podal, me je prijemal zavoljo snovi, ki sem jo obravnaval!

A tudi njegov odklon mojih motivov bi me danes ne zanimal več, ko bi mi te njegove vrstice ne priklicale v spomin takratne pripombe oseb, ki so prav tako menile, da mi pač izbiro motivov narekuje povojno ozračje!

Ne, in to sem že nekje poudaril, izpod tipk mojega pisalnega stroja se ni rodila niti ena sama vrstica, ki ne bi bila pristna, torej

občutena. In v novi redakciji tistih spisov, takrat zbranih v *Mojem tržaškem naslovu*, ni nikjer prišlo do nobenih vsebinskih sprememb. Samo pravopis je tu pa tam prišel — in po pravici! — na svoj račun.

Pa tudi zato to zdaj poudarjam, ker je marsikdo ta zadnja leta skušal sugerirati, češ da sem se odrekel tistim motivom in tisti *resnosti*, ki so Cronio motili. Kakor ni bil torej v dobri veri Cronia, ko je menil, da bom žrtvoval svojo umetnost, če bom upošteval pomen osvobodilnega boja in taborišč, tako je ukrepal mala fide, kdor je potem — 1975. leta — hotel dokazati, da sem žrtvoval svojo preteklost s tem, da sem se zavzemal za pluralizem in za demokratični socializem.

Tako je prišlo do absurda, da so moj roman *Zatemnitev* zamolčali prav tisti, ki bi morali videti v mojem delu književni prikaz razpoloženja naših ljudi v času nemške zasedbe! Etiki desničarskega profesorja in levičarskih voditeljev sta torej imenitno uveljavljali svojo sorodstveno vez nad mojo pisateljsko usodo.

15. decembra

Vzel sem spet v roke Unamunov komentar k življenju Don Kihota in seveda začel prebirati tiste odstavke, ki sem jih bil občrtal, ko sem knjigo prvič bral.

Kupil sem jo 1941. leta v Bengehaziju, kamor sem kdaj pa kdaj odšel s stotnikom-zdravnikom iz El Abiarja. Držal me je v tistem centru za konvalescente, ker me je uporabil, da sem mu izpolnjeval klinične liste, a tako me je rešil fronte. Bil je načitan, malo vase zaprt, a drugače tovariški. Sijajno sva se ujemala. Zanimivo, da se je potem v taboriščnem svetu moja vloga ob kliničnih listih ponovila! Samo da je bil takrat zdravnik, kateremu sem pomagal, primarij bolnišnice v Oslu, preden je prišel za bodečo žico v Natzweiler. Tudi on, Leif Poulsson, je bil seveda tovariški, vendar je bilo njegovo visokostno razmerje do mediteranskega človeka nevidna pregrada, ki ga je ločevala od nas, južnjakov. A bolj kot jaz so to čutili francoski in italijanski jetniki.

No, a zapisati sem si hotel o Unamunu.

Življenje, pravi nekje, je pravi kriterij resnice, ne logična doslednost, ki je samo razumska. Zato, poudarja, je zgrešeno vse, kar duši plemenite impulze in rodi jalove abortuse.

In mislim si, kaj vse smo zapravili v povojnem času, ker smo ravnali na podlagi logičnih kalkulacij in utesnjevali radodarno razpoloženje duha.

Vendar pravi nagib, da bi si izpisal nekaj ugotovitev, je sprožilo

pisateljevo prepričanje, da ne more biti večne kazni.

»Bog, ki je ustvaril človeka svobodnega, ga ne more obsoditi na večno ujetništvo.«

To njegovo gledanje mi je priklicalo tiste strani v Berdjajevu, ki odklanjajo juridično religijo, kjer prevladujejo krutost, maščevanje, pekel. Kjer je grožnja o pogubljenju poglavitno sredstvo verske vzgoje. Ne, ni mogoče sprejeti teze, pravi Berdjajev, da bi vsemogočni Bog dopuščal večno trpljenje. Hlapčevska da je koncepcija, ki vidi v grehu zločin, ki bi kršil božjo voljo in bi bil zato podvržen juridičnemu procesu. Ni si namreč mogoče ne zamisliti ne sprejeti ontologije zla, zato je ideja o večnem peklju absurdna in hudobna. Zlo je razdvojenost, slabost, zaslužjenost, preizkušnja. Torej nekaj, kar spada v ta svet.

O tem sem že nekje pisal, a zdaj me je Unamuno spet pripeljal k Berdjajevu in njegovemu zanikanju ontološkega principa zla, zato, ker laična oblast zvesto sledi verski hierarhiji, za katero je strah eno izmed poglavitnih sredstev za dosego zastavljenega smotra. Zavrlo tega bi po mojem odprava principa strahu v religiji lahko odločno prispevala k odpravi ustrahovalnega načela pri vodenju ljudstev. Seveda imam v prvi vrsti v mislih totalitarne, diktatorske režime, ki so, kolikor vladajo s silo (strahom) nazadnjaški, pa naj bodo desničarski ali levičarski; a prav tako tudi tako imenovane demokratične vladavine, ki socialne krivice, oboroževanje in korupcijo ščitijo s pendreki, zasliševanji in preiskovalnimi zapori.

Zato tudi menim, da ni ubral pravilne poti sedanji papež, ki gradi svojo koncepcijo na poudarjanju avtoritete, to se pravi na prepovedi, na strogosti, torej v bistvu na strahu; medtem ko bi moral biti glasnik svobode. O, prav gotovo, njemu se zdi, da mora zaježiti anarhično svobodo, kateri se predaja človeštvo; vendar bi se moral zavedati, da se ljudje skušajo sprostiti pred občutkom tragičnosti, ki so ga doživeli in ki ga še doživljajo ob raznih banditskih vladavinah, državnih ugrabitvah, ječah, taboriščih in skupnih grobiščih. S tem, da jim ponuja askezo, ljudem ne bo koristil. Nekaj časa se bodo zgrinjali ob njem, ker bodo upali, da je iznašel lek za izgubljenost njihovih prestrašenih vestí; a ko bodo spoznali, da jih ne odrešuje pred strahom, ampak da k temu še dodaja strogo duhovno disciplino, bodo počasi razredčili svoje vrste.

4. januarja 1983

Paberkujem med spravljenimi odrezki.

Razprava o Kosovelu kot predhodniku sedanje avantgardne poezi-

je na Slovenskem.

Ne, reisti in ludisti in vsi drugi 'isti' nimajo pravice, da se sklicujejo na Kosovela, ki je prav tako pesnik v *Integralih* kakor v vseh drugih »tradicionalnih« pesmih.

Pravzaprav je v *Integralih* še bolj rezko izpoveden, ko gre za trpko usodo slovenskega človeka. Prav v *Integralih* se Kosovel zavzema za tiste dele slovenske skupnosti, ki so bili po prvi svetovni vojski prepuščeni na milost in nemilost tujcem; to se pravi: pri srcu so mu tisti slovenski ljudje, ki tudi po drugi svetovni vihri niso prišli na zeleno vejo. Pa spet: Kosovelu se pri srcu prav tisti ločeni deli, ki so za današnjo avantgardo deseta briga.

Torej: Kosovelovi *Integrali* — da; avantgardno formalistično verzificiranje — ne.

10. januarja

Rim.

Villa Medici.

Razstava: *Picasso in Sredozemlje*.

Tega Picassa, ki ustvarja na *soncu boga Pana*, kot zatrjuje naslov članka, posvečenega klasičnemu Picassu, bi res rad videl. Grand palais je pred leti v glavnem ponujal poznejša dela, tista, ki jih predstavlja Guernica; v tem Picassu v Villi Medici pa da je čutiti provansalsko svetlobo, grško ozračje, pravi poročevalec, duh egipčanske mitologije. In sevanje predklasične arkaičnosti. To v *Veliki kopalki*.

Premalo poznam ta svet »okra in modre« barve.

In nekako domotožje čutim po njem.

Zdi se mi, kot da doživljam nesprejemljivo krivico ob tem, da je kasnejši, kubistični in avantgardni Picasso v meni zabilis prvotnega.

Isto se mi zmeraj dogaja ob Černigojevih eksperimentalnih delih: vsakokrat, ko jih razstavlja, pomislim na njegove portrete, na lesoreze in suhe igle, na njegove oljnate marine! In imam vtis, kot da jim je dodeljena mačehovska usoda.

Zato pa sem vsekakor potešen ob Pilonu.

Pilon je enovit.

Seveda, ves je predan svojemu ekspresionističnemu svetu, a v njem je celoten. In mogočen. V tem čutim neko intimno zvestobo, ki me privlačuje. Tako se mi zdi, kot da se zavoljo svojega nedolžnega razmerja do sveta predmetov slikar ni mogel odločiti, da spremeni in zlomi črte njihovih podob, kakor se je zahotelo večini modernih umetnikov tega stoletja. Zato, kakor se ob Kandinskem Chagallu ali Miróju razživi moj domišljjski svet, tako se mi ob Pilonu ponudi tista

eksistencialna stabilnost, ki jo človeku ponudi starogrški ali renesančni umetnik. Ne glede na »izme« je Pilon zame bolj Gauguinov ali Rodinov brat, ki je šel nedotaknjen mimo vseh konstruktivistov, dadaistov itd.

12. januarja

Urednik Cankarjeve založbe Tone Pavček mi javlja, da bo *Tržaški mozaik* letos izšel. To se pravi, da se bo nosečnost, ki je trajala pol-drugo leto, nazadnje srečno končala. Pri tem pa moram seveda hitro poudariti, da sta bila tako urednik Pavček kakor tedanji direktor Cankarjeve Miloš Mikeln za objavo že jeseni 1981. leta, ko sem jima tekst poslal. Zavleklo pa se je branje drugih, to je zunanjih članov uredništva.

No, a zdaj imam ob vesti, da bo knjiga izšla, kar mešane občutke.

Ko mi je namreč Tone Pavček pisal, naj bi dal Cankarjevi pripovedno delo, mu nisem mogel ustreči. Ponudil sem mu lahko samo izbor dnevniških zapiskov in potopisnega gradiva. Ker se je s predlogom strinjal, sem sestavil nekakšnega dvojčka *Skarabeja v srcu*.

Zdelo se mi je namreč primerno, da post tot discrimina rerum izidejo v Sloveniji spisi, ki v glavnem obravnavajo vprašanje narodne identitete. Obenem pa sem bil tudi razdvojen, ker v takó koncipiran načrt nisem mogel vnesti kompleksnega dogajanja po izidu Edijevega intervjuja. Prikazu tistih let bi moral posvetiti samostojno knjigo, ki bi pa zahtevala, da si ji posvetim za daljši čas.

Tako sem bil ob tekstu, ki sem ga oddal, potešen in hkrati nezadoščen.

Isto občutim tudi zdaj.

14. januarja

Dobil sem fotokopije štiridesetih strani beograjske revije *Ideje* (5/81), ki vsebuje intervju z Jožetom Javorškom.

Prav mikavna je ugotovitev, kako svojevrstno zgovorni znajo biti slovenski razumniki, ko se izpovedujejo južnim bratom. Posreči se jim, da se znebijo marsikaterega odenka, ki jim v slovenskem okolju ne gre tako lahko z jezika.

Seveda bi se splačalo, da bi človek preudarno glosiral nemalo Javorškovih »tolmačenj« in sodb; ker pa ritem današnjega časa ne dovoli, da bi se človek predajal taki kazuistiki, se moram omejiti samo na nekatere pripombe.

Predvsem bi podčrtal ta priznanja, ki jih prevajam v slovenščino:

»Krščanski socialisti so odigrali veliko vlogo, ki jim po vojski ni bila priznana, kakor bi zaslužila. Prišel bo čas, ki bo krščanskim so-

cialistom dosti več priznal za njihovo vlogo v ti vojski ... Delovanje krščanskih socialistov je bilo zgodovinskega značaja.«

»Dolenjska je postala krščansko-socialistična ... Naenkrat je bilo krščanskih socialistov preveč. Komunistična partija je osupnila ... Kocbek in njegovi prijatelji bi lahko prišli do premočnih pozicij, s katerih bi, poleg drugega, lahko postavili vprašanje partnerstva tudi v vojski ... Dolomitska izjava: Z njo je bila razbita v bistvu nenamerna invazija krščanskih socialistov.«

Saj, o vsem tem je povedal že Boris Kidrič v pismu, ki ga je poslal 17.2.43 Miri Tomšič v Ljubljano in ki je bilo po vojski objavljeno (tudi v *Zalivu!*), vendar pa je ta Javorškov zapis dosti bolj rezek. Pa tudi prizadeto preroški: *»Prišel bo čas, ki bo krščanskim socialistom priznal ...«*

Javorškov komentar o prihodu partizanov v Trst maja 1945. leta:

»Bilo je strašno. Kakor okupacija Afganistana! Trst je vendar italijanski.«

Take izjave so dvakrat neresne, ko pa kmalu potem, ko govori o razločku med Slovenci in drugimi jugoslovanskimi narodi, sam pravi: *»Razloček je v tem, da se mi zmeraj čutimo ogroženi. Ko bi vi malo boljše poznali Koroško in Trst, te naše ljudi, potem bi šele videli, kaj pomeni: nesvoboden človek. Strašno je to.«*

Seveda se v Trstu večina prebivalstva ima za italijansko, a to še ne pomeni, da je mesto, v katerem živi, — po podatkih iz *Trieste Handbook* iz 1950. leta, 63.000 Slovencev —, italijansko mesto.

A to smo mi doslej dokazovali italijanskim šovinistom!

Zato bi od slovenskega pisatelja pričakovali bolj trezne izjave, še posebno takrat, ko neki intervju avtorizira, kar pomeni, da je besedilo pred objavo prebral.

20. januarja

Karl Popper je predaval v Turinu.

Samo nekaj poudarjenih misli, kakor jih povzemam iz članka v *Corriere della sera*.

Prvi pogoj, da pridemo do resnice, je svoboda.

(Jaz bi dodal: ne samo na področju znanosti, ampak nasplošno, torej tudi v družbenem sistemu.)

Odklon determinizma.

Pri tem navaja Epikura: kdor trdi, da se vse dogaja *nujno*, mora upoštevati, da sta prav tako *nujni* tudi dve nasprotni si trditvi!

Na iskanje resnice — na znanost — ne smejo vplivati strasti, egoizmi, volja po moči itd. Tako razpoloženje do resnice je, pravi

Popper, najgloblja vseh revolucij in velja tisočkrat več kot vse revolucije, pri katerih se nekdanji tlačenci povzpnejo v tlačitelje.

Popper odklanja tudi moderno umetnost, češ da izražanje nekih svojih individualnih pogledov še ne more imeti umetniške vrednosti. Zato so zanj sedanja umetniška dela izvorni odpadki (Rubbish).

Precèj sem včeraj razmišljal o tezi, naj strasti, egoizmi in volja do moči ne vplivajo na iskanje resnice. Mislim, da je táko stališče pravilno, ker sta čustvo in vizija lahko tudi usodni vodnici, vendar bi racionalizem, čeprav kritičen, ne dajal življenjskega elana našim početjem. Zato bi racionalizem sicer ie združeval s čustvi in z vizijo (v družbenem sistemu), a bi za podlago vsemu človeškemu početju morala veljati svoboda.

Primer za domačo rabo.

Marksistični načrt družbene ureditve (racionalizem in volja do moči) bi na Slovenskem lahko postal izviren evropski model, ko bi iskal svojo pot v sožitju z bogastvom Kocbekovega duhovnega sveta (duhovnost in fantazija). Seveda bi bila za to potrebna dialektika svobode, ki bi izključevala hotenje po totalnosti, to se pravi voljo po absolutni moči na marksistični strani.

Kocbekova zamisel je seveda propadla, vendar pa to ne pomeni, da je bila naivna in zato zgrešena; pač pa da je njegova daljnovidnost morala kloniti per totalitarizmom marksistične sholastike, njene vizije in njene volje do moči.

31. januarja

Znanstvenik A. Buzzati Traverso ugotavlja, da *Homo sapiens* ni star samo 20.000 let, kot so doslej mislili paleoantropologi, pač pa trikrat toliko let. Zdaj celó, pravi, marsikdo priznava, da je potrebno iskati v še bolj oddaljenih spremembah začetek človekove enkratnosti. »Pot, ki je vodila iz noči živalskosti, je bila torej dolga,« zaključuje Buzzati,« in hudi so morali biti spoprijemi, preden je prišlo do prvenstva naše vrste.»

Čisto po naključju mi je hkrati s tem člankom prišel v roke zapis, ki omenja kosilo za časa teheranske konference. Stalin je v zdravici nazdravil smrti najpoprej 50.000 potem 100.000 nemških častnikov, ki naj bi jih po zmagi pobili. Churchill se je zgrozil, se uprl, planil pokonci in zapustil dvorano. Nazadnje se je Rooseveltu posrečilo, da ga je pomiril.

Sprašujem se, koliko tisočletij bo moralo še preteči, preden se med človeškimi dvonožci ne bodo več rojevali klavci, kakršne proizvajajo različni sistemi in režimi na vseh koordinatah našega planeta.

Sprašujem se, ali ne bi paleoantropologi naziv *Homo sapiens* zamenjali z manj čudaškim epitetom.

20. februarja

V Gorici pripravljajo razstavo, na kateri bo zastopan tudi Pilon. Tako si spet zapisujem o njem.

Našel pa sem še eno njegovo pismo. Pisal mi ga je v kavarni *Dome*, 6. januarja 1966.

Nabito je s kulturnimi vestmi, tako da ga bom kdaj objavil; skupaj z nekaterimi drugimi.

Danes bi se rad ustavil pri misli, ki me je te dni večkrat zaposlovala. Cela vrsta pomembnih oseb se mi je namreč zvrstila pred očmi ob branju Bartolovih spisov: Jug, Jelinčič, Kogoj, junaki, ki so padli v Bazovici. Gre za generacijo, ki se je po prvi svetovni vojski zavedela naloge, da zbriše podložniški pečat s slovenskega značaja. O tem piše Kogoj, teoretizirata Jug in Bartol, v praksi pa zamisel udejanjajo primorski uporniki, ki jih bo potem pokosil fašistični svinec.

Ugotavljam, da je pri teoretikih (Jug, Bartol) čutiti vpliv ničejanstva, ki pa se na eni strani izpoje z Jugovim koncem v triglavski severni steni, pri Bartolu pa v literarnem zavzemanju za etiko moči, ki pa ga pripelje v povojnem času k sprejemanju partijske diktature. To se pravi, da se ljudje na Primorskem v glavnem bojujejo za svobodo samo na podlagi zvestobe narodnim izročilom kmečkih puntov, Prešernove vere v slovenstvo, Gregorčičeve poslanice, Finžgarjevega romana »Pod svobodnim soncem.« Mlajša generacija najde spodbudo za protirimske akcije celó v osebnosti italijanskega risorgimenta; predvsem v Mazziniju in Garibaldiju.

Pilon bi zavaljo svojega nagnjenja k prikazovanju telesno in duhovno markantnih osebnosti (Kogoja, Spacapana, Bevka in drugih) spadal v prvo kategorijo (torej k Jugu), ki je poudarjala eminentno silovitost. Ekspresionizem mu je pri tem šel kot nalašč na roko. A zanimivo je, da je tudi pri njem, kakor pri Jugu in Bartolu, siloviti zamah uplahnil, namesto da bi vzdržal ob spoprijemu s trajajočimi zasedami obsojene Evrope. Pilon seveda ni izgorel v vročičnem iskanju kakor Kosovel, a je v bistvu svojo nalogo izpolnil skoraj hkrati z njim.

Še drugače povedano: filozofija, književnost in umetnost so na Primorskem po prvi svetovni vojski hkrati začutile potrebo po novem vzponu in tako pripravile duhovno ozračje, v katerem sta se v dobi med obema svetovnima vojskama uveljavila tisti ponos in tista upornost, ki je o njih tako lapidarno povedal angleški zgodovinar Taylor.

Ta nenazorski, zato čisto narodni boj za svobodo primorskega

človeka, ki se je začel ob požigu Narodnega doma v Trstu in trajal dve desetletji, se v bistvu razlikuje tako od komunističnega ilegalnega delovanja v sklopu takratne italijanske države kakor od kasnejše Osvobodilne fronte. Ta je sicer nadaljevala vsenarodni primorski upor, a ga je obenem tudi izmaličila, ker mu je odvzela njegovo specifično karakteristiko, to je pluralizem.

Zato ni brez pomena podatek, da je dr. Aleš Stanovnik, eden izmed elitnih predstavnikov krščanskega socializma, ki ga je partija z *Dolomitsko izjavo* likvidirala, imel v svoji delovni sobi portret prav Ferda Bidovca, junaka iz tržaške Terezijanske četrti!

15. marca

Kako pojmuje partija samoodločbo narodov.

Josip Broz 1937. leta:

»Pravica do samoodločbe bo ostala takó dolgo, dokler ne bo uveljavljena socialistično, to pomeni leninistično pogojno, abstraktna fraza kot vse druge politične fraze. Če se bomo znašli v situaciji, ko bo mogoče to geslo o samoodločbi uresničiti (v okviru južnoslovanske problematike), ga bomo uveljavili socialistično, leninistično, torej pogojno. To pomeni: ne bomo dovolili, da bi se to geslo v rokah reakcionarnega meščanskega razreda spremenilo v propagandistično sredstvo, da bi si meščanski razred ustvaril novo sodobno tržišče, kajti takšno izvajanje tega načela bi nas speljalo naravnost v kontrarevolucijo, v fašizem, v nove krize in v nove vojne. Nas, kot leniniste, pri vprašanju narodne samoodločbe zanima predvsem vprašanje samoodločbe proletariata v nekem narodu, in prav zato, ker vemo in ker se zavedamo, da je pri vseh naših balkanskih narodih samoodločba proletariata v interesu samega naroda, ker se politični interesi proletariata popolnoma skladajo z interesi naroda, zato ni v našem interesu, da bi ustvarjali kake nove balkanske fašistične državne organizacije na osnovi načel ...« (Delo, 24. sept. 1981, *Krleža o Titu*).

Tekst se seveda ne odlikuje po jasnosti, vendar je zadosti zgovoren, da nam prikaže stvari takšne, kakršne smo zmeraj vedeli, da so, čeprav nismo zmeraj imeli pri roki besedila, ki nam bi naše prepričanje potrjevalo.

17. marca

Bojan Štih ima v načrtu pogovor z mano v Slonu.

Sporočil sem mu, da se strinjam, če se bo datum nekako ujemal z izidom moje knjige pri Cankarjevi.

Sem za táko srečanje, ker je Štihovo stališče do narodne biti precej podobno mojemu.

Gre za paralelizem pogledov, ki je zadnja leta prišel zelo vidno

do izraza, kar je nedvomno izredno spodbudno.

26. marca

Prepisujem si iz članka Jožeta Penca *Pričevanje in vprašanje*, Ob štiridesetletnici 'Dolomitske izjave' (*Naši razgledi*, 25.3. t.l.) odlomek v zvezi z odklonom »baze«, da bi sprejela 'Izjavo':

»Na sestanku je bil navzoč sekretar belokranjskega okrožja Ivan Novak-Očka. Izjavo je prebral Brilej, potem se je začela razprava, ki je bila od časa do časa zelo burna. Zavzeli smo stališče, da Izjave kot take ne sprejmemo oziroma da jo sprejmemo takoj brez pridržkov, če tudi KPS ukine svojo organizacijo in smo vsi samo OF. V bistvu se je naša razprava osredotočila na dve načelni vprašanji:

1. Zakaj KPS ohranja svojo organizacijo, drugi dve skupini pa se razpuščata?

2. Zakaj se vodstvo krščanskih socialistov ni posvetovalo z nami, danes bi rekli z »bazo«?

Drugo vprašanje je pojasnil Stanovnik, češ da za to ni bilo terenske možnosti.

Na prvo je odgovarjal Brilej z argumenti o avantgardi delavskega razreda in s tem, da je KPS prek KPJ član Kominterne. Odgovarjali smo mu, da predstavljajo tudi krščanski socialisti del delavskega razreda in postavljali (naivno), da se nas Kominterna ne tiče. Očka je bil ves čas tiho, ob pripombi na Kominterno pa se je oglasil s kratko pripombo: »Ja, fantje, sprejmite 'Izjavo' tako, kot je, če ne, pa imamo tudi druge argumente.« To je povedal v takem tonu, da nam je bilo takoj jasno, da je ta »drugi argument« lahko samo »matilda«. Razprave je bilo konec, odpravili smo se na Lokvico, se ga pošteno napili in se drugi dan poklapani razšli, zavedajoč se, da se ne da nič spremeniti.

Čez nekaj časa nas je poklical na sestanek na Srobotnik pri Starih žagah Marjan Brecelj-Miha. Tudi z njim smo se prepirali celo dopoldne, bolj iz trme kot z vero v uspeh. Nazadnje smo mu še vrgli pripombo: »Nam se zdi, ko da vi na vrhu vneto berete VKP(b) in tako vodite našo revolucijo. Na to je on vzrožil, da bi bilo tudi za nas bolje, če bi jo kaj brali.«

Če izvzamem naivno pripombo, da so na Kidriča najbrž tudi vplivala »netočna in tendenčna poročila s terena« o delovanju krščanskih socialistov, je spominski zapis Jožeta Penca prvi tekst, ki različno prikaže ozadje 'Izjave'.

Ugotavljam: 1) Brilejevi argumenti so stvarni in tudi odkriti, medtem ko tolmači Kidrič odpravo koalicije s potrebo po enotnosti.

2) Sprejetju 'Izjave' je botrovalo ustrahovanje. 3) Ob bistri pripombi, da krščanski socialisti v vodstvu OF berejo VKP(b) — Vsezvezna komunistična partija(boljševikov) — se postavlja vprašanje, kako bi bilo s podpisom izjave, ko bi voditelji krščanskega socializma ne prešli v vrste organiziranih komunistov. Tako so Breclj, Fajfar, Zemljak in drugi de facto pustili Kocbeka samega.

28. marca

Pomol ob Ribjem trgu.

Močno diši po soli.

Večerno sonce zahaja in polaga rdeče tapete na vodo vzdolž celega obzorja.

Jadrnica se močno nagiba in hiti proti krvavim kulisam, ki zaslanjajo nebo. Motorni čoln iz plastične mase pa teče za jadrnico, kot da ji mora pravočasno sporočiti pomembno vest.

Opazujem barkovljanska domovja v daljavi, hiše po obronkih. In se mi zdi, da jih ovija zagoneten mir. Stare so, trudne, a vendar nekje tiho samozavestno potrpežljive. Razvrstile so se po pobočju in opazujejo mesto, sledijo vsemu, kar se premika v njem, a v svojem miru niso pasivne. Čakajo. Kot vzhodnjaški modreci.

Morebiti je ta vtis zgrešen.

Morebiti.

Ker se mesto kljub vsemu širi in bo počasi začelo zavzemati tista pobočja, požirati tista majhna domovja.

A vendar.

Vendar je spet tudi res, da so odločilni koraki zgodovine daljši kot tisto lezenje mestnih predmestij navzgor po obronkih.

Zato je nedvomno kratkoviden, kdor se ukvarja z usodo našega mesta, ne da bi živo čutil njegovo bistveno dvojnost: njegove lege ob morju in pa zaledja, ki leze vanj.

Vivante, Slataper, Cusin.

Vsi ti so se izpeli, njihovih učencev pa ni na spregled.

3. maja

Načrt za študijo o Aljoši na dveh orumenelih listih.

Kdaj sem si to zapisoval? V Kopru? V Gorici? 1937? 1939?

Enega izmed odstavkov si prepisem: »Morda je prav tistemu pisatelju, ki mu je usojen svet strahot in pretresljivosti, od časa do časa podarjena umiritev v svetlem in preprostem svetu, kjer se mu ponujajo, kot slutnja in vendar tudi kot gotovost vidca, možnosti novih prenovljenj.«

Niti ni tako slabo.

Tudi naslednji odstavek ne.

»Vse to spada k naivnosti ljudi, ki verujejo v preosnovno človeškega sožitja po mirni poti otroško dobrega hotenja.«

Razmišljanja, ki so nastala v času, ko sem se oddaljil od teoloških tekstov in iskal odgovor na življenjske resnice v književnih delih.

15. maja

Tista poglavlja novega teksta, ki so zahtevala več napora, sem dal prefotokopirati. Zato, da imam prepis. Za vsak primer.

Ker je želela, sem pred dnevi tiste strani posodil Zlatki, danes pa mi je po telefonu živo navajala nekatere prizore. Tako so bili tudi meni nekako na novo živi!

Sodi, da je delo berljivo.

Prav je, če je tako.

Vendar pa ona nima pogleda čez celoto, ki pa je večplastna.

Vsekakor so zdaj moji dvomi manjši kot pred letom dni.

Zlatki pa gre zasluga, da ni nikdar dvomila.

Je pač tako ustvarjena, da bodri tako preprosto, kakor preprosto diha. Večkrat je v tem svojem razpoloženju kar otroško zagledana. Zato se zgodi, da jo podražim: »Če bi bilo po tvojem, bi kot sanjski tavmaturg odpravila vse hudo, dala bolnikom, da bi shodili, starce pomladila, svet pa z enim dotikom postavila v pravo lego in uničila atomske konice!«

27. maja

Govor o priložnosti poimenovanja osnovne šole.

Po Jurčiču.

V Devinu.

Rad sem šel, ker mi je Devin še posebno pri srcu.

Pa tudi Jurčič.

Še posebno, odkar mi je kraška publicistka v zvezi z mojim pisanjem zabrusila, da nam zadostuje en Jurčič.

Ko bi vedela, kako mi je taka primerjava všeč!

No, ljudem sem slavnega sina Dolenjske pripeljal na njihov skaloviti breg, tako da so bili najpoprej presenečeni ob nepričakovanem obisku, potem pa vsi nedopovedno zbrano vznemirjeni.

Zaslutil sem, da je za naše preživetje še zmeraj veliko odvisno od tega, kako bomo znali biti pravi posredniki duhovnega bogastva naših velikih mož.

7. junija

Pretekli sta dve leti, kar smo se poslovili od Tomažičeve Eme.

Takrat sem sklenil, da se je bomo v reviji dostojno spomnili, a doslej so me različne obveznosti tako speljale stran, da mi ni bilo dano, da bi se temeljito spet vživel v tisto preteklost, ki je snov nemajhnega dela mojih spisov.

Moral bi koncipirati nekaj čisto novega.

In z novim prijemom.

A kaj, ko se mi ob podobi Eme Tomažičeve obenem porajata tudi podobi Marice Živec in Josipine Rupnik. Vem, zato ker je to trojica naših žen, ki sem bil od vsake izmed njih deležen naklonjenosti neživetega ali pa ranjenega materinstva.

Moral bi jih združiti, tako da bi sestavljale posodobljen kor iz grške tragedije.

Tomažičevi so ustrelili sina Pina, ubili hčer in zeta, medtem ko je pri bombnem napadu izgubila moža.

Živčevi Marici je nemška peč upepelila brata. Sama se je morala spoprijeti s povojnim svetom.

Belolasa Josipina Rupnikova je najdlje vztrajala na Roški 23 ob spomenicah po možu in sinu. Tako je prebrala skoraj vse knjige iz knjižnice na Gosposki ulici in razočarano modrovala, da je ne obkroža svet, za katerega sta njena draga padla.

A tudi ona je bila, kot Tomažičeva in Živčeva, povezana s Trstom, ker je v njem v mladih letih živela kot železničarjeva žena.

Svita se mi kdaj pa kdaj, kako bi jih moral združiti.

Nekak oratorij bi moral biti.

Polglasen, nič slovesen, poglobljen.

Oklevam, hkrati pa čutim zahtevnost neke zaveze.

12. junija

Ničesar si nisem doslej zapisal ob smrti Williama Saroyana, čeprav sta minili odtlej že dobri dve leti. (Maj 1981).

Ne vem, ali sem katero knjigo toliko krat vzel v roke, kot se je to dogajalo s Saroyanovimi črticami in novelami. Na tisti francoski sanatorijski terasi sem se ob njem zmeraj znova učil, kako lahko pripoveduješ, ne da bi zgodba imela zaplet, a da je vendar hkrati vse vsak trenutek novo in občuteno. Seveda, malokatera moja črtica ali novela je čisto saroyanska, ker ima naše življenje drugačen ritem kot kalifornijsko; vendar nekaj razgibanega duha armenskega pisatelja je le prišlo v *Moj tržaški naslov*. Nekje sem ga čutil sebi sorodnega, njegov avtobiografizem, kot ga naziva Fernanda Pivano, je soglašal z mojim nagnjenjem; kar pa mi je onemogočalo, da bi bolj zavzeto poprijel za njim, so bile čisto pričujoče tragične skušnje naše narodne skupnosti, ki niso dovoljevale tistega prasketanja umetnih

ognjev, s katerim je Saroyan znal zakrivati solzne oči.

Vsekakor so me tisti kratki spisi v francoskem prevodu za dolgo zaznamovali. In še zdaj, po skoraj tridesetih letih, natanko vidim obraz tistega fanta, ko prinese nesrečni materi brzovjavko, ki ji naznanja sinovo smrt; pa razočaranje mladeniča, ki je zaljubljen v železniško postajo, v njene vlake in tračnice, ki jih gleda s svojega okna, ob prozaičnem dekletu, ki jo ropot vlakov odbija. Hočem reči: kot neizbrisni so mi ostali prizori iz tiste njegove knjige, medtem ko bi o vsebini drugih, dosti bolj razkričanih knjig, ne vedel več skoraj ničesar povedati.

26. junija

Lani sem ponudil Slovenski matici Edijeva pisma, a me je potem pisanje daljšega teksta vsega zaposlilo (in me še!), tako da se nisem utegnil odzvati pritrtilnemu odgovoru. Zdaj mi Matični tajnik Drago Jančar spet zagotavlja, da bodo moja ponudbo vzeli v poštev, ko jim bom korespondenco poslal; a hkrati dodaja, da se zanimajo tudi za kak moj pripovedni tekst.

Tak namig je v tem trenutku resnično dobrodošel; prihaja namreč kot potrjilo, da se z uredniškim delom in polemičnimi posegi nisem izpisal. To pa me je najbolj skrbelo!

1. julija

Zagovor moje glose o knjigi: Angelo Ara - Claudio Magris: *Trieste, un'identità di frontiera*, ki jo je izdala lani založba Einaudi.

Naj predvsem poudarim, da se moje pripombe, ki sem jih prebral na srečanju z avtorjema v Mali dvorani Kulturnega doma, niso nanašale na pogloblveno temo knjige, to se pravi na govor o naši tržaški »drugačnosti« oziroma o naši »tržaškosti«.

Ustavil sem se predvsem ob dejstvu, da so glede na slovensko kulturo v Trstu omenjeni samo Jovan Vesel-Kosesti, Kosovel, Tuma in Rebula.

Seveda, in to sem podčrtal, je novo v tržaški publicistiki to, da avtorja jemljeta v poštev tudi slovensko kulturno dejavnost; vendar pa ni mogoče podajati neke kolikor toliko sprejemljive podobe našega sožitja na teh tleh z bežno navedbo petih osebnosti.

Zato sem nanizal kratek pregled naših kulturnih mož, ki so povezani z našim primorskim krajem od Trubarja do danes. Pri tem sem upošteval tudi Gorico in Benečijo, ker italijanska stran prav tako prištevava k italijanski »mejni« kulturi tudi Istro in Gorico.

Potem sem omenil Slataperja, ki ga avtorja bogato navajata.

Rekel sem, da je Slataper v marsičem izjemen, ko je nasprotnik

tržaških iredentistov, a da se potem počasi naleze njihovih konceptov in predlaga za Slovence, ki bi ostali v italijanski državi, evtanazijsko asimilacijo.

Prav tako sem izrazil svoje pridržke o Sabi kot človeku, ki ni znal doživeti položaja slovenske narodne skupnosti, ampak je celó zafrkaval študentko, ki mu je prinesla v branje prevod Cankarjevega *Hlapca Jerneja*.

Profesor Magris je na moje pripombe odgovoril, da knjiga ni imela namena, da bi podala *panoramo* tukajšnje slovenske kulture, ampak samo navedla avtorje, ki so prihajali v poštev pri raznih argumentacijah. In to vsekakor drži. Drži pa tudi ugotovitev, da je v knjigi podana *panorama italijanske* tukajšnje književnosti!

O Slataperjevem zadržanju pa je Ara pripomnil, da je pač sprejel nastrojenje, ki je bilo takrat, pred začetkom prve svetovne vojske, splošno.

Hvala lepa, rečem jaz; a saj potem nima nobenega smisla, da Slataperja izvzemamo iz protislovenskega tabora samo zato, ker je bila njegova taktika drugačna, bolj mila glede sredstev, glede smotra pa se v zadnji inštanci ni razlikoval od tistih, ki so skušali zatajiti našo večstoletno pričujočnost ob morju in v mestu samem.

No, a o Ara-Magrisovi knjigi sem na koncu svoje intervencije priznal, da je lastovka, ki, tako upam, zares napoveduje novo pomlad.

15. julija

Čestital sem prijatelju Minutu v Kalabrijo za imenitni televizijski prikaz življenja grškega prebivalstva na Aspromontu. To je zares najbolj nesrečna vseh jezikovnih skupnosti na italijanskem polotoku. Hribovskim vasem voda izpodjeda temelje, tako da se morajo ljudje seliti.

Bil sem v takšni prazni, zapuščeni vasi.

No, a kljub vsemu se še zmeraj upirajo smrti.

Na televizijskem zaslonu je bilo videti mladeniča, kako pred črno tablo uči otroke števnike v arhaični kalabrijski grščini!

18. julija

Še eno poglavje — in končan bo roman, ki je nadaljevanje *Sopada s pomladjo* (prejšnji naslov: *Onkraj pekla so ljudje*). Dobrih šestnajst let so mi vzele revija, »Slovenska levica«, posledice intervjuja z Edijem, ozračje, ki je nastalo po obsodbi Blažiča in Miklavčiča, Edijeva bolezen in smrt. Bal sem se, da se ne bom več mogel zbrati in se poglobiti v pripovedno delo. A zdaj že poldrugo leto živim kot

samostanski človek — in vse kaže, da mi bo do jeseni uspelo končati tretji del trilogije: *Zatemnitev, Spopad s pomladjo, V labirintu*.

Najbolj me je skrbelo, kako se mi bo posrečilo najti pravi ton pripovedi, zato sem si rekel, da moram biti kolikor bolj mogoče preprost in diskurziven, tako da bo zmeraj imel prednost *kaj*, ne pa *kako*. Pri tem sem seveda upal, da bo to, kar je dolgo čakalo, da bi bilo upodobljeno, samo našlo tisto dostojno obliko, ki bo preteklost pravilno ovrednotila. In ko zdaj pomislim na niz poglavij, ki so se nabrala v mapi, imam vtis, da je marsikaj res tudi podobno nekakšni kroniki, a da je večji del romana vendar vreden naslednik *Spopada*. Morebiti tu in tam celó bolj poglobljen.

No, zdaj manj žalujem za časom, ki me je okradel za nekaj pripovednih spisov; skoraj dokončani tekst mi vrača ravnotežje, o katerem sem sodil, da se je bilo dokončno podrló.

29. julija

Hevreka!

Labirint je pod streho.

Tretjič sem predelal zaključno poglavje. Zdaj pika.

Ob malokaterem delu sem bil tako potešen.

A hkrati tudi ugotavljam, da sem bil ob malokaterem tako miren oziroma tako malo vznemirjen kot ob tem. Po navadi je namreč tako, da obhaja človeka ob ustvarjenem delu občutek nekakšnega tihega zmagoslavja; tokrat pa mi je, kot da sem trezno preveril svoje sposobnosti, in sem zdaj zadošččen, ker me niso izdale.

Verjetno bom znal vse skupaj boljše presoditi takrat, ko bom prerezal vse niti, ki me domišljjijsko še vežejo na obravnavana leta: 1947-1949. A kaj, ponavljam, tudi ko bi kritik ugotovil, da je moje delo bolj kronika kot roman, bi me taka sodba prav nič ne razburjala.

Pa ne, *Labirint* ni samo pričevanje.

6. avgusta

Srečanje s Ferruciom Fölkelom.

Skupaj s Cergolyjem sta napisala knjigo o Trstu.

Trieste, provincia imperiale

Trst, cesarska provinca.

Pri srcu mi je tisti del, ki ga je podpisal Fölkel, ker je v njem razločno poudarjena naklonjenost do slovenske komponente v tukajšnji kulturi.

Pol ducata strani je posvečeno slovenskim pisateljem in pesnikom, kar je v knjigi, ki jo napiše italijanski tržaški avtor, doslej nedvomno unikum. Pri tem še posebno preseneča, kako zelo pisec ne

samo ceni Kosovela, ampak kako neposredno to izpove, ko nagovori Scipia Slataperja.

»Srečko, il Cantore del Carso. Oh, non tu, non tu Scipio non tu sei stato il cantore del Carso.«

»Srečko, pesnik Krasa. Oh, nisi bil ti, nisi bil ti, Scipio, nisi bil ti pesnik Krasa.«

In prav to njegovo priznanje Kosovelovega pomena sem mu najpoprej omenil in hkrati dodal, da pravzaprav nisem bil presenečen, ker sem že ob knjigi, ki jo je pred leti napisal o Rižarni, zaznal, s kako humanističnim duhom govori o žrtvah slovenskega prebivalstva.

Pogovarjala sva se v tistem delu Grete, kjer se vrtovi sklanjajo k obali, v sprejemnici, ki se je, visoko nad drevjem, predajala svetlobi obmorskega poletja.

Fölkel.

Visoko rasla postava. Sivolas. Zamišljene, trudne poteze pesnika ali umetnika, ki ga tarejo telesne težave. A hkrati zgovorno pričujoč v vprašanjih in komentarjih. Njegove judovske prvine, pravi, niso čiste, saj se je eden od njegovih prednikov klical Oblak in je bil doma iz Brd, čeprav tega ni rad poudarjal ...

Meniva se o pologu.

Je političen?

Po moje je tudi političen, sodim.

Sprašuje se o usodi Trsta.

Po njegovem je zapečaten, kar je bilo, je pač preteklost.

Po mojem bo imel Trst neko upoštevanja vredno prihodnost samo, če bo zaživel z zaledjem, če se bo njegov razvoj nadaljeval tam, kjer ga je presekala prva svetovna vojska.

Začudi se, ko mu zagotavljam, da je bila slovenska buržoazija v začetku stoletja vsega spoštovanja vreden dejavnik.

Obljubim, da mu bom preskrbel gradivo.

Obljubim, da bom skušal dobiti zanj izvod Seghersovega Kosovela.

Ko odhajam pod drevjem, ki mi priključijo podobo nekdanjih tržaskih trgovskih aristokratov, imam vtis, da smo večni zamudniki. Po vojski so naši »voditelji« kar naprej govorili o proletariatu in o italijansko-slovenski simbiozi, namesto da bi posredovali drugim dokaze naše kulturne identitete. Ta je namreč še zmeraj najbolj veljavna izkaznica. Tudi ekonomska moč je brez nje jalova.

Tako pa je slovenski človek, ki je bil sposoben, da bi kulturno ustvarjal — mislim tudi nase — večkrat zapravljal svoje sposobnosti za to, da je dokazoval, kako zgrešeno pot smo ubrali, namesto da bi se sproščeno razdajal.

17. avgusta

Tone Pavček mi je poslal ovitek *Tržaškega mozaika*. Černigojeva grafika se lepo povezuje z dobršnim delom knjige, kjer zaživi barokovljansko nabrežje.

Prijatelj arh. Janez Bizjak si je bil zamislil naslovno stran čisto drugače. In bila bi izredno efektivna! A sem zelo zadovoljen, da se je strinjal z mojo idejo o uporabi grafike z morskim motivom.

20. avgusta

Prepisal sem Edijeva na roko pisana pisma. Ni bilo povsod lahko, ker njegova pisava večkrat ponuja prave rebuse; vendar pa je šlo v glavnem za posamezne izraze.

V enem izmed zadnjih pisem mi pravi, kako se je razburil ob misli, da bi uresničil katero izmed književnih zamisli. Žal se mu to ni posrečilo. Zato bi rad, da bi izšla ta njegova korespondenca z mano kot *njegova* postumna knjiga.

Avtor torej: Edvard Kocbek.

Naslov knjigi naj bi bil: *Peščena ura*.

Podnaslov: Dopisovanje z Borisom Pahorjem, 1940-1980.

Peščena ura je naslov, ki ga je Edi izbral za mojo afriško kroniko, a ga jaz nisem uporabil; zdi se mi pa, da bi se imenitno prilegal tekstu, ki bo prikaz najinega nenavadnega prijateljstva.

Moti seveda me, da je več Edijevih odzivov posvečenih mojemu delu, a na drugi strani je spet prav, da je takó sijajno dokumentirano, kako je bil Edvard Kocbek povezan s tržaškim snovanjem. Tudi drugi so bili ali so še: Lino Legiša, Joža Mahnič, Jože Pogačnik, Viktor Smolej. A čar Edijevega pristopa je edinstven, saj takó naravno preide v ekstatično razpoloženje, da se njegova proza spremeni v dragocenost zase, ne glede na gradivo, za katero se zavzema.

Zdaj moram še najti čas, da zberem vse, kar je povezano z dogajanjem v teh zadnjih letih od intervjuja sèm. Pa da prepisem zapis najinega poslednjega srečanja v Münchnu.

26. avgusta

Nič po navadi ne dam na obletnice.

A tokrat se mi zdi prav, da današnjo upoštevam.

26.8.1913

26.8.1983

Mislím predvsem na to, da sem si s tekstom, ki ga zdaj Živka pretipkuje, ponovno potrdil smiselnost svoje eksistence. Vso predvojno dobo me je namreč spremljal dvom v smotrnost obstoja moje-

ga bitja. Nikakor si nisem mogel predstavljati, čemu bivam in kaj naj počnem, prihodnost pa je bila nekje kakor že za mano, namesto pred mano. Kaj jaz vem, obkrožala me je z vseh strani praznina.

Vtis imam, da sem to praznino na svoj način obljudil.

To zavest sem si letos želel potrditi.

In ko od časa do časa zapustim svoje skrivališče nad morjem in grem k Živki, da ji narekujem, zato da bi se v vročem ozračju malo manj mučila z mojim *labirintom* ob pisalnem stroju, me preveva ne-navaden občutek: kot da so tista poglavja začetek zgodbe, ki mora šele priti.

In kljub resni snovi, ki jo posredujem spretni tipkarici, sem nekje v sebi nerazsodno razigran.

27. avgusta

Še o »tipkarici«.

Živka je tokrat neprekosljiva.

V rekordnem času je obvladala tako obširen tekst.

Saj, zapravila si je sonce in morje.

Oddolžil se bom ti njeni tovariški potezi tako, da jo v pozni jeseni povabim v Mikene in Delfi!

28. avgusta

Iz Rima mi je telefoniral dr. Jezernik, da me vabi v Slovenicum na simpozij o Trinku.

Zelo rad bi šel, a verjetno bo tiste dni tukaj bretonski prijatelj Marcel Texier, ki se mi je pred dnevi javil iz Pariza.

Škoda. Ker mi je Trinko simpatičen.

Njegova podoba.

Njegov človeški slog.

Tako so mi tudi človeško blizu beneško-slovenski mašniki.

Obdarjeni so z neko modrostjo, ki jo drugod na Primorskem duhovniški stan ne posreduje.

Bolj zemeljski so nekako.

Bolj evangeljski.

Manj cerkveni.

V bistvu je tudi Trinko tak.

3. septembra

Čakam, da se oglasi Marcel, medtem imam po dolgem premoru spet v roki pesniško zbirko.

Ervin Fritz.

Izbor v zbirki *Živi pesniki*.

Sem namreč za takšno, »tradicionalno,« a komunikativno liriko.

Za stihe, ki niso bili podvrženi večkratni destilaciji.

Za hranilno moč neposredne resnice.

Pa tudi to:

*Vendar sem — če je to dar — zadosti moža
za slovenske razmere.*

Glede slovenskih razmer bi veljalo marsikaj navesti, a tokrat bi se ustavil samo pri II. delu pesmi *Narodova skupinska slika*.

Fritzov opis slovenskega sveta je namreč negativni pendant *Slovenski pesmi* v Kocbekovi *Zemlji* iz 1934. leta.

Tudi ritem *Dume* je čutiti, vendar so stih, ki se poglobljajo v pojvno slovensko ozračje, vse poprej kot himnični:

Tu se pokornost uči, kot se je od nekdanj učila.

Tu imajo orli črn curek čez oči in strta krila.

Tu so nam od nekdanj vladali iz celic in spovednic.

Molk nam žre pljuča in nas od znotraj jé.

Naša resnica se umika s poti maršu uradnih resnic.

8. septembra

Marcel z ženo Edith.

Prišla sta iz Portoroža, kjer je Marcel kot prevajalec spremljal prijatelja na kongresu o biomehaniki. Odpeljal sem ju na večerjo na Opčine, da sta spotoma videla ponočni Trst z obronka kraške planote.

Pogovor o njem, Marcelu: kako se je kot študent na vseučilišču zavedel bretonskega rodu in se sistematično lotil učenja jezika svojih prednikov.

Pogovor o nas: godi se nam boljše kot bretonski skupnosti v francoski Bretanji. Vendar: slovensko levičarsko vodstvo nam je ves povojni čas rahljalo temeljne prvine zavesti, medtem ko se državna oblast dela gluho.

In spet o njih: socialistična vlada je marsikaj obljubljala jezikovnim skupnostim, a videti je, da bo ostalo pri starem. Z Mitterrandovim ministrom Savaryjem so še nazadovali, namesto da bi napredovali.

Pa še skupna ugotovitev: za marksiste je narodno vprašanje v glavnem inštrument — dokler se bojujejo za oblast. Ko jo dosežejo, so centralisti. Zadnji primer: v Nikaragui razmerje oblasti do Miskitov.

Po kongresu naše organizacije v Montpellieru sva bila snoči z Marcelom prvič spet skupaj, tako sva nazadnje še grenko ugotavljala, kako smo na psu z novim tajnikom. Na predsednikovo pobudo smo njega, Marcela, razrešili tajniškega mesta, ker je bil kot profesor preobremenjen, in izbrali za tajnika človeka iz okcitanske skupnosti, Nouvela. A smo, kot kaže, prišli z dežja pod kap.

Ko smo se vračali v mesto, ki je pod nami kot veličastna ogrlica belih demantov objemalo zaliv, sta omenila moj obisk in naliv, ki nas je pregnal z njihovega vrta. Recipročno smo si obljubili nadaljno zvestobo v vezeh, ki jih pletemo po dolgem in počez vzdolž vse zahodne Evrope.

15. septembra

Javorškovo *Adamovo jabolko*.

V knjigi me zanima to, kar avtor pravi v zvezi z *Osvobodilno fronto*.

Kakor v vsem, kar Javoršek piše političnega, je tudi tokrat zvest svojemu psihološkemu binomu: nekaj priznava, zatem pa z drugimi besedami omili, kar je poprej priznal; ko se zave, da bi bila stvar lahko drugačna, kot jo on prikazuje, položi ugovor na usta sogovorniku, vendar ima pri tem obenem že pripravljen varnostni izhod. Ta pa seveda nikogar ne prepriča, ker tudi sam avtor vanj ne verjame. Tako tirado ima na primer na strani 136, kjer očita Kocbeku, da ni znal voziti s komunisti in tako zapravil kariero tudi njemu, Javoršku.

A bolj kot taki pasusi bi upošteval nekatere druge.

»Komunisti... so zasnovali koalicijo *Osvobodilne fronte*« (str. 120)

»Njihova zamisel o pluralizmu mišljenj, vendar pa o skupnem delovanju, je bila do kraja iskrena. Če ne bi bila, *Osvobodilna fronta* nikdar ne bi zadihala« (istotam).

»OF je bila do *Izjave koalicija*; če ne bi bila, bi verjetno ne potegnili za seboj takšne množice Slovencev, kot jo je potegnili.« (str. 130).

Prav. A če drži, da je bila OF koalicija, potem ne more držati Kardeljeva teza, da so krščanski socialisti po italijanski ofenzivi hoteli krepiti *tendenco po koaliciji*, ampak so želeli, »da se ohrani status quo«. (*Edvard Kocbek pričevalec našega časa*, str. 129).

Še en citat iz *Adamovega jabolka*:

»Bilo je v *Beli krajini* 18. marca 1943. Po naključju se nas je zbrala velika skupina aktivistov, ko so nenadoma prišli med nas dr. Jože Brilej, Janez Stanovnik in Ivan Novak-Očka. Brilej nam je prebral izjavo. Medtem, ko sta Kardelj in Kidrič z vodstvom krščanskih

socialistov skoraj dva meseca razpravljala in jih pripravljala na sprejetje Izjave, naj bi mi, neukeži, v dobrih petih minutah čisto vse razumeli. Zato smo rekli: »Ne!« In ko je Očka izjavil, naj na Izjavo pristanemo, sicer bodo posegli po drugih sredstvih (prijel je za revolver), se je naša trma še poglobila. Zavladalo je nevarno obešenjaško razpoloženje.«

Mene tukaj zanimajo tista »druga sredstva«.

O teh govori v *Naših razgledih* tudi neki drugi nekdanji krščanski socialist, ki pa postavlja pike na *i* brez sprenevedanja.

A jaz sprašujem Javorška:

Zakaj nisi o teh »sredstvih« spregovoril 1975. leta, ko so Edvarda Kocbeka napadali, ker je napisal »da se je partija pri tem opravilu poslužila nasilja«? Gospa resnica bi bila takrat zahtevala, da spregovoriš, ne pa da se spraviš samo na Kocbeka, ko si se čisto dobro zavedal, in se tudi zdaj zavedaš, da od vseh oseb, ki so ustvarjali novejšo slovensko zgodovino, on najmanj zasluži, da ga obmetavaš z blatom, kot to ti še zmeraj počenjaš.

Kocbekova vizija je lahko utopija, dobro, a nič manj in nič več utopija kot komunistična vizija. Kaj je zato sprejemljiva tista, ki temelji na mōči, odklona in zafrkavanja vredna pa tista, ki moči nima?

Kaj si se te etike naučil pri Camusu?

V njegovem *Kaligulu*?

V njegovem *Upornem človeku*?

Ne, na etiko takih tvojih »prijateljsev« se zares nimaš pravice sklicevati!

Pa še to.

Kdaj si obračunal s Kocbekom?

»V omotičnosti svoje bolečine pa sem z njim javno obračunal v trenutku, ko je bila mera mojega človeškega trpljenja zares zvrhana in sem se po Svitovi smrti kritično zazrl v svoje življenje, katerega nesrečni oblikovalec je bil tudi Kocbek.« (Podčrtal B.P.)

Tudi, a lotil si se samo njega! No, a po tem, kar pišeš, ti mogoče ni bil zgled v junaštvu, vendar glede tradicionalne človeške etike nimaš Kocbeku ničesar očitati. In sam veš, da se nisi imel ti, kakor se nimam jaz, za Kocbekovega učenca v vprašanih standardne moralke.

A zakaj si potem ob sinovi smrti takó obračunal s Kocbekom?

Povedal bom jaz, česar ti ne poveš: ker ti je takrat pisal in te imel za odgovornega sinove smrti.

Mnenja sem, da je v tem pogrēšil.

Nisem bral tistega pisma, ne vem, kako utemeljuje svojo sodbo;

ampak ponavljam: tega ne odobravam.

In tudi razumem, da ti je bilo hudo.

A zakaj *javno* obračunavati, ko pa je šlo za *privatno* pismo?

In zakaj se znašati *samo nanj*, ko so te izoblikovali *dosti bolj* drugje kakor on?

In zakaj obračunavati na *tak* način? Tudi zdaj ga namreč ozname-
njuješ kot *perverznega* misleca!

Ne, nobeni dokumenti, ki naj bi po tvojem razkrili doslej nepo-
znano ozadje, ne bodo opravičili tvojega početja; opravičilo te bo sa-
mo iskreno priznanje, da si se lotil Kocbeka, ker je bil edini, katerega
si lahko opljuval brez konsekvenc.

A kaj čem.

Ko bi se hotel spoprijemati s posameznimi stavki in odstavki v
knjigi, bi nastala nova knjiga. Za kaj takega pa nimam ne časa ne
volje.

Moral bi poprej čutiti, da se Javoršek iskreno izpoveduje.

Ko bi bil bolj spreten samotni jezdec, bi zapreke vsaj preskako-
val in nam s tem nudil estetski užitek; tako pa vsako zapreko posebej
preračunano obide. Tega pa ne bi prenesli niti športniki; še manj pa
táko metodo lahko sprejme, kdor pričakuje od pisatelja, da bralca
spoštuje.

20. septembra

Mimogrede sem odprl Unamunovo knjigo.

Ta stavek sem nekoč podčrtal: »Strašna Kajnova ali Judeževa
perverznost ni morebiti simbol perverzности tistih, ki so ohranili pri
življenju njuni legendi?«

Saj, velja.

Poiskati bi bilo namreč zmeraj treba razlog nekega dejanja.

To je prvo.

Drugo pa: ne vztrajati pri obsodbi, pač pa poudarjati, kam nas
lahko pripelje zvestoba neki zmotni misli oziroma nekemu zgrešene-
mu prepričanju.

27. septembra

Sestra mi je včeraj govorila o knjigi, ki da sta jo nekoč ona in
sestra Marica brali z užitkom, ker se je zgodba dogajala v tržaškem
mestu. Kot meščanki da sta se upirali knjigam, ki so govorile zmeraj
samo o kmečkih ljudeh.

Danes sem knjigo prebral.

Štefa Strojnikova: *Jastreb kroži*. Roman. Založila Nova založba v
Ljubljani 1940. leta.

Nazorsko je tekst katoliški, a napisan je z živahnim smislom za pripovedovanje, tako da ni večerniški. Upoštevanja vredno je, da obravnava malomeščansko družbo, kar je v slovenski književnosti s tržaškim motivom redkost, če ne celó edinstven primer.

Nimam priložnosti, da bi preverjal, a Strojnikova gotovo spada v krog razgledanih in zelo sposobnih žen, ki so pisale v tržaško revijo *Slovenko* in se tudi drugače kulturno uveljavljale: Zofka Kvedrova, Marica Nadlišek Bartolova, Pavla Hočvarjeva, Marica Gregoričeva, Antonija Grmekova, Mila Prunkova-Utva. In druge, ob *Ženskem svetu*: Milka Martelančeva, Milka Mankočeva, Ribičičeva, Slavikova ...

Poglavje slovenske tržaške kulturne zgodovine, ki ga je treba še le napisati.

Tako bi že zdavnaj morali imeti izbor proze Marice Nadlišek Bartolove. Saj brez nje ni mogoče sestaviti poštene antologije slovenske tržaške književnosti.

Hm, antologije!

Kako naj nas poznajo sosedge oziroma someščani, če si še sami za našo domačo rabo še nismo priskrbeli dobrega izbora iz del naših tukajšnjih avtorjev!

No, *Jastreb kroži* pa zasluži, da ga goriška Mohorjeva kdaj ponatisne; stvar se vsekakor lepo bere.

29. septembra

Izpisal sem si iz zapisa Joža Mahniča o Župančičevem članku po obisku v Prekmurju (Delo, 22. sept. t.l.)

Tako Župančič:

»Svetovna politika se ne bo odločala v Ljubljani, utegnila pa bi se reševati v Ljubljani vprašanja naših obrobni pokrajin in z njimi ohranitev slovenstva.« (O. Ž. 1934. leta)

Ljubljana!

Prav gotovo, a morala bi se poprej čutiti *caput Sloveniae*.

Caput Sloveniae!

A to bo zares samo takrat, ko ne bo več samo govor o »temeljnih slovenske državnosti«, ampak bo le-to državnost čutiti takó v zavesti slovenskih ljudi kakor v razmerju Slovenije do federacije.

28. oktobra

Z Živko se pogovarjava o včerajšnjem obisku Ljubljane.

Nebo je bilo umito.

Jesensko sonce slovesno.

Gozdnata soteska nad Senožečami pompejansko, fovistično iz-

razita.

Potem avtocestni trak prazen, kot da je ves na razpolago samo najinemu vozilu, medtem ko dobro veva, da je osirotel zavoljo tistih nesrečnih pologov, ki so še enkrat kaznovali primorske ljudi za nestorjene grehe.

Primorski živelj!

Zmeraj odločajo o njegovi usodi drugje, sam ne pride nikdar do besede.

Tudi pri »svojih« ne.

Saj, Ljubljana.

Ljubljana?

Ko sva pred vhodom v Cankarjevo založbo ob Ljublanici, se mi ne zdi, da je preteklo samo sedem let, kar me ni bilo na tem nabrežju, ampak da sem hodil tod nekoč v davnih časih. Tako sem se navadil gledati na prestolnico Slovenije od zunaj, da sem v njenem središču kot pred impresionistično podobo, ki je ne razbereš, če si ji preblizu.

Ne vem, moral bi čutiti v sebi neki poseben vzgib.

Pa ga ni.

V ničemer se nisem spremenil, si pravim, če pa sem zdaj tukaj, medtem ko dolgo nisem smel biti, potem to pomeni, da so se spremenili drugi.

A v življenju mestnih ulic tega ni slutiti.

Naivna misel!

Saj.

A spremembo vendar doživiš pri ljudeh, s katerimi prideš v stik. Tako je, kot da te šele zdaj odkrivajo. Tako nekako so bili najbrž začudeno zgovorni prijatelji, ko se je Lazar spet prikazal med njimi.

Kako malo se je človeška zgodovina premaknila, kljub vsemu razvoju, kljub vsi tehniki in satelitom je izobčenec izrezan iz družbenega tkiva natanko tako kot v srednjem veku.

Ne, neki razloček je.

Če se izobčencu življenjska nit ne pretrga prehitro, utegne zdaj doživeti rehabilitacijo, ne da bi moral prej v Canosso.

Vendar: kolikšna izguba rodovitnih pobud in stvariteljskega dialoga!

O tem premišlujem, ko sedim z drugimi avtorji predstavljenih knjig.

Ob meni je Bazilija Pregelj, hčerka Ivana Preglja.

Kako dolgo je bil v povojnih letih v karanteni?

Dve desetletji?

Zdaj je delo njegove hčerke *Moj oče* na prvem mestu seznama najbolj iskanih knjig v ljubljanskih knjigarnah.

Kulturna nemeza.

A ko ne bi potrebovali poravnalnih nemez, bi si sčasoma zaslužili potrdilo o državniški zrelosti.

Ko je vrsta na meni, slišim urednika Cankarjeve Toneta Pavčka, ki zatrjuje, da nisem sovražnik, ampak drugačen. Tako je tudi v pripisu k *Tržaškemu mozaiku*.

Sprašujem se, kako bo bralec v osrednji Sloveniji sprejel to mojo knjigo, v kateri je nujno samo nekaj gradiva, objavljenega v *Zalivu*. Vprašanje je, ali bo našel manj, kot je pričakoval, ali preveč. Preveč poudarjanja pomena narodne identitete.

A to je vendar zame poglavitno.

Pa zdaj kaže, da začenja biti poglavitno tudi za *Caput Sloveniae*.

In verjetno je to tista sprememba, zavoljo katere sem tukaj, si mislim. In ker so drugi že povedali svoje, zase dodam:

Predvsem čutim prisrčno dolžnost, da ob predstavitvi moje knjige izrečem iskreno priznanje uredniku Cankarjeve Tonetu Pavčku in tedanjemu direktorju Milošu Mikelnu, da sta me povabila, naj bi založbi poslal svoje pripovedno delo. Mislim namreč, da je ta gesta do človeka, ki res ni bil sovražnik, a vendar drugačen, kot pravi Tone Pavček, znamenje tiste prvobitne povezave s slovensko usodo, ki je naš poglavitni odrešni dejavnik od Trubarja vse do današnjih dni.

O svojem »mozaiku«.

Ker pripovednega dela nisem imel, da bi se lahko odzval vabilu, mi je pač ostajala ena sama mogoča rešitev — da zberem zapise, popotne impresije, razmišljanja, pisma — vso snov namreč, ki se mi je nabrala v dobi aktivnega delovanja.

Da bi nekako povezal ves raznorodni material v spodobno enoto, sem pustil, da so se mi posamezni elementi združevali asociativno; medtem ko sem ves čas ohranjal kot izvidniško točko breg nad barokovljanskim morjem. Tja so se v tipke mojega pisalnega stroja nizale podobe tako bližnje okolice kakor oddaljenih pokrajin. Nastal je tako nekakšen *Voyage autour de ma chambre* ali bolje: *Voyage autour de ma ville*.

Da pa je poglavitni motiv, ki se kot kraška voda nenapovedano prikaže iz podzemlja, razprava o narodni biti, je pač naravno tako glede na položaj, v katerem se je po drugi svetovni vojski znašel del našega občestva, kakor tudi glede na nerazumljivo razmerje, ki ga

je dolgo let imel — ali pa še rajši ni imel — osrednji slovenski človek do ljudi onkraj mejnih kamnov.

Seveda se ne mislim ustavljati pri tem resnem vprašanju, tudi zato ne, ker številna znamenja kažejo, da je kriza v glavnem premagana, ko pa zdaj mladi teoretiki in pisci z novimi dognanji poudarjajo veljavnost in tudi *trajnost* narodne identitete.

Rad bi omenil samo enega izmed zapiskov iz pravkar predstavljene knjige, in namreč tistega, kjer Kafka pravi, da: »zahteve, ki jih terja narodna zavest znotraj malega naroda do posameznika, obvezuje slehernika, da je zmeraj pripravljen sprejeti nase pripadajoči del književnosti, živeti z njo, jo zagovarjati in sproti braniti, čeprav je ne ustvarja in je mogoče ne pozna.«

Gre torej za vprašanje, ki je predvsem etično. Ali, če hočemo biti bolj moderni, ekološko. Kar je isto.

Rad bi, da bi bil »mozaik« tržaški prispevek k etični, k ekološki obravnavi vprašanja našega narodnega osebka.

29. oktobra

Telefoniral mi je prijatelj Rebula.

Zahvaljuje se za izvod *Mozaika*, obenem me sprašuje, ali v resnici verjamem, da je »kriza v glavnem premagana«, kot zatrjujem v kratkem posegu ob predstavitvi.

Razložim mu, da je bil v časniku objavljen samo odlomek iz mojega besedila, a da je tudi iz tistega odlomka razvidno, da govorim o »mladih teoretikih in piscih, ki z novimi dognanji poudarjajo veljavnost a tudi *trajnost* narodne identitete.« Zame je namreč poglavito, da so mladi razumniki odkrili, kako so s svojimi stališči usmerjali vodo na pogubne mlinske kamne. V tem smislu se mi zdi, da se krizno ozračje razčišča. Menim namreč, da če politiki sprejemajo teoretična dognanja povojnega razumniškega kadra, jih bodo morali prej ali slej tudi v praksi potrditi. Samo po sebi pa je razumljivo, da krize na družbeni ravni ne bodo rešili, ampak jo šele poglobili, če je sprejemanje novih pogledov o narodnem osebku samo ventil v stiski. Kljub hudim preokretom, ki jih seveda ne izključujem — ponovitev posegov v sedemdesetih letih — pa je mogoče prav, da poudarjamo načelo upanja.

5. novembra

Oglašajo se mi ljudje, ki so me skoraj desetletje imeli za rajnega.

A kaj naj s takimi značaji počnemo?

Človek dragi, bi najrajši rekel temu ali onemu, a saj sem jaz zme-

raj tukaj, na barkovljanski rebri, in prav tak sem danes, kakršen sem bil predvčerajšnjim. Pa se menda ja nisi zavedel, da sem še živ, ker si davi našel moje ime na slovenskem dnevniku?

Menda ne boš trdil, da znajo človeka pokopati še živega, medtem ko se on sprehaja po obali in prisluškuje ritmičnemu plivkanju vode?

Ne, doslej nisem še nikogar tako nagovoril.

Nerodno mi je ob misli, da bi ga bilo sram.

A morebiti se motim.

Verjetno ne bi bil prav nič v zadregi.

Ker namreč čuti, da mu je zdaj dovoljeno to, kar mu je bilo prej prepovedano.

Celo zelo zelo verjetno je, da prav ta *forma mentis* zdaj odloča o dejanjih našega človeka.

Temu bi lahko tudi rekli: *status quo ante*.

Ante 1941.

11. novembra

Ni mi žal, da sem pristal na vabilo Bojana Štiha. Niti malo se nisem pomišljal, ko mi je pisal o pogovoru, ki naj bi ga imela v hotelu *Slon*, ker sem se strinjal z ugotovitvami, ki jih je zadnja leta Štih nanizal v svojih spisih; vendar sem se spraševal, kako se bo najin dialog razvijal, ko pa se nekaterih bistvenih tém ni mogoče lotiti drugače kot neposredno. To sem tudi Štihu povedal: »Če nastopiva skupaj, potem morava srečanje izpeljati tako, da bova oba ostala celovita.«

Na srečo je bil to eden izmed zelo redkih primerov, ko sem se s slovenskim pisateljem ujel v rodovitni izmenjavi misli.

Tudi okolje je seveda prispevalo svoje.

Tista kristalna dvorana je bila nekje slovesna, a ob mizah sedeči gostje so hkrati ustvarjali izbrano, a vendar tudi domače, intimno ozračje.

To je bilo zaznati v napeti tišini, v tesni bližini, ki jo je osemdeset pričujočih sklenilo ob naju.

Saj, in prišli so na svoj račun tako o najavljeni témi, o slovenskem pisatelju v Trstu namreč, kakor o vsem, kar je s tem povezano. O potrebi celovitega gledanja na narodni osebek. O nujnosti prikaza kulturne podobe Primorske sosedom in širši evropski publiki. O potrebi po novi širini. To predvsem v zvezi s Štihovim predlogom, da bi se sestavil *vseslovenski duhovni parlament*. Ne morem se namreč

ne strinjati s takim predlogom, ker sem pred poldrugim desetletjem nekaj podobnega tudi sam predlagal. Seveda pa bi, sem rekel, upošteval njegovo misel, naj bi tak duhovni parlament »rasel iz tradicij kulturnega plenuma osvobodilne fronte«, vendar bi morali danes tak parlament razširiti, tako da bi bil zares pluralističen in bi v njem polnopravno sodelovali na primer ljudje, ki pri nas volijo *Slovensko skupnost*. Brez take širine bi bil vseslovenski duhovni parlament mrtvorojeno dete.

No, imel sem občutek, da sva skupaj gradila.

In zavedal sem se, da se slovensko kulturno ozračje spreminja.

Pa ne mislim samo na enodušni odklon skupnih *jeder*, ki bi bila za Slovenijo začetek konca.

Bojan Štih me je povabil, ko na dnevnem redu ni bilo še *jeder*.

Gre tudi za to, da se v Sloveniji tako preprosti državljani kakor tudi vodilni kadri zmeraj bolj živo zavedajo nevarnosti tistega pogubnega spajanja, ki ga je nekoč teorija napovedovala.

To pomeni, da smo mi, ki smo gledali iz periferije, bolje videli kot tisti, ki so živeli v sklopu vsakodnevne teorije in prakse.

Nekaj se torej spreminja.

To sem najbolj drastično ugotovil, ko sem na vogalu stavbe hotela *Slon*, na pločniku nasproti pošte zagledal veliko oglasno desko, prislonjeno k zidu, kot je to navada pri pomembnih koncertih ali gledaliških premierah.

Bilo je vabilo na pogovor Bojana Štiha z mano.

Prav gotovo, večina pešcev je hitela po svojih opravkih mimo tistega imena tržaškega pisatelja, ne da bi se zavedala kake spremembe.

A vendar jo je bilo čutiti v zraku.

Ljubljana je brnela od nje.

In moje ime je bilo samo eden izmed utripov tistega brnenja.

Ponavljam: upati je samo, da se vse skupaj ne bo spremenilo v odbijajoč ropot, ampak da bodo dosedanja izkustva pripomogla k potrditvi nove in ustvarjalne zavesti.

ZAKLJUČNI ODGOVOR dr. PETRU URBANCU

Spoštovani gospod doktor Peter Urbanc!

Natančno sem prebral polemiko, ki jo vodite proti mojim idejam tam na kanadskih jezerih in ravninah. Veseli me, da ste tudi Vi ugotovili, da se v resnici v ničemer ne strinja. Zato se mi zdi koristno, da s svojega stališča povlečem jasno črto in eksplicitno povem, kje so najine razlike in v čem obstajajo.

1. Začenjava se razhajati že v sodbi o predvojni Sloveniji. Vi mislite, da je bilo takrat v glavnem vse v najlepšem redu, čeprav je bila morda kakšna malenkost tudi narobe; jaz pa imam o mnogih rečeh negativno mnenje.

V prvi vrsti imam precej negativno mnenje o takratnih liberalcih. Prevezli so v svoj stvarni program teorijo kralja Aleksandra, da smo Slovenci samo nekakšno pleme, »narod« pa da je jugoslovanski. Vse to je samo pričalo, da so bili nepodkovani v filološki znanosti in celo nevarni za nadaljni obstoj slovenskega naroda, saj so hoteli, da umre z utopitvijo v jugoslovanskem »narodu«.

Poleg tega je glavina liberalcev takrat pokazala vso svojo duhovno revščino. Dejansko so zapravili svoj program. Od vsega liberalnega bogatsva, predvsem od vsega boja levičarskega liberalizma za svobodo in za pravice ni ostalo nič. Kot surogat za izgubljene ideje so ponujali že omenjeno jugoslovanstvo, zraven pa še antiklerikalizem. Tudi jaz sem proti temu, da bi kleru pritikala komandantska palica samo zato, ker je kler; vendar pa sta bila jugoslovanstvo in antiklerikalizem veliko premalo za podlago resni državni in narodni politiki.

Napačne so bile v tistem času tudi klerikalno - katoliške želje, da bi slovenska politika uresničevala načela papeških enciklik in podobnih listin. Napačna tudi tista bolj ali manj jasno izgovorjena ali pa samo naznačena ideja, da so pravzaprav škofje in duhovniki voditelji slo-

venskega naroda. Enako napačna simpatija za stanovsko državo in fašistoidno prepričanje, da je demokracija gnila stvar, diktatura pa najboljša oblika režima, ker pač uresničuje resnico, ki je vedno samo katoliška. V tistih časih v centralni Sloveniji škofje in velik del klera v praksi tudi niso znali razlikovati med strankarsko (klerikalno) in narodno (slovensko) politiko. Mislili so pogosto, da je klerikalna politika ipso facto tudi narodna politika. Tako je katoliška cerkev na Slovenskem postala sestavni del stranke, namesto da bi bila nad strankami.

Gotovo, Slovenija ni bila med obema vojnama teokratska država. V dosti širokih krogih pa je le bilo prisotno hrepenenje po taki državi, ki so jo imeli za ideal države. Škofje in duhovniki na poveljniških mostovih, laiki pa izvrševalci papeških, škofovskih in duhovniških idej.

Pri takem slovenskem liberalizmu in takem klerikalizmu pa je bilo vsekakor tragikomično: Ko so mnogi liberalci hrepeneli po utopitvi v jugoslovanstvo, se Srbom še sanjalo ni, da bi postali Jugoslovani! Srbska pravoslavna cerkev je vedno ostala srbska in ni nikoli postala jugoslovanska. Kar je čisto naravno. In kadar so Srbi računali, da bi kdo postal Jugoslovan, so vendar pri tem mislili, da bi postal Srb. In jasno je tudi, da tudi o kakšni katoliški teokratični državi ob pravoslavnih Srbih ni imelo smisla sanjati.

2. Razhajava se popolnoma tudi v vprašanju likvidacij.

Vi ste proti vsem usmrtitvam, ki so jih zagrešili komunisti, z enim samim odstavkom pa ne obsodite vseh umorov, ki so jih v Sloveniji (in po svetu) povzročili protikomunisti, čeprav sem Vas v polemiki o tem precej jasno pobaral.

Jaz obsojam vse usmrtitve, tako tiste, ki so jih povzročili komunisti, kakor tiste, ki so jih zagrešili anti-komunisti bele, plave, črne, sive barve. Vsaka smrt, pa naj si bo nasilna ali pričakana v postelji, je zlo. Če ni moralno zlo, je pa vsaj fizično zlo (pri čemer pod fizičnim zlom razumem vse, kar se človeku zgodi hudega, pa ni ne moralno ne nemoralno). In vsako zlo je treba

odkloniti.

Dokler pa kraljestvo božje ne bo popolnoma uresničeno na zemlji, bomo vedno znova postavljeni pred dve alternativni.

Prva alternativa: Ali naj mirno klonimo pred tiranijo, ki človeku jemlje svobodo in druge pravice, pogosto pa še vsakdanji kruh in življenje, ali pa naj se v imenu svobode ter pravice do materialnih in duhovnih dobrin upremo, pa čeprav to zahteva človeške žrtve?

Druga alternativa: Ali naj bomo vdani podaniki tujca, ki nas na naši zemlji usužnjuje, ali pa naj se mu upremo, da bomo gospodarji na svoji zemlji, pa čeprav to zahteva človeške žrtve?

Vi v bistvu odgovarjate, naj bi klonili in bili vdani podaniki tujcu in tiranu. Jaz pa sem za svobodo, ki je (med drugim) tudi svoboda, ki odklanja tako tiranijo kot tujčevo oblast. Vi ste pač pristaš psihologije pokorščine. Jaz pa sem pristaš ontologije osvobajanja, poleg tega pa še pristaš teorije o osvobajanju izpod tiranije, kot jo je razvila sholastika in del humanistov.

Sicer pa vsakdo lahko sešteje na eni strani smrti, ki so jih povzročili partizani in komunisti, na drugi strani pa smrti, ki so jih povzročili vsi domači in tuji antikomunisti, se pravi vaše straže, domobranci, domobranska policija in njeni ovaduhi, četniki, črnorokci, nacisti in fašisti. Govorim, jasno, o slovenskih smrtih na slovenski zemlji, o talcih, o koncentracijskih taboriščih in podobnih fenomenih. Vsak lahko že sam ugotovi, ali je število večje na desni ali na levi, obenem pa seveda obstaja še možnost, da se števili ne bosta razlikovali.

Če mi pa kdo pokaže enega samega klerikalca ali enega samega liberalca, ki se je kot katoliški svetnik Maksimilijan Kolbe dal pokončati namesto nekoga, ki so ga nacisti ali fašisti hoteli ustreliti, potem bodite prepričani, da ima mojo nedeljeno simpatijo. Zato pa še vedno ne odobravam, da visoke cerkvene avtoritete v Sloveniji niso ekskomunicirale tistih, ki so ukazovali streljati talce. Kdor je voditelj nekega naroda ali cerkveni dostojanstvenik, ne sme živeti od same previdnosti in štediti z lastnim življenjem. Kdor želi biti predvsem previden, ta naj se pravočasno upokoji.

Na vsak način pa jaz, kar se likvidacij tiče, ne spadam med tiste ljudi, ki sadistično vrtajo z nožem po ranah, da se potem pod fasado pravičnosti naslanjajo nad medsebojnim sovraštvom tistih, ki so se in se spoprijemajo med sabo.

3. Popolnoma se tudi razhajava v pojmovanju in vrednotenju partizanskega boja in slovenske komunistične revolucije. Vi preprosto oboje odklanjate. Jaz pa imam partizanski boj za pozitivno vrednoto, ker imam vsako osvoboditev za pozitivno; o komunistični revoluciji imam pa delno pozitivno, delno negativno mnenje.

Menim, da je bila komunistična revolucija naperjena proti stari Jugoslaviji. Pozitivna je pa bila iz sledečih razlogov: a) ker nas je bistveno osvobodila tiranske kraljevske Jugoslavije oziroma preprečila možnost njene restavracije; b) ker nam je dala tisto obliko slovenske države, ki je SR Slovenija, saj prvi člen njene ustave pravi: »Socialistična republika Slovenija je država, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije«, pa čeprav Slovenija ni mednarodno priznana država; c) ker nam je, skupno s pridobitvami NOB, razvila ali pa vsaj začela razvijati moderno družbo.

Da pa v Sloveniji ni zadosti pluralistične svobode (svobode — da — nekaj odločaš in svobode — pred — pritiski — in — pred samovoljo), to je pa negativen produkt slovenske komunistične revolucije.

4. Vi ste tudi mnenja, da je bila slovenska komunistična revolucija nepotrebna.

Prav imate, če mislite, da je bila s klerikalnega in liberalnega stališča popolnoma nepotrebna. Revolucija ima vendar za cilj oblast. Klerikalci pa so že bili na vladi tik pred vojno v Beogradu, potem v londonski jugoslovanski vladi. Ker so že bili na vladi, seveda niso potrebovali revolucije, da bi prišli na oblast.

Liberalci pa niso bili na vladi in tako bi jim bila, vsaj v teoriji, dobra revolucija kar koristna. Tisti, ki so tako mislili, so se tudi povezali s komunisti. Tisti, ki se pa niso hoteli povezati s komunisti, so pa morali staviti na karto restavracije stare Jugoslavije in pri tem upati, da bodo potem po milosti kakšnega državnega udara ali

drugačne avtokratske odločitve prišli v Beogradu na vlado. Za te je bila, jasno, revolucija nepotrebna.

Drugačna pa je zadeva, če jo gledamo s komunističnega stališča.

Komunisti so vedno mislili, da bodo samo z revolucijo lahko prišli na oblast. (In tudi antikomunisti so mislili, da bodo komunisti samo z revolucijo prišli na oblast!)

Ker so komunisti čisto odkrito nenehno razglašali potrebo po revoluciji, mislim, da tudi ni nikogar, ki bi se zares mogel škandalizirati, da so jo potem zares povzročili. Poleg tega mislim, da ni nobenega naivneža, ki bi menil, da bi bili morali v tistih časih komunisti vprašati za dovoljenje klerikalce in liberalce, ali smejo sprožiti revolucijo. Kot da sta Robespierre in Saint-Just šla vprašat Ludvika XVI., ali mu smeta sprožiti revolucijo pod prestolom!

5. Tudi o kolaboracionizmu si absolutno nič nisva edina.

Vi pravite, da je bil kolaboracionist tisti, ki je istovetil svoje cilje s cilji okupatorjev, tega pa po Vašem domobranci niso storili.

Jaz pa seveda ne izključujem, da so morda obstajali domobranci, ki so v svojih srcih bili največji pripadniki angleško-ameriške zmage, ki so bili v svojih željah najbolj trdni zavezniki Angležev in Amerikancev, ki so tajno želeli, da bi se borili na strani zapadnih zaveznikov proti Italiji in Nemčiji. Ampak: de internis non iudicat praetor. Že rimsko pravo ve, da sodnik ne sodi o tem, kar se godi v človekovi notranjosti. O človekovi notranjosti sodi samo Bog, če obstaja in je sodnik. In tudi jaz sodim samo o javnih dejanjih. Javno pa je vsak lahko videl, da so se domobranci borili proti partizanom, ki so bili eden od elementov protinacistične in protifašistične koalicije, in ravno tako je javnost vedela, da so prisegli na Hitlerjevo ime. Domobranci so se pač uradno istovetili s Hitlerjevimi cilji, ker so prisegli na njegovo ime. Zato so bili kolaboracionisti. Kaj pa bi rekli, če bi današnji slovenski oficirji jugoslovanske vojske v Sloveniji, ki bi jo zasedli Sovjeti, prisegli na Andropovovo ali kakšno podobno sovjetsko ime? Saj so se tudi neka-

teri nemški oficirji junaško znali upreti Hitlerju, in kakor je to tragično, je le treba ugotoviti, da general Rupnik in domobranski častniki niti tega niso znali narediti. Jaz pred takim oficirskim zborom ne bom padel v ekstazo, drugim pa prepuščam svobodo izbire.

6. Bajka pa je Vaša teza, da so bile usmrtitve kolaboracionistov pravni umori.

Kolaboracionist v vojnem času nastopa s pomočjo okupatorja proti lastni državi, ki jo je okupator zasedel. Država ga pač za to dejanje kaznuje. Saj če država ne bi kaznovala svojega državljana, ki je bil na okupatorjevi strani, potem bi bilo najbolje, da se taka država odpove svoji državnosti in razdeli svoje ozemlje tistemu tujcu, ki ga hoče vzeti. Seveda je to jasno vsakomur, ki ima smisel za državnost, Slovenci pa imamo veliko smisla za narod in za stranko, koliko smisla imamo za našo državnost, o tem pa bi bilo treba voditi posebno debato.

Seveda pa sem jaz za sodno obravnavo proti kolaboracionistom: to pa zato, ker proces vsaj načelno jamči pravilnost juridičnega postopka, medtem ko likvidacije tega ne morejo jamčiti.

7. Vi poleg tega mislite, da je bilo domobranstvo samo samoobramba pred komunisti.

Jaz ne izključujem, da je bila v srcu in glavi tega ali onega domobranca stvar res tako videti. Ampak Vi in jaz nisva tako naivna, da bi v zgodovinski perspektivi kar z zaprtimi očmi in brez vsakega poskusa kritičnega pretresanja sprejela to tezo. Saj veva, da je šlo tako klerikalcem kakor komunistom za to, kdo bo po vojni vladal: komunisti ali pa klerikalci (ti morda s kakšnim pridnim in poslušnim liberalcem v nepomembnem resorju).

8. Sedaj sem pa prišel do točke, ki me pravzaprav najbolj zanima: ali so bili klerikalni in liberalni politiki med vojno sposobni ali nesposobni politiki. Tudi tu se razhajava totalno. Vi trdite, da so bili sposobni; jaz trdim, da so bili nesposobni.

Prvi dokaz.

Kaj je bil glavni interes klerikalcev in liberalcev? Kot sami vedno znova trdite, je bil njih glavni interes

ta, da komunisti ne zmagajo. Kako bi morali ukrepati, da bi komunisti ne zmagali? Tako, da bi komunistom spodbili tisto narodno-osvobodilno bazo, na podlagi katere so uspeli s svojo revolucijo. Kako bi se komunistom lahko spodbilo to narodno-osvobodilno bazo? Pač tako, da bi klerikalci organizirali *katoliško* narodno-osvobodilni boj ali pa da bi klerikalci in liberalci *skupaj* organizirali klerikalno-liberalni osvobodilni boj, ki bi slonel na bistveno slovenski bazi in bi z besedo in dejstvi vedno znova javno pokazal, da je na strani Anglo-Američanov in Sovjetov. Če bi se to zgodilo, je zelo možno, da bi ob koncu vojne bili zmagovalci klerikalci in liberalci, ne pa komunisti. Če bi se to zgodilo, bi lahko rekli, da so bili klerikalni in liberalni voditelji zelo sposobni, ker bi bili dosegli ravno to, kar so hoteli: da bi namreč komunisti ne prišli na oblast. Ker tega niso dosegli, sodimo, da so pač bili nesposobni.

V bistvu je pa že dejstvo, da klerikalna in liberalna vodilna plast ni znala spoznati sredstev, katerih se je bilo treba poslužiti, da bi se ob koncu vojne znašla na zmagoviti strani, zadosten dokaz za njeno nesposobnost.

In vse to ni nerealistično gledanje.

V *Ljubljanski pokrajini* je celotna mreža katoliških in klerikalnih organizacij ostala praktično nedotaknjena. In ta mreža bi lahko organizirala vsaj katoliški vojaški odpor proti okupatorjem, če že antipatija klerikalcev do liberalcev in obratno ni dovoljevala skupnega upora.

V politiki treba pač imeti prave ideje. Bodite pa prepričani, da če jih tradicionalna vodilna plast ni imela, tega nisem kriv jaz. Leta 1941 sem imel namreč reci in piši devet let.

Drugi dokaz.

Enkrat naj mi končno kdo pove, v čem je obstajala izredna sposobnost klerikalno-domobranskega vodstva, ko pa to vodstvo, ki ga po mnenju nekaterih nihče ne bi smel kritizirati, leta 1945 ni znalo na Vetrinjskem polju niti rešiti svoje lastne domobranske vojske pred vrnitvijo v Jugoslavijo, kjer je bila potem poslana v smrt? Mora pa že biti dobršno slep, kdor takemu vodstvu pripisuje sposobnost.

9. Preidem k še nekaterim drugim argumentom.

Vi očitno mislite, da bi vsi Slovenci morali izkazovati duhovnikom posebno spoštovanje. Seveda, če to aplicirate na emigracijo, češ da emigranti morajo duhovnikom izkazovati posebno spoštovanje, je to pač Vaša zadeva, jaz pa tak princip v tem primeru tudi popolnoma razumem, saj duhovniki tako rekoč nosijo na svojih ramenih emigracijo in hranijo njene ideje iz let 1941-1945.

V ostalem sem pa mnenja, da je vsak človek dolžan duhovnikom samo tisto normalno spoštovanje, ki ga dolguje svojemu bližnjemu. Nič več in nič manj. Nič torej posebnega spoštovanja. Po moji ontologiji osvobajanja in pluralistične svobode pa imajo v današnjem svetu, ki je poln prisil, ljudje predvsem potrebo po svobodi, po vedno večji svobodi. In po zagotovljenem pametnem delu. To velja seveda za vsakega človeka, pa naj si bo ateist, agnostik, veren, duhovnik ali pa funkcionar stranke.

In princip svobode velja tudi v razmerju med državo in cerkvijo. Kot je rekel Camillo Benso grof Cavour: Libera Chiesa in libero Stato, svobodna cerkev v svobodni državi. Če okoliščine le dovoljujejo, naj bosta država in cerkev na miren način strogo ločeni, pri čemer pa naj država jamči, da se javno lahko razvijajo vse struje, ki jih pač vsaka vera in vsaka cerkev ima. Da se razumeva: svoboda ne samo za cerkvene konservativce, ampak tudi za Kocbeka in druge progresiste.

Mislím, da mi ni treba dodajati, da sta v svobodni državi svoboden tudi ateizem in svobodna tudi vsaka kritika papežev, škofov, duhovnikov in verskih naziranj.

10. Vi trdite tudi, da je v veliki meri zasluga duhovnikov, če se je slovenski narod ohranil pred potujčevanjem. Kaj hočemo, vsak svojo verzijo ima. Toliko berem vsak dan o zaslugah škofov, maršalov, partij, strank, cerkve, krščanstva, komunizma, klera, političnih policij in ne vem še koga vsega. In ob takih pisanih hosanah se mi že kar v glavi vrti. A pustimo to manijo raznih sedanjih slovenskih katoliških in »vladnih« listov ob strani: z Vami se vsekakor ne strinjam.

Stvari so namreč drugačne, kot pa Vi trdite.

Slovenci smo se v slovenstvo zbudili v glavnem po zaslugi slovenske literature. O tem se ne da dvomiti, saj ravno zato šolski programi še danes poskušajo trebiti iz

učbenikov slovensko književnost. Nosilci slovenske književnosti pa so bili v glavnem liberalci, ki čisto gotovo niso plazili okoli oltarjev. Res pa je, da so po liberalcih zgrajeno slovensko književnost in njen slovenski književni jezik potem nesli v široke plasti kmečkega ljudstva ravno duhovniki, ki so tako kmečke ljudi zbudili k slovenski narodni zavesti.

Kar jaz občudujem pri tem poslanstvu obojih, je to, da so se tako liberalci kot duhovniki znali dvigniti nad lastno strankarstvo, nevero, vero in ideologijo, ter zgraditi nekaj, kar je imelo vseslovensko veljavo.

Nekaj podobnega se je potem dogodilo na Primorskem v letih od 1918. do 1945., ko so liberalci in primorski kler sicer ostali vsak na svojih ideoloških pozicijah, znali pa so istočasno enodušno slovenski narod na Primorskem voditi skozi peklo potujčevanja v narodno boljše čase.

11. Razhajava se tudi na socialnem polju.

Vi ste za kapitalizem na slovenski zemlji. Iz tega sledi, da se zavzimate za to, da se slovenska industrija in bančništvo, ki sta sedaj v državnih rokah, prodajata tujim kapitalistom, ker pač domačih ni.

Jaz sem proti kapitalizmu na slovenski zemlji. Sem namreč za delo in izključno za delo. Slovensko industrijo in slovensko bančništvo imam za izključen produkt slovenskega dela. Zato načelno želim, da v vsakem primeru ostaneta v izključno slovenskih rokah. Izključno slovenske roke — to pa je slovenska država, danes pa to pomeni SR Slovenija.

V bistvu je za Vas vprašanje lastninsko in hočete, da slovenska industrija in slovensko bančništvo preideta v tujo last; zame je pa lastniško vprašanje rešeno, gre mi pa za vedno boljše organiziranje slovenske državne industrije in slovenskega državnega bančništva. In za pravilno organiziranje mi gre tudi v primeru kmečke in državno-kmečke posesti.

S tem zaključujem najino polemiko.

Mislím, da sem povedal vse, kar v tem trenutku imam za bistveno in važno. Pripomnil bi samo še to, da mora namreč SR Slovenija vedno in povsod ter na najbolj prodoren način skrbeti za vse tri slovenske manjšine. Gledam pa z zaupanjem v bodočnost slovenskega naroda.

Pozdrav!

UTRINKI OB LETOŠNJI »DRAGI«

Precejšnje število Slovencev se je odzvalo vabilu *Društva slov. izobražencev* v Trstu, ki jih je sprejela v petek 2. 9. Peterlinova dvorana v tržaški Donizettijevi ulici. S to številno udeležbo so študijski dnevi v Dragi prav gotovo izrazili nujno potrebo po vsakoletnih vajah v »slovenski ekumenizem«.

Po zanimivem pregledu slovenskega revijalnega tiska, ki ga je podal prof. dr. Jevnikar, je sledila predstavitev prve številke »Celovškega Zvona« — vseslovenske revije za leposlovje, kritiko, kulturo, družbena in verska vprašanja. Glavni urednik ravnatelj dr. Reginald Vospernik nam je predočal novoustanovljeno revijo kot publikacijo, ki je snovana na krščanskem pogledu na svet in kulturni enotnosti vseh Slovencev.

S povzdignjenim optimizmom smo spremljali predstavitev 1. številke CZ, tako da nas ni mogel prepričati niti včasih previhravi pesimizem dr. Rebule, ki je sicer krepkemu in dobro razvitemu dojenčku prerokoval tudi možnost prehitre kulturne smrti.

Bodi kar bo, optimizem je vsekakor privlačnejši in s tem občutjem smo se poslovlili po kratkem klepetu ob okusni zakuski od Peterlinove dvorane.

Debele deževne kaplje so igrale ob oknih Finžgarjevega doma na Opčinah svojevrstno, nadvse monotono melodijo, ki je bila ekvivalentna srečanju drugega dne in s tem povzročiteljica marsikaterih zaspano povešenih vek.

Zaman pričakovana nevihta — ihta profesorskega temperamenta — nam ni zmočila nog, temveč izzvala deroč krvni obtok nezadovoljstva. Predavateljeva navidezna fleksibilnost — zgovornost le »ad hoc« — je zmedla marsikatero modro glavo in sprovcirala napeto čakanje na spopad na videz volčje lačnih diskutantov. Kot neusmiljeni zadetki toče na žlahtne vedoželjne glave, pa smo bili potem deležni diletantskih apelov: od dobronosne pripravljenosti za razmnoževanje naroda, da bi s tem

zaustavili njegovo izginjanje, tja do primerjanja imigracije »južnih delavcev« v Sloveniji z ekološko ogroženo žabjo mlako. Uboga Slovenija osemdesetih let!

Skratka, nivo sobotnega srečanja je bil za Drago skrajno neprimeren in nenavaden ter bi zmedel še tako disonantno melodijo žabjega koncerta.

Povsem drugo vzdušje nam je naklonila nedelja.

Nočna burja je razgnala sobotno zaspanost in otopelost ter po jasnem nebu poslala tisti delež sončnih žarkov, ki so po svečani in duhovno globoki sv. maši z dovolj močno energijo podžgali živahno in kvalitetno diskusijo k izredno stvarnim predavanjema.

Že popoldansko predavanje sokratskega kova nas je do skrajnosti impresioniralo, ko je prof. dr. Vodopivec enciklopedično prikazal, kakšne inovacije je doprinesel 2. Vatikanski koncil. V svojih izvajanjih, posebno pa še v diskusiji, nam je predočal Cérkev kot občestvo z Bogom in podkrepil misel taizeskega čutenja.

Od predavanja prof. dr. Vodopivca duhovno opomogli, smo smeli slediti izrazito pregnantno podani razpravi ravnatelja dr. Vospernika. Predavanje in diskusija sta imeli za temo žgočo manjšinsko problematiko in sta potekali v visokem slogu. Rdéča nit se je vlekla v glavnem ob manjšinski šolski problematiki. Predavatelj nam je predstavil izrazito razgibano kulturno življenje na Slovenski gimnaziji v Celovcu, s tem pa dal diskutantom možnost primerjave s kulturno dejavnostjo tržaške študirajoče mladine. V diskusiji so bili nakazani tudi različni aspekti pripadnosti k določeni državni tvorbi Slovencev v Avstriji oz. Slovencev v Italiji.

Po prijetnem izmenjanju misli in navezovanju novih stikov smo se poslovili pozno zvečer od 18. študijskih dni z željo, da bi se prihodnje leto zopet srečali pri tem za Slovence tako edinstvenem kulturnem vzdušju in s tem znova dokazali tudi bogatim sosedom veličino naše kulture, ki se poraja »kakor prelepa krizantema v gumbnici raztrganega berača.«

RAZMIŠLJANJE OB "ODISEJU OB JAMBORU"

*Pisatelju Borisu Pahorju v zahvalo
za njegov velik in ponosen življenjski zgled*

I.

Raztrgana otroška žalost životari v naših trenutkih. Nismo je še preboleli, da bi lahko zrasli.

Na Slovenskem se prepuščajo masificiranemu internacionalizmu. Mislijo, da je to prava pot in ne opažajo, da izgubljajo svoje jedro, svoje korenine: napredek brez prvinskosti in brez prave bitnosti ne more biti pravi napredek, saj lahko dajemo drugim narodom na isti in ne na manjvredni ravni le, če zajemamo iz svojega. Nikogar ne zanima produkt, ki ni originalen.

Tako naj bi Slovenci pozabili, da smo različni od drugih. V našo trajno izgubo. Tako naj bi zatrli našo kreativnost s plastjo besed, s plastjo ideoloških smernic, s potrošništvom, z brezbriznostjo. Ravno zdaj, ko se potrebujemo, ne znamo biti več samosvoji. Delamo za nekaj, kar ni naše.

II.

Na drugi strani pa se naša zamejska nemoč izraža v razkropljenosti. Posameznik se posveča lastnim interesom ali interesom strank. Ne pomislimo, da bo naša bodočnost zaznamovana, če tega ne bomo preprečili. Ne pomislimo, da bi lahko skupno nastopali, da bi naše življenje lahko temeljilo na skupnem gospodarskem in kulturnem imenovalcu. Toda kdo se bo odrekel raznim ugodnostim, s katerimi ga kupujejo? Kdo bo pozabil na preteklost, ki jo oživljamo samo zato, da nas greje v naših sporih?

A kaj, saj še vedno razprodajamo svoje blago po znižani ceni, obenem pa objokujemo našo manjšinsko majhnost

in nezmožnost in prosimo pomoči. Manjvredno prosimo pomoči, namesto da bi v sebi našli tisto moč, ki bi nas branila s svojim življenjskim sokom.

Toda tega nočemo ali ne zmoremo. Ne zmoremo tudi zato, ker še nismo sprejeli preteklosti kot kreativnega dejavnika. Naša preteklost nas zavira, ker ne rasemo iz nje. Zato se tudi naša kultura spušča v posploševanje, ki naj zadosti potrebam naše spolitizirane družbe.

III.

Kultura pa si ne sme več dovoliti elementarnosti, njena dostopnost vsem mora preko stopnje razlage, toda ta se ne sme ponižati v politično propagando ali v nasvete za boljše prebrano.

Kultura zahteva specifičnost.

Zato pri nas prevladujejo ljudje, ki bi morali molčati, ko pa nimajo več kaj povedati, ki govorijo ali delajo zato, da se približajo splošni ravni (beri: splošnemu zastoju); pa tudi ljudje, ki se odpovedujejo svojemu napredku, svojim možnostim in se zadovoljujejo z vlogo medija. Pa spet ljudje, ki so plačani, da zavirajo pravo kulturno rast, da tako ali drugače zamorijo plemenite mladike; in še ljudje, ki so se odrekli svojemu poslanstvu zato, da bi zadovoljili lačni žep ali željo po vsemogočih priznanjih. Je pa vsekakor boljši nič kot taka kulturna zamejskost šager in obcetov na višji ravni.

IV.

Mi ne potrebujemo več takega poenostavljanja, potrebujemo NOVO. Potrebujemo torej elito, vendar ne zato, da bi ta ustvarila prepad med preprostim človekom in kulturo, temveč zato, da bi taka elita postala naš izvidnik in naš kažipot.

Ne smemo se več čutiti v nemogočem. Ne, tega si res ne moremo več dovoliti.

FRANCE BUČAR

**»SOCIALIZEM IN NACIONALNO
VPRAŠANJE PRI NAS«**

NOVA REVIJA, 15-16

Slovenija

»Na vlogo, ki jo je imela vseskozi država v okvirih vzhodnih družbenih ureditev, se je navezala tudi filozofija leninizma, kolikor gre za pojmovanje prevzema državne oblasti in njenega izkoriščanja za cilje socializma. V leninizmu dobi namreč država ponovno potrdilo za tisto vlogo, ki jo je vedno imela v okvirih vzhodnih družbenih ureditev: postaja oz. ostaja podlaga za moč in vlogo vladajočega razreda. Družbeno gospodarska ureditev je podrejenega pomena ... Država je ponovno nad gospodarsko ureditvijo. V tem naj bi bila celo legitimacija nove družbene elite za njeno družbeno vlogo. In ker je leninizem izrecno naglasil diktaturo proletariata kot temelj nove oblasti, je tudi po tej strani tipično nadaljevanje vzhodnjaške onipotentnosti državne oblasti. Moč v družbenih odnosih se ne pridobiva toliko z gospodarskimi uspehi ali z uspehi na kulturnem ali znanstvenem področju, pač pa z zasedanjem položajev v strukturi državne oblasti.

V tem pogledu je leninizem popolnoma tuj marksističnemu pojmovanju o vlogi države, kot sta jo razumela oz. si jo zamislila klasika marksizma.«

. . .

»Vzhodnjaška narava velikosrbske države se je lepo ujela z leninističnim tipom države nove Jugoslavije, tako da predstavlja skoraj nepretrgano kontinuiteto.« (Str. 1732-33)

. . .

»Nova država pa po svoji vseobsežnosti staro neznanško presega. Poleg klasičnih državnih funkcij je razen drobnega gospodarstva in kmetijstva neposredno pre-

vzela v svoje roke tudi vso proizvodnjo, trgovino in finance; tisk in vsa sredstva informiranja; ves izobraževalni sistem, vse zdravstvo in socialno politiko — vse to pa uokvirja v enoten enopartijski sistem.« (Str. 1733-34)

...
 »Na podlagi povedanega si lahko ustvarimo razlago za vedenje vladajoče elite, ki razdeljuje družbeni proizvod z vidika potreb razvoja države kot celote ... Kriteriji to torej izrazito politični, ker noben sektor družbenega življenja nima v bistvu nikakršne avtonomije ... državna oblast ... s svoje strani ni predstavnica gospodarstva ali drugih avtonomnih sektorjev družbenega življenja, ampak je v odnosu do njih povsem avtonomna, še več, jim je nadrejena. Raste in se obnavlja iz lastne moči in po lastnih kriterijih, pač v skladu s tradicijo orientalske države in leninistično ideologijo.

...
 »Politična struktura je zato najbolj 'jugoslovanska', najbolj državotvorna; edina, ki najbolj zastopa izrazito jugoslovanska stališča. V pogledu državnosti dobiva analogno vlogo, kot jo je imela v stari Jugoslaviji velikosrbska vladajoča elita. Z njo nima nikakršnih vezi, še celo ne kake ideološke kontinuitete. Ima pa posredno kontinuiteto prek leninizma in orientalsko koncepcijo in vlogo države.« (Str. 1735)

...
 »Kjer imamo opraviti z večnarodno državo, bo vrhovna socialistična oblast nujno nadnacionalna, uveljavljala bo kriterije delitve in solidarnosti, ki so nadnacionalni, bo nujno unitaristična, nosilec poenotenja.«

...
 »Vsa pozornost je zato usmerjena k delitvi, ne proizvodnji; v središče pozornosti prihajajo tisti vzvodi, prek katerih si je mogoče zagotoviti večji delež. To je predvsem igranje na karto politične moči, dokazovanje

nerazvitosti, zapostavljenosti, s tem pa potencialno tudi politične nestabilnosti, dokazovanje splošne državne in gospodarske ogroženosti, če bodo posamezni deli države preveč odstopali od poprečja in podobno ... In kaj je v takih razmerah kriterij pravičnosti? Delitev po delu in ustvarjenih sadovih dela gotovo ne. 'Pravičnost' dobi političen predznak. Pravično postane tisto, kar obeta čimmanj socialnih nemirov, čim večjo politično stabilnost, vse, kar utrjuje obstoječo politično strukturo; kar utrjuje status quo. Tudi status navad, pojmovanj in vedenja, ki izvirajo iz predindustrijske družbe.« (Str. 1737)

...

»Delitvena ekonomija je po svoji notranji naravi dezintegrativna. Ne združuje in ne povezuje, ampak razkraja. Stalno poraja nove kandidate za udeležbo pri skupnih dobrinah v škodo drugih udeležencev, stalno poraja nove naslove za udeležbo — stalno poraja nezaupanje in zdraho.

...

»Tako prihajamo do čudnega paradoksa: Jugoslavija ni konfederacija, kot ji mnogi očitajo; ni sestavljena iz šestih ali osmih avtonomnih gospodarstev, v čemer vidi jo nekateri osnovno zlo in oviro za gospodarsko stabilizacijo. Jugoslavija je notranje dezintegrirana. Ta dezintegracija pa sega neprimerno globlje od republiških meja: do zadnje družbene celice gre.« (Str. 1738)

...

»Avtonomna unitaristično usmerjena država naj tudi nacionalne probleme razreši na sebi lasten način: tako da jih kratko malo pritisne ob tla, formalno pa proglasi bratstvo in enotnost. Ob tem pa se seveda trajno ne da živeti. (Str. 1739)

IZHOD IZ KRIZE

»Resnični izhod iz krize je tam, kjer unitaristi vidi

največje zlo in največjo nevarnost za obstoj Jugoslavije: v demontaži vzhodnjaške države in novi opredelitvi enakosti kot političnega in socialnega cilja. Z drugimi besedami: v vzpostavitvi resnično demokratične države, ki bo odvisna od svojih struktur in končno od svojih državljanov; ki bo funkcija odnosov v proizvodnji in ne obratno; v pristajanje na tisto obliko neenakosti, ki je funkcionalna za obstoječi način proizvodnje, s tem pa tudi na solidarnost, ki je skladna s takim načinom proizvodnje.«

...

»Gre za to, da vzpostavimo resnično avtonomijo ne samo republik, ampak vseh družbenih subjektov, in da sedanjo soodvisnost povsem preobrnemo: sleherna višja sistemska struktura je odvisna od nižjih, ki jo sestavljajo, vsaka pa končno od posameznika, ki prek njih izvaja in uveljavlja tiste svoje pravice in interese, ki jih sam, izolirano, kot posameznik ne more.«

...

»Popolna solidarnost je antisistemska.«

...

»Popolna enakost je antisistemska.«

...

»Popolna samoupravnost je antisistemska.« (Str. 1739-40)

...

»V predvojni Jugoslaviji se nacionalna protislovja niso porajala iz temeljev ekonomskega sistema. Kolikor so se, so se zaradi vloge velikosrbske države, ki si je prisvajala oziroma kolikor je razporejala dobrine in ustvarjeni produkt ne glede na zakonitost, ki jih je uveljavljala ekonomika, in mimo potreb, ki bi jih terjal razvoj. Kolikor je predstavljala sistem antiekonomije, ki se je vzdrževal s političnimi sredstvi. Antiekonomija sedanje države je neznansko večja. Zato tudi protislovja oziroma konflikti med posameznimi republikami. Zdravilo je na dlani: likvidacija antiekonomije in antiekonomij. Zdravila pa so navadno grenka.« (Str. 1740)

Prof. OTTORINO BURELLI

DOM, št. 3, marec 1983

Odločati morate vi!

Kolikor mi je dano vedeti, je čas, v katerem živimo, takó naš čas, kot ni bil naš še nikoli v preteklosti: je to za nas trenutek, ko lahko pokažemo svoj obraz, ne da bi nam ga kdorkoli skušal zakriti. Slovenci in Furlani in Nemci, prebivalci ene in iste dežele, so že izjavili, da ne bodo več vdano prenašali, da bi izgubili svojo zgodovino, ki je vse prej kot nepomembna, pa čeprav se je nismo učili v šoli; da se ne sprijaznejo s tem, da bi bili kolonizirani in bi tako postali to, kar nismo nikoli bili; da ne mislijo več pozabljeni na svoj materin jezik samo zato, ker je državni jezik italijanski, katerega se seveda hočejo vsi naučiti in to dobro naučiti, zato da bi uspešno živeli v državi, katere smo ponosni državljani.

Vendar pa ta naša pripadnost ne sme biti poplačana z odpovedjo naši osebnosti, to se pravi z odpovedjo kulturi, zgodovini, jeziku in tradiciji, na katere smo ponosni kot na izvirno bogastvo, ki je dragocenejše od ekonomskega blagostanja, pa čeprav je le-to potrebna podlaga za dostojno življenje. Vi imate to kulturo, to zgodovino, te tradicije, ta jezik; in vaša dolžnost je, da rešite to premoženje, kot je vaša dolžnost, da rešite to Tersko dolino in te vaše vasi. Zahtevati, naj se to uresniči, je vaša sveta dolžnost, in bodite uverjeni, da noben politik, noben kulturnik, nihče, ki je odgovoren za šolstvo, vam ne more zanikati te pravice. Vendar pa ste prav vi tisti, ki to morate zahtevati, gotovo, korektno in dostojno zahtevati, a zato z nič manj odločno in neomajno zavestjo. Če so se stare generacije morda bale, in so bile morda tudi, kar je razumljivo, sramežljive in je koga kdaj oblivala sramežljiva rdečica, in če je bila pred dvajsetimi ali tridesetimi leti to lahko olajševalna okolnost za tistega, ki ni bil zadosti samozavesten, zato da bi uveljavil svojo osebnost, svoj kraj in svojo kulturo, — potem danes ni no-

bene potrebe in nobenega veljavnega razloga za to, da bi tudi tukaj, v tej Terski dolini, ne zahtevali, da bi bila obvarovana tako kulturna dediščina kakor izvirni ljudski značaj. Teh značilnosti pa ne samo, da jih ne bi smeli zapraviti odrasli, marveč bi jih oni morali uveljaviti in jih ovrednotiti tudi v novi generaciji, ki ju mora sprejeti kot dediščino teh domovij in tega kraja.

Ni mogoče — in to počenjam tudi jaz v razmerju do kulture, katere sem neposredno odgovoren nositelj — ni mogoče, da pustite, da vas izkorenini razdejanje, ki ga izvajajo na tako divjaški in brezobzirni način v imenu nekega ustaljenega, a lažnega mišljenja, da se je treba naučiti samo tiste italijanščine, ki pride v poštev v obvezni šoli, v šoli, kjer te učijo marsičesa, samo tega ne, kako spoznaváš in ljubiš rodni kraj! Ne, ni mogoče, da bi vi pustili usahnuti, tudi če ste daleč od doma, vaše najgloblje korenine, tiste, iz katerih ste srkali nauk o življenju in delu. Kako bi mogli vendar vedeti, kdo smo, če ne vemo, odkod izviramo, katero mleko nas je hranilo, katere besede so nas učile spoznavati svojo okolico in same sebe? Kakšni ljudje bi vendar bili, če bi pozabili na krpo zemlje, v katero je bilo položeno seme naših pokolenj?

Na razpolago imate vsa sredstva za to, da bi spet oživel vaši ljudje, tisti seveda, ki so še ostali, ki pa imajo še nedotaknjeno vero in moč za vztrajanje: danes se to lahko posreči dosti bolj kot včeraj. In ne verjamem, da bo za tak prepoved še dosti drugih priložnosti: ali izkoristimo te trenutke, zato da bi, po dolgi in vsiljeni dobi molka, nanovo zaživel, ali pa bo težko spet najti kako drugo ugodno obdobje, v katerem bi mogle te doline, te vaše vasi spet najti njihovo pristno človeško in kulturno podobo. Vendar, vi ste, ki morate to zahtevati od tistega, ki vam lahko, ali bolje, ki vam mora pomagati: to je od odgovornih za civilno upravo, od gorske skupnosti, od dežele, od šolske uprave, od cerkve, od sredstev javnega obveščanja, od tisetga, ki kakorkoli razpolaga z oblastjo. Vse to morate zahtevati, pravim, a ne kot tisti, ki prosi

miloščino, marveč kot ljudje, ki zahtevajo svojo pravico: pravico, da ste sebi zvesti v vsem, tako v jeziku kot v kulturi.

Ker vaša osebnost je prav tako bogata, kot je bogato vsako drugo ljudstvo: tistega pa, ki misli, da ni njegova dolžnost, da vam pomaga pri reševanju vašega duševnega bogastva, ni mogoče imeti za poštenjaka, saj dopušča, da gre v izgubo neki celovit, čeprav majhen svet.

Naj še enkrat ponovim: vi ste, ki morate to zahtevati, danes, jutri, pojutrišnjem, in brez zardevanja. Sramota in krivda, če bo do tega prišlo, bosta vedno na strani tistega, ki vam ni prisluhnil.

Prevedla Radoslava Premrl

»Ko smo v petdesetih letih sprejeli sklep, s katerim smo opustili misel o enotni slovenski politični organizaciji na Koroškem in v Julijski krajini in svetovali našim rojakom, naj glasujejo po svoji vesti za avstrijske in italijanske stranke, smo storili nekaj, kar ni bilo ne pametno ne koristno. Slovenci nimamo ničesar iskati ne v avstrijskih ne v italijanskih političnih strankah. Ne na levi ne na desnici. Če bi, recimo, zbrali na volitvah vse slovenske glasove v Julijski krajini, bi danes sedeli v rimskem parlamentu trije, morebiti celo štirje slovenski poslanci. In bi bili politična moč, ki bi se njen glas slišal ne le v Italiji, marveč po vsej celini. Ta moč pa bi bila odgovorna za svoje delo slovenskemu narodu, ne pa centralnim svetom in komitejem italijanskih strank. Enotnost vseh Slovencev tedaj bodi druga naloga v teh dneh, mesecih in letih.«

Bojan Štih

Izpoved o našem (mojem) narodu

List iz dnevnika v

Jubilejni izdaji »Našega tednika«

LOJZE UDE

O VKLJUČEVANJU V DRŽAVNE STRANKE

V rubriki Dokumenti je bilo v št. 1-4/1982 objavljeno pismo Lojzeta Udeteta dr. Alešu Beblerju o koroških zadevah (1954). Da bi stališče dr. Lojzeta Udeteta do slovenske politike na Koroškem prišlo do izraza v kolikor mogoče popolnejši obliki, tokrat objavljam še dve Udetovi pismi. Naslovljeni sta na dr. Francija Zwittra, dolgoletnega voditelja levo usmerjenih koroških organizacij, in tako nazorno izražata Udetove misli o povojni usodi slovenskega dela Koroške, da se mi zdi prav, da se slovenska kulturna javnost spozna z daljnovidnostjo človeka, ki mu nedvomno pripada eno izmed prvih mest v slovenski kulturno-politični zgodovini tega stoletja.

Februarja meseca 1971. leta mi je Ude pisal med drugim tudi o zgoraj omenjenih pismih: »Svoj čas si izrazil željo, da bi objavil korespondenco z našimi uradnimi osebami in organi ob razpustu samostojne politične organizacije v Avstriji in Italiji in vključitev v avstrijske oz. italijanske politične stranke. To nameravam storiti v Prostoru in času.«

Ker zavoljo težav, s katerimi se je moral spoprijemati Prostor in čas, dokler jim ni podlegel, Lojze Ude svoje korespondence ni objavil, sem se za objavo pomembnejših tekstov odločil jaz, zdaj, ko dragega prijatelja ni več. Fotokopije tiste svoje korespondence, ki se nanaša na ločene dele slovenskega življa, mi je namreč zaupal še v časih, ko je bil zavoljo svojega gledanja odrinjen med odrabljene svetovalce.

Kakor je bilo že poudarjeno v Zalivu 1-4/1982, je Lojze imel zadoščenje, da je prišlo ne samo do potrditve pravilnosti njegove misli, ampak tudi do sprememb pri obravnavanju slovenskih koroških razmer. Zato pa je toliko bolj pomembno, da širši krog ljudi spozna dokumente, ki so po eni strani dokaz dolgoletne striktno ideološke naravnosti odgovornega vodstva, po drugi pa tudi pričevanje o tem, kako smo na Slovenskem zmeraj imeli tudi eminentno modre in razgledane ljudi, ki pa jih žal nismo znali ne ceniti ne upoštevati tako, kakor bi po pravici zaslužili.

Boris Pahor

Ljubljana, 31. marca 1955.

Dragi Franci!

Najini odnosi so prišli do kritične točke. Dovolj mi pa, da Te tako kakor doslej nazivam z »dragi«. Če to odklanjaš, tudi prav. Kakor gotovo je namreč res, da sem v Tebi videl bodočega voditelja koroških Slovencev in da si mi bil zaradi tega drag ter bi hotel, da bi Te mogel še nadalje tako nazivati, tako je prav gotovo res tudi, da ne bi hotel biti v očeh kogar koli prilizljivec ali hinavec.

Vidim, da se izogibaš temeljitega razgovora z menoj, čeprav si mi ga že večkrat obljubil. Mislim, da bi se bilo mogoče izogniti marsikateremu nesporazumu, ako bi našel čas za tak razgovor. Marsikaj, kar bi bilo lahko pojasnjeno med nama, bi mi ne bilo treba povedati drugje in tako delati vtis, da sem morda celo zahrbtnen, nekaj, kar je prav gotovo proti moji naravi, proti temu, kar imam za prav v odnosih med ljudmi in kar tudi na drugih ostro obsojam. Vedno se skušam držati načela, da o nikomur ne govorim nasproti tretjemu kaj

takega, česar bi mu ne upal povedati odkrito v obraz. In vedno se trudim storiti to na način, ki odnosov ne zastruplja, temveč jih čisti.

V Mariboru si rekel Felaherju, da ne prihajaš na naš Inštitut zaradi tega, ker Te potem na Oddelku za zamejstvo sprašujejo, kaj smo rekli; lagati da nočeš, nam škodovati pa tudi ne. Pusti to. To je nesmisel. Ali pa si v neki zmoti in napačno presojaš položaj pri nas. Tako hudo ni. Na Oddelku vedo za moje mnenje o aktualnih vprašanjih pri vas na Koroškem, v razgovorih z Borisom Kraigherjem oziroma v pisnih nanj sem povedal že reči, ki jih Tebi ali kakemu Lubeju hujših še nikdar nisem povedal. Za primer Ti pošiljam kopijo enega od pisem, ki sem jih pisal Kraigherju, datirano s 24.6.1953. (Žal mi je le to, da sem v tem pismu omenil v neki zvezi tudi Grosa in mu storil najbrž krivico.) O tem, kaj naj sodim o nekaterih zelo važnih vprašanjih položaja, kakor sem ga videl, ko sem bil sept. l.l. na Koroškem in kar bi Ti v razgovoru, če bi mi dal priliko za to, vse povedal, pa spoznaj iz dobesednega prepisa kopije drugega pisma, ki sem ga pisal neki osebi na visokem položaju. Prepisano ni le tisto, kar je čisto osebne značaja in bi Te niti ne zanimalo, in tisto, iz česar bi bilo mogoče uganiti, komu je pravzaprav pisano. (Gre za pismo dr. Alešu Beblerju, ki ga je *Zaliv* v skrajšani obliki objavil v št. 1 - 4/82. Op. ur.)

Kar sem Ti hotel najvažnejšega poleg tega še povedati, je v glavnem tole:

Ko sva govorila l. 1950 — tedaj še zelo zaupno — si mi potožil, da se Ljubljana preveč vtika v koroško politiko. Vprašal sem Te, če smem to navesti v svojem poročilu in sem Ti poročilo, v katerem sem to navedel, pozneje tudi pokazal. Rekel si, da je v redu tako. In danes? Danes ste izgubili vso samostojnost odločanja — po lastni krivdi in zamerjate novemu konzulu, ki je zavzel o tem drugo stališče kakor Vošnjak.

Poudarjate važnost gospodarskega činitelja v življe-

nju nekega naroda. Prav je tako, saj tega nihče ni nikdar zanikal. Toda, ko ga poudarjate tako prvenstveno, je v tem nevarna zmeta. V položaju, v kakršnem ste, vas more reševati gospodarstvo le, kolikor se druží z nekim idealizmom. Ko smo se nekđaj razgovarjali v družbi znanstvenih delavcev o raznih vprašanjih in so nekateri preko vse mere poudarjali važnost znanosti za življenje enega naroda, sem rekel: »Važna je za življenje nekega naroda znanost; toda v kritičnih situacijah, kakor je bila ta, ki je za nami, rešuje narod predvsem njegova značajnost, pogum, požrtvovalnost, zmožnost tveganja. Kaj bi narod z znanostjo brez teh lastnosti!« Isto je z gospodarstvom. Brez nekega moralnega idealizma boste izgubljeni, pa če bi bili gospodarsko še tako močni. Črpati bi ga morali iz ideje človeške enakovrednosti in pravice do enakopravnosti slovenstva z nemštvo, iz sovraštva proti vsakemu imperializmu, iz pravilne predstave resnične socialistične družbe. Črpati bi ga morali iz zdravega, etično silnega duha slovenske kulture v črti Prešerna - Levstika - Cankarja. V tem položaju, kakor ste vi, je potrebno celo nekaj apostolskega duha. Vem, da se smehljaš, ko to bereš. In vendar je tako. Treba je pomisliti tudi, da je gospodarska okrepitev stvar daljšega časa, vzgoja značaja pa takojšnja možnost. Morda misliš še tudi: lahko tebi v Ljubljani, težko nam, ki smo na bojišču. Meni tako ne moreš odgovarjati. Moje življenje je nepretrgoma tveganje, navadno v mejah razumnosti, večkrat tudi preko te meje, toda vedno tveganje in nikdar ne klavrn račun.

Vaš odnos do avstrijskih socialistov je brez ponosa. Le kako se boste usmerili sedaj, ko vas niti nočejo ne, ko se otepajo vaše družčine (Brantl, Wedenigov proces proti »Volkszeitung« itd.), ko je izključno, da bi katerega koli vidnejšega od vas v kateri koli koroški vasi hoteli kandidirati na katerem koli mestu pri katerih koli volitvah? V boj s socialisti na terenu se ne upate spuštiti, ne čutite potrebe za to, bojite se menda tudi Ljub-

ljane; z njimi častno sodelovati vam pa ni mogoče. Ne rečem, da bi morali zaradi tega stopiti ob stran in npr. pri volitvah v Nationalrat morda izdati parolo obvezne abstinence. Ne! Avstrijski socialisti so za vas v vsakem primeru še vedno najmanjše zlo med avstrijskimi stranikami ali — če naj se izrazim pozitivno — edini, rahli up za bodočnost. Toda treba je to tudi jasno povedati. V vaši politiki je malo načelnosti, malo ponosa, mnogo pa praznega taktiziranja in manevriranja. Način vašega dosedanjega pisanja o socialistih (tudi v Ljubljani: Vošnjak in Lubej) je bil tudi skrajno neumen. S takim pisanjem ste tudi tistim socialistom, ki so imeli nekaj dobre volje, otežili položaj nasproti nacionalistom in končno izzvali tako reakcijo pri nacionalistih in delu socialistov, kakor ste jo izzvali. Če bi imeli do socialistov kritičen odnos, če bi napadali nezdrave, nacionalistične pojave pri avstrijskih socialistih, vztrajno in dosledno, bi dosegli več kakor pa s taktiko prilizovanja. Pomanjkanje ponosa ni samo nečastno, temveč se tudi ne izplača. Vaša bodočnost je še vedno predvsem v lastni borbenosti in požrtvovalnosti, v neutrudnem podrobnem delu ter v moralni, gospodarski in politični podpori od nas, ne pa v zanašanju na avstrijske socialiste.

V »Slovenskem poročevalcu« 26. marca berem: »V Celovcu so ustanovili Zvezo slov. organizacij Koroške itd.«. Že vem, kako je s to stvarjo. Nepoučen človek bi na prvi hip res mislil, da gre morda sedaj za kak nov kurz. A predobro sem vas spoznal. V ušesih mi še zvene besede, ki mi jih je govoril dr. Petek, ko sem ga v sept. l.l. obiskal na domu v Velikovcu, kot rezultat njegovega spintiziranja o katoliški cerkvi, ko niti v nekdanjem delu nižje duhovščine ni hotel priznati kakega pozitivnega priznanja za obstoj slovenstva na Koroškem: »Razbili bomo vsako skupnost z njimi (t.j. s cerkvenimi ljudmi ali s tischlerjevci) tudi tam, kjer ta skupnost še obstoja«. Mislil je gospodinjski šoli v Št. Rupertu in Št.

Petru pri Št. Jakobu. In: »Tudi pri občinskih volitvah bomo povsod šli s socialisti proti njihovim (tischlerjevskim) samostojnim listam (sami jih tudi ne mislite postavljati), pa če bi bili na socialističnih listih tudi naši narodni sovražniki.« Imel sem občutek, kakor da imam obsedenca pred seboj. Zato se bojim, da je tudi tole organiziranje *Zveze slovenskih organizacij* od vas le taktika. Prvi strastni sovražni ali neumni nastop »cerkvenih« ljudi, tischlerjevcev — tudi pri njih je tega na pretek — ste pripravljeni izrabiti in zavpiti: Glejte jih, saj so proti Zvezi, mi jo hočemo, oni pa ne. Umijemo si roke. In nato bo položaj še hujši, kakor je bil. Po tej poti greste v smrt — po svoji lastni krivdi. Komu v korist? V korist nemškega imperializma. Ne govorite mi vendar o naprednosti, o socializmu, ne govorite mi o nacionalni zavesti!

Še en dobro mišljen nasvet: Bodite v odnosih do ljudi resnični demokrati. Ne posnemajte Ljubljane po duhovnem razpoloženju, kakršno je vladalo na Oddelku za zamejstvo. Ne odbijajte sodelovanja ljudi samo zaradi tega, ker imajo o enem ali drugem vprašanju drugačno mnenje kakor Vi. In ne tičite preveč v pisarnah, temveč vzdržujte žive stike z ljudmi na terenu, zlasti s tistimi, ki prihajajo v poštev kot aktivni sodelavci.

Še marsikaj bi bilo mogoče povedati. Kako naj si npr. razlagam, da ne dobi naš Inštitut ali jaz osebno (pa tudi kdo drugi ne) na nobeno prošnjo za kak podatek, na nobeno vprašanje, nikakega odgovora. Toda to spada že bolj v poglavje dobrih manir in tega poglavja spričo mnogo važnejšega, kar sem Ti imel povedati, res nima smisla dalje razpredati. Kaj naj si mislim o nerazumljivem zavlačevanju natisa moje razprave »Teorija o "vindišarjih" - Windische«?

Ob koncu naj ponovim misel, ki sem jo z drugimi besedami izrazil že v začetku: če bi mi Ti dal priložnost za daljši, stvarni razgovor med štirimi očmi, bi bila formulacija ene ali druge misli gotovo drugačna, en ali

drug očitek bi verjetno odpadel, ker bi mi dal morda zadovoljiva pojasnila. Tako pa Ti ne morem pisati drugače, kakor je napisano.

Bodi zdrav!

Lojze Ude

Ljubljana, 22. aprila 1955.

Dragi doktor Franci Zwitter!

Vidim, da se je zgodilo vse tako, kakor sem se bal, da se bo zgodilo, in nobenega razloga nimam misliti, da se bo nadaljevalo v kaj bolj čistem, jasnem duhu. Če pa se je doslej zdelo, da določim za ta usodni razvoj pri zamejskih, posebej koroških Slovencih, predvsem vidne voditelje zamejskih Slovencev, imam za dolžnost povedati, da se zavedam, da je krivda vsaj močno deljena in da je težišče krivde najbrž drugje in ne pri zamejskih Slovencih in njihovih voditeljih. Kolikor poznam nekaj ljudi v Oddelku za zamejstvo ali okrog tega oddelka, se mi zdi npr. čisto verjetno, da je bilo dovolj jasno povedano, da bodo deležni gospodarske podpore le tisti zamejski Slovenci, ki bodo izvrševalci natanko take politike ali nepolitike, kakor si jo oni žele. Ko sem prebral poročili o ustanovitvi *Zveze slovenskih organizacij* v »Slov. vestniku« 1. aprila in o ustanovitvi *Slovenske gospodarsko - kulturne zveze* v Trstu v »Slov. poročevalcu« 4. aprila, sem zapisal: »Siva teorija, ideološka shema brez natančnejše, vestne analize konkretnega položaja okrog nas in vsestranski oportunističen sta se našla v objemu in rodila razpust OF in DFDL ter navodilo, da naj se zamejski Slovenci udeležujejo samo še v italijanskih oz. avstrijskih demokratičnih oz. socialističnih strankah«. Dokler tu v Ljubljani ne bo prišlo do razčiščenja, boste tudi vi pluli v kalnih tokovih. Vidim, da nastajajo nove naloge.

Mislím, da je to zadnje pismo tako privatnega značaja na Tvoj naslov. Ne boj se, ne bom vas več dalje

vznemirjal in motil. Vem, kaj je mogoče v dani situaciji pričakovati od enih ali drugih koroških Slovencev. Glosiranje Tvojega govora ob ustanovitvi *Zveze slovenskih organizacij* naj bo moje zadnje pismo take vrste na Tvoj naslov.

Govoriš o *Zvezi slovenskih organizacij*. Torej ni izven te zveze na Koroškem nobenih drugih slovenskih organizacij? Monopoliziranje slovenstva po eni stranki ali organizaciji je slovenskemu razvoju še vedno škodovalo in se končno maščevalo tudi nad samimi monopolizatorji.

»Pot iz te zavožene politike je pokazala le antifašistična borba...«. Naša partizanska borba je bila nacionalno osvobodilna in antifašistična. Res je le to, da ta borba ni bila antifašistična samo po neki neizbežni zgodovinskosituacijski povezanosti z nacionalno osvobodilno borbo, temveč je bila še s posebnim poudarkom borba za novo demokracijo. Razumljivo je, da poudarjate na Koroškem danes predvsem njen antifašistični, demokratični značaj. Ne morem pa nič več dvomiti, da se skriva za vsem tem še neka druga misel: omalovaževanje in že skoro zanikanje nacionalnega principa. Globoko sem prepričan, da se bo konec koncev ponesrečil vsak poizkus potvarjati slovensko zgodovino — ad usum Delphini.

Začetek Tvojega govora je obrnjen predvsem proti KDS, tišlerjavecem, ne da bi jih tudi izrecno imenoval. To so torej vaši glavni sovražniki na Koroškem? Praviš, da so zapisali na svoj prapor »nacionalizem in šovinizem«. Če bi se omejil na očitke, da so njihove idejne in sociološke osnove motne oz. preozke, da so vse preveč vezani na cerkveno disciplino, da bi mogli v svoji borbi za slovenske nacionalne pravice odločno, dosledno in uspešno nastopati, bi bilo to v redu. Očitati jim morate omejenost, nespameten odnos do Jugoslavije, še vedno preveliko podvrženost vplivu nekaterih belogardistov; posameznim njihovim vodilnim osebam pa

morda še celo vrsto drugih slabih lastnosti. Očitati v razmerah, v katerih na Koroškem živite, komurkoli, ki se kakorkoli bori za slovenske nacionalne pravice, nacionalistični šovinizem, pa je brezvestno in neumno. Govorite prav tisto, kar žele od vas vaši avstrijski gospodarji in nekateri ljubljanski zmešanci. Zaenkrat pa sem še pripravljen misliti, da delate to le, ker ste tudi sami nejasni in gospodarsko zavisni.

Boriti se hočete v okviru avstrijskih demokratičnih strank za napredek človeške družbe, tako praviš. Tega napredka brez nacionalne enakopravnosti ni. V *dejanju* pa vam te enakopravnosti ne priznava nobena avstrijska stranka, tudi socialistična le od enega do drugega malega primera, brez resnične, načelne in dosledne širokosrčnosti. In dalje: ali so vas avstrijske stranke kot Slovence, recimo kot *zavedne* Slovence, sploh pripravljene sprejeti v svoje vrste? Ne! Tudi socialistična stranka vas je pripravljena vzeti v svoje vrste le, če boste privzeli njeno oportunistično, nedemokratično in nesocialistično naziranje o nacionalnem vprašanju na Koroškem.

Kot samostojna nacionalna stranka se razhajate, ker hočete na ta način »razbiti ono politiko, ki vzpodbuja stalno razvijanje šovinističnega razpoloženja na Koroškem itd.«. Nemški Južni Tirolci imajo svoje stranke, Danci v Nemčiji, pa se nad samim tem dejstvom nihče ne razburja oz. nemškim Južnim Tirolcem ali, če se vam ti zde prereakcionarni (in to so res), tudi socialističnim Dancem v Nemčiji ne prihaja niti na kraj pameti, da bi na ljubo nekim italijanskim ali nemškim šovinizmom razpuščali svojo stranko; ker more biti to vprašanje samo taktičnega značaja, samo vprašanje smotrnosti, uspešnosti v borbi za svoje pravice, ne pa načelno vprašanje. Da se torej razumemo: o samem vprašanju, ali ima samostojna slovenska politična stranka, samostojno politično nastopanje na Koroškem še kakšen smisel, se je mogoče razgovarjati. Mogoče je zagovarjati

misel, da to nima nobenega smisla več; čeprav sem jaz, kakor sem povedal že v nekaterih drugih pismih, drugačnega mnjenja. Zagovarjati razpust samostojne slovenske politične stranke na Koroškem z utemeljitvijo, da je treba to storiti zaradi tega, da se vzame nemško-avstrijskemu šovinizmu razlog za razvnanje, pa je nekaj neverjetno klavrnega, že kar kapitulantskega. Človek ne verjame svojim očem, ko to bere. Po tej logiki morate razpustiti tudi *Zvezo slovenskih organizacij*, saj se je »Volkszeitung« z dne 7. aprila 1955 takoj obregnila obnjo. Po tej logiki se morate kot Slovenci sploh razpustiti, kajti nemško-nacionalistični šovinizem — to dokazuje dolga vrsta zgodovinskih dokumentov — vznemirja in draži že samo dejstvo obstoja zavednih Slovencev na Koroškem. Njihovo šovinistično razvnanje se ne začinja šele pri ustanavljanju oziroma obstoju kake samostojne slovenske stranke.

Praviš: »Naš današnji človek je zadobil v tej svoji preizkušnji (namreč v partizanski borbi in v trpljenju kot izseljenec) vero v lastne sile in v tej veri ustvarja in gradi sebi in svojim potomcem lepšo bodočnost«. Če to pošteno, iskreno verjameš, je to lepo. Če je ta vera realno utemeljena, potem je gotovo, da na Koroškem naša stvar ni izgubljena. Veš pa, v kakšno nevarnost spravljaš ljudi, če jih pošiljaš v stranke, v katerih je večina članov nasproti partizanstvu in zavednemu slovenstvu sploh zelo nerazpoložena. Če tako pogledam, se mi zdi tako zaupanje v samozavestno trdnost naših ljudi na Koroškem lahkomišno. In še marsikaj drugega bi bilo treba k temu vprašanju povedati, kar pa mi v tem pismu ni mogoče. O, tudi jaz sem nekdam tako govoril in pisal, npr. v eseju »Nov slovenski človeški lik« v »Slovenskem zborniku za l. 1945«. Danes pa bi pisal o tem že zelo drugače, oz. bi točno ločeval kaj je in kaj ni v taki veri upravičenega, realnega, pod kakšnimi pogoji.

Praviš: »Saj po večini niti niso imeli jasnega narod-

nopolitičnega programa...« Tudi vi ga nimate.

»Organizacija hoče biti politično in svetovnonazorno nevtralna«. To ni res. Vi niste svetovnonazorno ali politično ideološko nevtralni. Vi ste sicer zelo zmedeni ljudje, a svetovnonazorno in ideološko ste opredeljeni kot nekaki napredni, antiklerikalni, socialistični borci, zelo površno sicer, a vendar. Govorite reči, ki vam jih nihče ne verjame, verjeti ne more. Take nevtralnosti od vas tudi nihče ne pričakuje, temveč le demokratično tolerantnost do drugače mislečih, kolikor niso na celi črti nasprotniki v bistvenih pogojih slovenskega življenja na Koroškem.

Toliko sem Ti k že povedanemu imel še povedati. Ko sem začel pisati, sem hotel biti kar mogoče obziren in dober. Vidim, da se mi to ni posrečilo. Preveč hudega je v vsem, kar se danes dogaja na slovenskih tleh, za mejami. Kljub temu bodi uverjen, da se zavedam, da si tudi Ti, vi vsi, v veliki meri le žrtev, posledice tega, kar je nejasnega in nečistega v Ljubljani.

H koncu pa samo še tole: Zelo bi se motil, če bi domneval, da mislimo tako, kakor Ti pišem, samo na Inštitutu oz. da je to mnenje pri mnogih kulturnih in političnih delavcih kaj drugačno in sicer čisto mimo in brez Inštituta. Lahko rečem celo, da Inštitut na marsikoga vpliva prav pomirjevalno in je moja sodba še zelo zmerena.

Na str. 5 pisma z dne 13. nov. 1954, katerega prepis sem Ti poslal, v osmi vrsti od spodaj, se mora glasiti: »... strankarsko *bolj* kulturno-politično utemeljevanje...«.

Bodi zdrav!

Lojze Ude

**Angelo Ara e Claudio Magris, TRIESTE
UN'IDENTITA' DI FRONTIERA (Trst ob-
mejna identiteta), Einaudi, Turin 1983.**

Ko je govor o Trstu, je obvezno, da človek spregovori tudi o tržaškosti. Trst je v bistvu kot zgodba dveh lovcev, ki zasledujeta ptiča feniksa, o katerem pravi Metastasio: *Che ci sia ciascun lo dice / dove lo sia nessun lo sa*. Tudi Ara in Magris ne odkrijeta ontološkega bistva tržaškosti. In prav je tako. Česar ni, ni mogoče odkriti. *Nonchalance*, ki je privilegij pravih poznavalcev zgodovine, ju zadržuje pred tezo o tržaškosti rimljanskega izvora ali pred drugimi takšnimi nerazsodnimi idejami. Zadočuje nam, da prelistamo katalog razstave *Preistoria del Caput Adriae* (Trst 1983), da uvidimo, da so na tržaških tleh živeli nerimljanski narodi dosti pred Rimljani. Ugotovimo pa lahko, da Tržačani niso neposredni potomci Julija Cezarja, že s tem, da se ustavimo ob povodnji tržaških priimkov slovanskega izvora, pa naj so le-ti ohranili svojo izvirno obliko ali pa prevzeli italijansko. In tako naenkrat propadejo neki miti (pravilneje bi bilo reči: psevdomiti), ki so tako dragi lokalni desnici.

Odklanjanje ontologije torej, odklanjanje rimljanstva. Zato pa si avtorja izbereta drugačno pot, pot poskusnega izoblikovanja definicije o pravilni zgodovinski tržaškosti.

Naravno pa je seveda, da Magris ni mogel ne spregovoriti o tržaški književnosti. In rafiniran smisel za kulturo in literaturo, tenkočutno zaznavanje novega, duhovno naslajanje ob književnih delih bi morale biti bistvene sestavine zgodovinske tržaškosti, tudi če je Trst v raznih zgodovinskih razdobjih to svojo *elito* puščal ob strani. Trst ima namreč rad svoje pesnike, mislece, pisce in junake po smrti, ne zaživa.

Če motrimo iz ekonomskega ali socialnega zornega kota, se tržaškost izraža v odsotnosti višjega buržoaznega podjetniškega razreda, ki bi se uveljavljal v daljšem obdobju. Nobena primerjava ni mogoča s številnimi generacijami trgovskih družin srednjeveških Firenc, prav tako Trst ne vzdrži primerjave z bližnjimi Benetkami, pa naj gre za srednji vek ali za sedanji čas. Agnelli, Volpi, Olivetti prav gotovo niso priimki tržaških podjetnikov. Tržaški zasebni kapital se pojavi v italijanskem ekonomskem življenju kvečjemu s kakim zvezdnim utrinkom, kot je na primer Cosulich.

Posledice vsega tega so pač take, kakršne so. Zaradi svoje pasivnosti v ekonomiji Trst, ko misli, da bi uresničil svoje težnje po ekonomskem vzponu, ne more drugače, kot da pokliče na pomoč državo in jo skuša prepričati s svojimi tožbami, prošnjami in zahtevami. Trst ne more sam sebe povečati, lahko ga poveča samo država. Če pa sta terezijanska in jožefinska država Trst povzdignili, ker sta potrebovali njegovo pristanišče, ima italijanska država takih pristanišč, kot je tržaško, na izbiro. In nazadnje — kaj naj počne s tržaškim pristaniščem? Avstrijskega trga ni več. Lemberg (Lwow) je na drugem koncu sveta, to je v Sovjetski ukrajinski republiki; Praga je glavno mesto države, ki se poslužuje severnih pristanišč; Sloveniji zadostuje koprsko pristanišče. In do vstajenja mrtvih bo prišlo samo na sodni dan. Da bi Trst spet postal ekonomsko pomemben, bi bilo potrebno razviti industrijo, zavreti krizo evropskih ekonomij, tudi če ne prav v obliki, kakršno si je zamišljal osimski sporazum. Za vstajenje Trsta je potrebna podjetnost, ne pa opevanje slavnih iredentističnih protiavstrijskih in protislovenskih dejanj.

O vsem tem avtorja povesta *apertis verbis*, čeprav kdaj samo mimogrede. In tako smo prešli k tretji komponenti tržaškosti; k njegovem italijanstvu. A Trst ni samo italijanski, pač pa città italianissima. Ker Trst nima preproste italijanske narodne zavesti, ampak samo za-

vest, da spada med najbolj izbrani del vsega italijanskega ljudstva. Tržačani se imajo za *Herrenvolk*. Tržaški mittelevropelci, zagovorniki Svobodnega tržaškega ozemlja pa so maloštevilne skupine, mestna folklor ali pa ljudje, ki se igrajo z idejami, a jih pri tem ne jemljejo preveč resno.

A italijanstvo Trsta ne nastaja samo od sebe, na podlagi naravnega, samostojnega procesa, ampak na podlagi sovraštva do tujcev. Ko je prešla, vsaj začasno, mržnja do vsega, kar je bilo nemško na avstrijski način, mesto (od italijanskega proletariata, ki počasi asimilira slovenskega delavca, vse do višjih predstavnikov malomeščanstva) išče in najde svojo identiteto v sovraštvu do slovenskih in hrvaških *ščavov*. Vendar pa potem *ščavi* niso več nekdanje dobre duše ali folkloristični element izpred dvesto let. Sovraštvo vračajo prav iz srca in, posebno v nekaterih zgodovinskih trenutkih, to počnejo na podlagi starih protirisorgimentalnih *toposov* paleoavstrijskega izvora.

Posledice dveh sovraštev so potem bile zadržanje najpoprej liberalne, potem fašistične Italije, ki ne priznava nobene pravice slovenskemu prebivalstvu Julijske krajine, 1941. leta pa si gre vzeti še lep režanj Slovenije, kjer ima prebivalstvo priložnost, da z grozo opazuje vodenje italijanskega politično-vojaškega sloja. To na eni strani. Na drugi pa potem 1945. leta streljajo iz strojnica na robu kraških jam uničijo imperialistične tržaške sanje o gospodovanju nad Slovenci in nad Hrvati. In žrtve teh razmer so večkrat nedolžni ljudje.

Vse to pa ne izključuje dejstva, da bi bil bralec avtorjema hvaležen, če bi se bila, ko sta se znašla ob njih, pomudila malo dlje ob teh zapletenih vprašanjih.

Naj pokažem s primerom.

Prikazen izgubljen Istre, prikazen, ki kdaj spominja na Grillparzerjeve prikazni, je pričujoča na številnih straneh tega dela. In nemogoče je seveda, da bi človek ne imel globokega razumevanja za trpko jezo in tudi za

željo po maščevanju, ki jo čutijo istrski begunci ob spominu na izgubljeno zemljo. A če priznamo razumevanje enim, ga ne moremo odreči drugim. Tako je razumljiva jeza Slovencev, ki niso mogli vključiti v Socialistično republiko Slovenijo ne rečem Trsta ali Gorice, pač pa niti obale od Devina do Barkovelj (obale, ki so jo od nekdaj imeli za svojo per *eccelentiam*) in niti slovenskih ozemeljskih pasov na goriškem Krasu, v Brdih, v zgornji Nadiški dolini ter trbiškega del Kanalske doline. Razumeti seveda ni isto kot soglašati.

A bodimo odkriti. Izguba Istre je posledica zgrešene zunanje politike. Ko bi liberalna Italija 1918. leta po zmagi zahtevala kot enklavo Trst in istrska mesta, ki so takrat nedvomno imela italijansko večino, in pustila vse drugo, ki je bilo neizpodbitno slovensko in hrvaško, Jugoslaviji, kaj bi lahko 1945. leta Jugoslavija, prav tako v vojni zmagovalka, lahko zahtevala? Verjetno malo ali nič.

Sedaj teče meja drugače. Kdor bi jo hotel spremenjati, bi moral hoteti vojno. Odklonitev *statusa quo* bi pomenila sprožitev tako italijanskih kakor slovenskih ozemeljskih zahtev. Tega se Ara in Magris zavedata. Še več, kot je videti, ponujata predlog za prihodnost. Predlagata namreč nov tip sožitja na obeh straneh sedanje meje, sožitja, ki naj pomeni odprtje za slovensko omiko, odprtje do drugih jugoslovanskih omik, morebiti tudi odprtje do človeških in kulturnih interesov vseh balkanskih narodov nekdanje podonavske monarhije.

In njun predlog je lahko čisto umesten, če ga pravilno razumemo. Kulturno odprtje — da. Medsebojno spoštovanje med narodi — da. Odprtje mej — da. Mirno in človeško sožitje — da. Človeški stiki — da. Vse to seveda med enakopravnimi osebami, narodi in državami. Nobenega kolonializma ali pol-kolonializma. Nikakršne Mitteleвроpe kot politične, ekonomske in kulturne skupnosti.

In še kratko glosa.

Nacizem uniči tržaško judovsko skupnost. Lahko rečemo, kot zmeraj, da gre samo za nemško krivdo. Magris in Ara vendar prav dobro vesta, da bi bila taka obsodba krivična. Italijanski rasni zakoni so iz 1938. leta in »ne doživijo primerne odmeva v zavesti meščanov« (str. 79). Tržaški nacionalisti namreč niso znali vzeti puške v roke ne 1938. leta ne v tragičnih dneh. Vendar ni bil obsojen na smrt kdorsibodi, pač pa »vodstveni judovski razred, ki je samega sebe identificiral z dušo mesta ..., ki je prevzel za svoje politične obrazce, v katerih se je bil v mestu uveljavil italijanski nacionalizem« (str. 80).

Lahko razumemo tržaško sovraštvo do Slovencev in do Hrvatov, ki niso bili integrirani, ki so bili prišli s hribov, ki so bili ščavi, neotesani, kmetje, ljudje, ki so odklonili rimsko-italijansko omiko, nižji razred. Marko Waltritsch *Slovensko bančništvo in posojevalništvo na Goriškem*, Kmečka banka, Gorica 1982 potrjuje, da bi bili za časa cesarsko-kraljeve monarhije lahko nevarni za italijansko večino v mestih Julijske krajine. Toda Judje so bili integrirani in asimilirani (razen versko), italijanski kulturi in književnosti so dali dolgo vrsto pisateljev, pesnikov, znanstvenikov. Italo Svevo in Umberto Saba nista bila kdorsibodi. Judje so bili bistveni del tržaškega vodstvenega razreda. Trst ni bil leglo sionistov. In vendar tržaški nacionalisti niso znali biti solidarni s tistimi, ki so bili sestavni del njihovega malomeščanstva in ki so se strinjali z njihovimi nacionalističnimi idejami. Trst ima seveda prav, ko občuduje svoje sinove, ki so padli na bojnem polju proti Avstriji, a v časih rasističnih zakonov fašizma in nacizma je bil neizmerno oddaljen od etične zaveze in od junaštva tistih svojih sinov. V bistvu Trst je, ali pa je vsaj bil, izrecno nestrpno mesto, in v tem smislu fašistično ali vsaj fašistoidno mesto.

V nacionalističnem korpusu Trsta je vključen sistem odklanjanje vsega, kar bi lahko okužilo resnično ali dozdnevno čistost dominantne ideologije. Odklon doživijo Slovenci, potem Judje, pod Avstrijo katoličani, danes del

tržaške levice. Član večine postaneš samo tedaj, ko postaneš javno ali vsaj *via facti* nacionalist. Razvojna parabola tržaškega desničarskega katolicizma je, kar se tega tiče, lep primer. Desničarski Trst pritrjuje *in directo* nacionalističnemu msgr. Santinu in ga hkrati prenaša kot tržaško-koprskega škofa, ker se njegovega položaja v cerkveni hierarhiji poslužuje za čisto zemeljske cilje.

Ob tako poudarjeni tržaškosti bi ne bil zavržen trud, ko bi bila avtorja posvetila poglavje tržaškemu judovstvu. Različno gradivo za takšno poglavje je bilo na razpolago, zadošča nam, da prelistamo knjigo, da se tega zavemo. Stihi C.L. Cergolyja o usodi posameznih Judov v nacističnih taboriščih, stihi, ki so navedeni na str. 110 in 111, nam ne uspejo posredovati ne bistva tržaškega judovstva ne duha tragičnosti, ki je verjetno eden izmed aspektov tega bistva. Cergoly v teh stihih ne doseže tiste ravni, kjer dogodek iz dnevne kronike postane otipljiva pričujočnost groze in smrti. Če bralec želi vedeti, kaj s tem mislimo, naj bere *Bericht* Johannesa Bobrovskega (*Sarmatische Zeit/Schattenland Ströme*, München, Heyne, 1978, str. 98/99), kjer pesniku uspe, da s poglobljeno baltsko melanholijo povzdigne v pesniško dejanje naveden dogodek (gre za aretacijo Bajle Gelblung, judovsko-poljske partizanke). Vendar če se želimo približati pesniku, ki se zna dotipati bistva stvari, potem bomo morali poiskati tržaško judovstvo v Sabovih pesmih.

Ker pa nam *consensus omnium* dovoljuje, da izrazimo nekaj želja, potem ne bi prikrajšal bralca za misel, da bi v knjigi lahko našlo mesta tudi poglavje o spolnosti. Ob branju *Tržaškega mozaika* Borisa Pahorja, ki je pravkar izšel (Ljubljana, Cankarjeva založba, 1983), se mi je zdelo, da si lahko razložim funkcijo tistega tenkega obalnega pasu, ki se razteza od miramarskega gradu do Barkovelj. Gre mogoče za nekakšno brv, na kateri je, vzporedno z obalno cesto, ki pelje v Trst, poleti na ogled tržaška telesnost. Če pa naj naš pogovor ostane na literarni ravni, potem zadostuje, da vzamemo v roke in ju

pazljivo pregledamo, oba Sabova Canzoniera (*Il Canzoniere 1921*, kritična izdaja izpod peresa Giordana Castellanija, Milan, Mondadori 1981; *Il Canzoniere 1900-1954*, Torino, Einaudi, 1961).

Gre za seksualnost liberalnega, nacionalističnega in judovskega Trsta, ki je docela nepropustna za katoliški moralni nauk. Katoliška propaganda vprid zatiranju seksualnosti se ga niti ne dotakne, in to ne v času seksualnega permisivizma, ampak vsaj že sto let nazaj. In tukaj zasluži, da citiram in *extenso* izpoved Elody Oblathove, ene izmed treh Slataperjevih prijateljic in potem žene Gianija Stuparicha, ko se spominja na tedne in mesce pred italijanskim vstopom v vojno: »Razločno smo se zavedali, da se, kakršnekoli naj bi bile strahote (vojne), nihče izmed nas ne bi umaknil ... Bila je, ta naša, idealna združitev s kolektivno resnico. Zavoljo nje bi, prepričana sem, vsaktera izmed nas zavestno odšla pod vešala, tako, kakor smo zavestno ščuvale vse naše prijatelje (najboljši del nas) in jim pomagale, da so šli v smrt« (str. 66). Tukaj se ljubezen spoji s smrtjo, in smo spet na ravni literarnega *toposa*. A ljubezen postane zavestna izbira smrti; slast smrti je slast ljubezni; ljubezen, smrt in groza postanejo eno samo dejanje. Umreti očitno zato, da bi Trst postal italijanski. To so bazični elementi tistega »etičnega romana, ki ga Slataper sestavlja s svojim življenjem in z življenjem svojih treh prijateljic, romana, ki je težak tudi zaradi endogamije, ki ga preveva: vse — ljubezen, prijateljstvo, delo, kultura — se prepleta, se prehiteva in postaja motno v krogu maloštevilnih oseb« (str. 62).

Videti je, da je Slataper avtor, kateremu se Magris najrajši posveča. Kljub temu pa mu uspe, da tega, nedvomno čudovitega človeka, demitologizira.

Magris nam kot v kakšnem srednjeveškem *exemplu* pripoveduje o Slataperjevem srečanju z dekletcem, ki ni več deklica, a ni še žena, kako mu, zavzeta ob Slataperjevi pojavi, ponudi šopek vijolic. Slataper jih z gi-

bom roke odkloni. Ta odklon priključuje solze v njene oči. Slataper pa se umakne in gre mimo nje (str. 53).

Gre za ekstremni Slataperjev individualizem. In upravičeno je Biagio Marin, ki nam poroča o dogodku, kritiziral Slataperja zaradi njegove trdote. Saj Slataperjev odklon vijolic tistega dekleta, če ga ujamemo v Fichtejeve parametre, v bistvu pomeni zavračanje vsebine in povečevanje oblike. Z izključnim povečevanjem oblike pa smo v nevarnosti, da se odločimo za teorijo vedanja, ki je hipostaza lepega trenutka na škodo vsebine. Prav tako lahko odklon vijolic razumemo kot odlično psihično vajo, da bi se mogel nekega dne odločiti za dejanje junaške smrti za Italijo, pri tem nekako posnemajoč politične samomore starega Rima. In do tod je vsakdo gospodar svoje usode in lahko odloča o svoji osebi. Ko pa lepa gesta na balkonu trga Venezia postane dannunzijansko eksibicionistična in imperialistična, tedaj ne gre več samo za odgovornost pred samim seboj, ampak postane taka gesta nevarna za ves narod in za skupnost narodov. Za tako gesto se lahko odločiš kot mazzinijanec in socialist, kot Slataper, lahko pa se spremeniš v nevarnega burkeža, kakršen je Mussolinijev primer.

Naš pogovor bi lahko nadaljevali. Lahko bi izrekli željo, da bi se kak inštitut, Gramscijev na primer, odločil in izdal zgodovino levičarskega Trsta. Vprašanje razmerja med psihonalizo, Sjevom in njegovim delom je prav gotovo staro (glej Klaus Heitmann, *Italo Svevos »La coscienza di Zeno«* v *Italienisch*, 1980, 3), vendar pa delo Are in Magrisa, ki obsega nekaj več kot sto strani, ne more zaobseči problematike tako poliedrskega mesta, kakršen je Trst. Naj mi bo dovoljeno, da izrazim željo, da bi delo v kratkem doživelo prevod v slovenščino in nemščino.

Jošt Žabkar

Jože Pirjevec, INTRODUZIONE ALLA STORIA CULTURALE E POLITICA SLOVENA A TRIESTE NEL '900 (Uvod v slovensko kulturno in politično zgodovino v Trstu v XIX. stoletju.) Izdala Tržaška provinca kot delovno sredstvo za višje srednje šole. Ni navedena letnica izida, a jo lahko pripišemo: 1983. O tiskarni pa bomo verjetno zvedeli pri ponatisu, če bo do njega prišlo.

Najpoprej naj ugotovimo, da je knjiga nadvse dobrodošla. Morali bi podoben tekst že zdavnaj pripraviti in izdati sami, a ker se je za to potrudila Tržaška provinca, je stvar še bolj upoštevanja vredna, ker kaže na premike, o katerih je upati, da napovedujejo nastanek novega ozračja.

Prav tako je potrebno priznati Jožetu Pirjevcu, da je dal pobudo za izid takšnega teksta in da je napisal prikaz slovenskega samoniklega politično-kulturnega življenja v tem stoletju. Saj bo knjiga (kolikor jo bodo res uporabljali na italijanskih višjih srednjih šolah, ni mogoče prerokovati) prav gotovo prav prišla tudi znanstvenikom, ki se ukvarjajo s položajem naše narodne skupnosti v Italiji.

Vendar pa moramo po tem pohvalnem predgovoru spregovoriti tudi o negativnih straneh publikacije.

Predvsem je kritike vredno Pirjevčevo izhodišče, da gleda na preteklost s socialističnimi naočniki. Poglavitno ekonomsko, politično in kulturno življenje so pri nas vodili narodnjaki, o tem ne more biti nobenega dvoma. Nihče namreč ne zanika vloge takratnih socialdemokratov, a ti so bili manjšina ob mogočnem narodnem življenju, ki ga je vodilo politično društvo *Edinost* ob vsem

trgovskem, združniškem, bančnem in šolskem itd. aparatu, ki ga je potem fašizem zatrl. Zato ni mogoče pisati o narodnem taboru kot o nekakšnem privesku. Pirjevec se tega kdaj tudi sam zaveda, na primer na str. 12, a taki prebliski ne zadostujejo, da tehtnico uravnovesiš. To, da so Regent, Tuma, Golouh napisali svoje spomine, ne more biti dokazno gradivo za zasukano prikazovanje zgodovine. Socialdemokracija je res bila novatorska tako pri nas kakor drugod, a normalno je, da govoriš o novatorjih šele potem, ko izčrpno prikažeš položaj skupnosti pred novatorji. Tako je neumestno, če omeniš mimogrede slovensko gledališče v Narodnem domu, potem pa se razpišeš o »Ljudskem odru«, da se potem šele čez štiri strani, ko si dobro utrdil socialdemokratsko snov, zavzameš *tudi* za centralno slovensko gledališče, kot da je vsa njegova zasluga obstajala predvsem v tem, da je pred Ljubljano igralo Cankarja. (Kar med drugim dokazuje samo to, na kako široki podlagi so naši narodnjaki vodili kulturno življenje v Trstu!)

Poleg tega pa je gotovo pogrešeno, ožiti slovensko kulturo teh krajev samo na Trst. Tudi italijanska kultura vključuje Istro in Gorico v prikaz svojih tukajšnjih kulturnih osebnosti. Ferruccio Fölkel v knjigi *Trieste — provincia imperiale* (Bompiani 1983) pravilno ob Kosovelu in Grudnu navaja kot naše tukajšnje avtorje Gregorčiča in Gradnika in druge. Kakor Pirjevec daje tržaško državljanstvo Bevku in Vuku, tako bi ga čisto upravičeno dal Gradniku in Kosmaču.

Tak zgrešen zorni kot potem škoduje tudi pri izboru beril.

Ob levičarjih Kristanu, Regentu, Martelancu, liberalnacionalnemu Čermelju bi nujno morali biti vsaj še katoličani Besednjak, Šček, Albert Rejec. Sprejetje samega duhovnika Ukmarja bi dalo misliti, da med katoliškimi laiki ni bilo dobrih peres! Prav tako bi ob pismu Pinke Tomažiča moralo biti Vukovo pismo — in njegova lirika!

Taka levičarska »okužba« je pri zgodovinarju, ki pri-

kazuje podobo neke narodne skupnosti dvakrat negativna.

Drugače pa so ob izborih *quot capita- tot sententiae*: vendar pa so nekatere disonance kričeče. Ob šestevku drugih pesmi (od katerih bi nekaterih sploh ne ponujali tujemu bralcu), je Kosovela izrecno premalo. Nič pa ni Brune Pertotove, ki je sicer prikazana z lepo prozo, a je kot pesnica po krivem zamolčana.

A spet: marsikaj lahko knjigi očitamo, tudi to, da je po zunanosti bolj podobna publikaciji kakšnega statističnega urada kot pa privlačnemu berilu, nedvomno zaslužita priznanje tako avtor kakor založnica. Tudi zato, ker nas z njo spodbujata, da se o priložnosti prikažemo sosedom zgodovinsko bolj pretehtano, v izboru pa bolj bogato in pestro. Pa tudi bolj pravično.

**Emidij Susič - Danilo Sedmak: TIHA ASIMILACIJA, Psihološki vidiki nacionalnega od-
tujevanja, Trst 1983.**

Knjiga spada k izdajam Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, založilo in izdalo pa jo je Založništvo tržaškega tiska. Novo delo zbirke, ki nosi naslov *Slovenci v zamejstvu*, je nedvomno zapolnilo vrzel, ki je bila zelo občutena, saj nam namreč samo sistematičen prikaz razlogov potujčevalnega procesa lahko pomaga, da pregledamo stvarni položaj in skušamo postaviti zapornice tja, kjer je obramba smiselna in mogoča.

Tehtno oceno pomembnega dela naših dveh mladih avtorjev seveda prepuščamo specialistom; tukaj želimo samo podčrtati, kako je v resnici razveseljivo, da se v naši sredi v zadnjih letih pojavljajo pripravljene znanstveniki, ki nam s svojimi deli nekoliko prevetrujejo moreče politično ozračje. In tudi sociolog Susič in psiholog

Sedmak nam, čeprav ugotavljata kritična stanja in negativne pojave, prav s svojim raziskovalnim delom potrjuje zavest, da obstajajo v naši skupnosti še tokovi zdravih sil, ki bodo znale nuditi uspešen odpor asimilacijskim činiteljem.

Če kaj, potem bi avtorjema mogoče svetovali, naj bi v prihodnosti svoj študij usmerili tudi v raziskavo političnih faktorjev, ki igrajo nemajhno vlogo pri izgubah našega narodnostnega potenciala. Res, da se v pričujoči študiji vprašanju popolnoma ne izogibata, vendar je doživelo naše slovensko prebivalstvo od 1945. leta sèm toliko travm, da bi jih kazalo sistematično raziskati. Že sama ugotovitev, kako anemično in ponižujoče je »zahtevanje« uzakonitve globalne zaščite, ponuja snov za novo pomembno poglavje.

Vsekakor pa bo italijanska izdaja odprla pot delu v znanstvene kroge tako našega soseda kakor tudi drugih, kar pa nam utegne prej ali slej učinkovito koristiti.

F. Fölkel - C.L. Cergoly: TRIESTE PROVINCIA IMPERIALE — splendore e tramonto del porto degli Asburgo, Bompiani, Milano 1983 (Trst cesarska provinca — sijaj in zaton ausburškega pristanišča)

Mogoče pride kdaj drugič na vrsto bolj temeljit pregled tega dela kakor tudi tistega daljšega poglavja v njem, v katerem si Cergoly na duhovit, liričen in originalen način ogleduje *Planet Trst*, kakor ga imenuje. Tokrat bi vzeli v poštev predvsem to, kar je za nas pomembno. Odločamo se torej pro domo.

In s tega stališča s presenečenjem odkrivamo, da je povsod, kjer se Ferruccio Fölkel ukvarja s tržaško kulturo oziroma s kulturo primorskega področja, ki zajema

Trst, Kras in Goriško, v njegovem pisanju pojavlja kot ekvivalenten partner tudi slovensko kulturno snovanje.

Predvsem pa to: Fölkel se ne odreka sentimentu, kar je bilo že opaziti v njegovem sočustvovanju z množico slovenskih zapornikov v tržaškem uničevalnem nemškem taborišču. (Glej *Zaliv* št. 1-2, 1979). V tem sedanjem delu pa je vzdolž celega teksta kot risbo v marmornati plošči videti slovensko komponento bistveno združeno z žitjem pretekle in sedanje zgodovine našega kraja.

Kjer pa je neposredno govor o kulturi, o pisateljskih osebnosti, pridejo v zvezi s Trstom in Gorico lepo na vrsto Levstik, Gregorčič, Cankar, Kosovel, Gradnik, Gruden in drugi.

Pri tem Fölkel pošteno vzame v roke Meriggijevo delo *Storia della letteratura slovena* (kar navaja pod črto) in tako dopolni vrzeli, ki so nujne za človeka, ki ne obvlada slovenskega jezika.

A prav to je novo: potreba in skrb, da se razgledaš.

V tem je Fölkel nepričakovan novator.

Dobrodošel pobudnik.

Še posebno je značilno njegovo navdušenje za Kosovela.

Brez pomišljanja izjavi, da je Srečko Kosovel pristni pesnik Krasa; ne Scipio Slataper.

Seveda smo mi to zmeraj vedeli. To priznanje, ki prihaja od zunaj, pa je zdaj toliko bolj vredno, ker nas vnaprej odrešuje sleherne samohvale.

In seveda je v Fölkeljevem tekstu tudi marsikaj, s čimer bi se ne strinjali, a take pripombe prepuščamo daljšim obravnavam; nam je predvsem pri srcu, da priporočimo prijateljem naše revije knjigo, v kateri je čutiti neko bratsko noto, ki je doslej v resnici nismo bili vajeni zaslediti v tekstu, napisanem v italijanskem jeziku.

Marija Pirjevec, SAGGI SULLA LETTERATURA SLOVENA, DAL XVIII AL XX SECOLO (Eseji o slovenski književnosti od XVIII. do XX. stoletja). Editoriale stampa triestina, Žalozništvo tržaškega tiska, Trst 1983.

Avtorica objavlja v knjižni obliki šest esejev, v katerih obravnava nekatere pomembne etape v razvoju slovenske književnosti od »Akademije operosorum« do Srečka Kosovela. Tako jo na primer zanima prehod slovenskega literarnega ustvarjanja od preprostih tekstov za kmečko ljudstvo do evropskega vzpona Prešernove poezije; ustavi se pri Kersniku; prikaže pomen Cankarjeve osebnosti in Cankarjevo misel o slovenski kulturi v njegovih tržaških predavanjih; nakaže razvoj zadnjega Kosovela, ki se v *Integralih* približa konstruktivistom, vendar ne tako, da bi žrtvoval novi tehniki svoj asociativno bogati svet.

Na koncu je kot dodatek priobčen skorajda popoln pregled slovenskih del, ki so doživela prevod v italijanščino.

Nekateri izmed esejev bodo za italijanskega bralca nedvomno zanimivi, škoda samo, da so si izbrani avtorji časovno zelo oddaljeni, tako da neslovenskemu bralcu ne bo uspelo, da bi jih povezal. Zato bi mogoče kazalo kdaj pripraviti in zbrati tekste, ki bi sistematično prikazovali pisce posameznih stoletij. Saj bi tako sčasoma dobili v esejistični obliki celoten pregled slovenske književnosti v italijanskem jeziku.

Avtoričino sedanje delo je zato prav gotovo lepa spodbuda za prihodnost; to toliko bolj, ker kažejo njeni prijemi marsikje tisti potrebni odmik, ki je edini porok za znanstveno neoporečnost nekega pristopa.

Aleš Breclj: I GRUPPI POLITICI AUTONOMI SLOVENI A TRIESTE — 1949-1952.
(Slovenske avtonomne politične skupine v Trstu. — 1949-1952). Izdal Krožek za družbeno vprašanja 'Virgil Šček', Trst 1983.

Obširni tekst (346 strani velikega formata) je doktorska teza, ki jo je A. Breclj branil 1982. leta na leposlovnih fakulteti tržaške univerze. Kakor je pred njim Nadja Maganja obravnavala v svoji diplomski disertaciji začetek samostojne slovenske politike v dobi od 1945. do 1949. leta (glej *Zaliv* 1-2, 1981), tako je v pričujočem delu avtor nadaljeval sicer z raziskavo iste tematike, vendar za dobo od 1949. do 1952. leta, to se pravi obdobje, ki je gotovo eno izmed najbolj usodnih za naš tukajšnji živelj. In kakor smo pozdravili študijo Nadje Maganje, ki se je odlikovala po tehtnosti priprave in bogati obdelavi arhivskega materiala, tako tokrat brez slehernega zadržka izražamo svoje priznanje Alešu Breclju za tekst, ki je zgrajen na podlagi izčrpane dokumentiranosti in ostaja ves čas zvest pravilu interpretacijske lojalnosti.

Prav gotovo je tudi pri njem — kakor pri Magajnovi — seveda čutiti, da se pridružuje izbiri avtonomnih slovenskih politikov, vendar ga to ne zavaja v zamolčevanja in odklone, s kakršnimi pošiljuje preteklost marsikateri povojni levičarski pisec. Tako imamo v tem delu nov primer raziskovalne metode, ki je v soglasju s pluralistično tradicijo tržaške slovenske kulture. Avtorju zato iskreno čestitamo, obenem pa želimo, da bi z začetnim delom, nadaljeval.

Zdi pa se nam nujno, da bi v doglednem času tako delo Nadje Magajna kot sedanje Aleša Breclja izšli tudi v slovenščini, vendar pa ne več samo ciklostilirani, pač pa tiskani in okusno opremljeni. To pa zato, da bi se obe deli rešili ozračja vseučiliške odmaknjenosti in prišli na po-

lice domačih knjižnic kot druge normalne knjige. Z izrazom normalne knjige mislimo na tista dela, ki jih ne spremlja takšna ali drugačna heretična senca, ampak je preprosto čtivo slehernega odraslega državljana.

Dovoljujemo si upati, da je v slovenskem svetu čas za takšni izdaji že dobro dozorel.

ČLOVEK JE UTIHNIL, Spominu Edvarda Kocbeka, Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju, Celje 1983.

Zelo elegantno se predstavi knjiga, ki jo je opremil Marjan Paternoster, uredil in spremno besedo napisal Janez Gradišnik. Poleg govorov raznih osebnosti ob smrti Edvarda Kocbeka je v delu objavljen še spis Janka Prunka o Edvardu Kocbeku in Gradišnikov prispevek *Kako je nastalo Dejanje*, ki dodaja nekaj zanimivih podatkov o rojstvu te izredno pomembne revije. Sledi še *Bibliografsko kazalo »Dejanja«*, ki ga je pripravila Hermina Jug-Kranjec in ki bo marsikomu koristen pripomoček ob študiju kulturnega snovanja v predvojnem času. *Kazalo obravnavanih oseb in Avtorsko kazalo zaključjeta* simpatično delce, s katerim se je Mohorjeva lepo oddolžila spominu Edvarda Kocbeka. Naša revija bi pripomnila samo to, da bi vsekakor kazalo, da bi k govorom ob Kocbekovem odhodu spadal tudi tisti, ki ga je objavil *Zaliv*, to se pravi revija, ki je bila Kocbeku zelo blizka.

Lino Legiša, V PREIZKUŠNJI, Slovenska matica v Ljubljani, 1982.

Izbor svojih esejev in kritik je pred kratkim premislili literarni zgodovinar dr. Lino Legiša pripravil sam,

a je bil potem dopolnjen. Tako je zdaj pred nami zajeten tekst, kateremu je napisal spremno besedo Bogo Grafenauer, prikaz podobe Lina Legiše kot slovstvenega zgodovinarja in esejista pa podal Janez Rotar. Sledi kratka biografija izpod peresa Petra Legiše in pa bibliografija del Lina Legiše.

Za nas je izbor pomemben, ker se v njem Legiša večkrat ustavlja pri primorskih avtorjih, obenem pa objavlja tudi svoje izvirne spise s primorsko motiviko. Potrebno bo zato še vzeti v roke njegov opus, ker je v marsičem tehten doprinos k razumevanju našega preteklega in sedanjega književnega bogastva.

Zato pa ni prav, da v dodatek k izboru ni prišel noben Legišev spis o povojnih tržaških slovenskih avtorjih, o katerih je večkrat pisal: že v omenjeni bibliografiji je navedenih kakih deset naslovov. Neprimerna gesta pa je, da je bil izmed prijateljev Lina Legiše izključen Boris Pahor.

ANTHROPOS, leto 1982, št. I-II.

Gre za zbornik razprav, od katerih nas zanimajo predvsem tiste, objavljene pod naslovom Speransovi dnevi 1982.

Večina je seveda standardno uradnih referatov in seveda tudi standardnih mnenj v diskusiji — gre pač za Kardeljeve ideje in pristope.

Je pa tudi tu pa tam zaslediti bolj realistične pripombe.

Ob ugotovitvi, da je v zahodni Evropi v teku renesansa nacionalnih prvin, Janez Peršič pravi: »Kardelj je še 1975 mislil, da so narodi že preživela zgodovinska kategorija in da bodo v prihodnosti odmrli, čeprav je poudarjal, da pod tem ne razume spajanja jezikov. Teza o renesansi nacionalnega, ki ima precej pomanjkljivosti, kot smo videli, je v nasprotju s to Kardeljevo mislijo.

Kako pa se bodo stvari dejansko razvijale, v prihodnosti, je najbrž nepredvidljivo.«

Ali pa pripomba, ki jo izreče Nace Šumi: »Znano pa je tudi, da zaradi takih in tako razumljenih stališč (Kardelj) dolgo časa sploh nismo imeli v šolah normalne nacionalne vzgoje. Še sveže izkušnje iz naše fakultete, iz katere je med drugim izšla zamisel o koroških kulturnih dnevih, nas uče, da je bila pot prava in da so vprašanja naših narodnostnih skupnosti tudi v zamejstvu plodna vzpodbuda za streznitev.«

Tako je: za streznitev!

TOKRAT NA KRATKO:

(Daljše poročilo o omenjenih delih bomo objavili kdaj kasneje, če nam bodo prijatelji revije priskočili na pomoč)

SLAVISTIČNA REVIJA, 1982, št. 4; 1983; št. 1 in št. 3.

V lanski 4. številki smo izbrali dve študiji: Mirana Hladnika *Mohorjansko pripovedno prozo* in pa Jožeta Toporišiča: *Moderni slovenski knjižni jezik*.

V 1. letošnji številki: Franceta Bernika *Prežihova proza na temo druge svetovne vojne*.

V letošnji 3. številki ima prednost: Marjana Dolgana *Časovna in prostorska kompozicija Pregljevega romana Bogovec Jernej*.

STORIA DELLA SLAVIA ITALIANA, Quaderni Nediža 3, Edizioni a cura del Centro Studi Nediža, San Pietro al Natisone - Trieste. Editoriale Stampa Triestina - Založništvo tržaškega tiska, 1978.

Zgodovinski prikaz Beneške Slovenije. Avtorji: Bogo Grafenauer, Amelio Tagliaferri, Gaetano Perusini, Sergij Vilfan, Karel Šiškovič, Vasilij Melik, Mario Pacor. Strani: 167.

Prepotrebno delo. In dobrodošlo, čeprav bi nam prav prišlo že pred dvema desetletjema.

LINGUA, ESPRESSIONE E LETTERATURA NELLA SLAVIA ITALIANA, Quaderni Nediža 2. Vse drugo kakor pri prejšnji brošuri. Jezik, izraz in književnost Beneške Slovenije.

Avtorji: Tine Logar, G.B. Pellegrini, Pavle Merkù, Milko Matičetov, Breda Pogorelec. Strani: 135.

Prav tako dragocena brošura.

Opomba: o izidu obeh teh knjig o Beneški Sloveniji bi bili poročali že pred leti, ko bi uredništvo dobivalo v oceno to, kar pri nas izhaja. Ker pa si mora revija po navadi sama nabavljati knjige, se za to odloči, ko ji dovoljujejo finančne zmožnosti.

MOST 65/66

Mala antologija zamejske poezije na Tržaškem. Izbor Jolke Milič, ki je tudi prevedla pesmi v italijanščino. Zastopani so: Albert Miklavec, Miroslav Košuta, Marko Kravos, Jakob Renko, Ace Mermolja, Marij Čuk, Boris Pangerc, Irena Žerjal, Bruna Pertot, Ivanka Hergold in Vinko Beličič.

DEVIN — DOM LEPE VIDE, PO SPOMINIH IN ZGODOVINSKIH VIRIH. Izdal pripravljalni odbor za poimenovanje osnovne šole v Devinu po pisatelju Josipu Jurčiču, Devin, 8. maja 1983.

Avtorji: Lojzka Bratuž, Veronika Brecelj, Aleš Brecelj, Marko Tavčar, Ivan Kretič, Alenka Legiša, Zorko Harej, Mariza Škerk Kosmina, Miro Tavčar.

POD GRADOM. Izdala osnovna šola Devin ob priliki poimenovanja šole. Šolsko leto 1982-1983. 44 strani velikega formata.

Bogata bera proznih in pesniških tekstov, ki nudijo izredno zanimivo branje, saj je za doživetji otrok čutiti v ozadju usodo našega kraja.

LETNO POROČILO ZVEZNE GIMNAZIJE ZA SLOVENCE V CELOVCU, 1982-83.

V prvi vrsti vzpodbudni in vzpodbujajoči podatki; a tudi nekaj portretov pomembnih šolskih osebnosti koroške slovenske narodne skupnosti.

KOROŠKO MLADJE, 49/83

Revija se po novem rojstvu spodbudno razvija.

SREČANJA, 37/83

O plogih za prehod meje: *Nepremišljena poteza*, uvodnik Mira Kocjana. Beri tudi Kmeclove *Mutaste brate*.

SREČANJA, 39/40

Intervjuja ob najbolj »odprti meji«, uvodnik v priredbi in prevodu Zoltana Jana. Pa še: Bogo Grafenauer: *Milko Kos*.

REVIJA 2000, štev. 23-24, 1983

Izredno pomembna številka. Beri: Tineta Hribarja *Probleme teologije socializma* (O Grmiču: »Medtem ko slovensko katoliško cerkev kot hierarhično institucijo sodi in obsoja z vidika evangelija, siceršnje institucije socialistične družbe hvali na podlagi njihovih programov in proklamacij.«) - Viktor Blažič: *Slovenščina med nami in še kje drugje*. Venci Zadravec: *Personalizem Emmanuela Mouniera*. Karel Brišnik: *Zakaj se 27. aprila 1941-82 ni mogoče strinjati z Miodragom Bulatovičem*. (Teksta niso sprejela uredništva *Dela*, *Nedeljskega dnevnika* in *Mladine*, ker neposredno pove preveč resnic o Slovencih in slovenščini v sami slovenski republiki!)

V uvodnem esejju (48 strani) Taras Kermauner piše o Kocbekovem *Strahu in pogumu*: »Problematizacija (nujnega) umora«. Študija, ki vrednoti nekoč obsojene novele, se odlikuje po številnih dobro zadetih diagnostičnih intuicijah, a v nji prav tako ne primanjkuje sofisticiranih preproščin, kot je tista, da so Perspektivovci morali biti sektaški, da so lahko parirali sektaštvu totalitarizma! O Kocbeku kot »najsvetlejšem zgledu« tradicionalnih humanistov pa govori Kermauner šele zdaj tako slovesno, bili pa so časi, ko je Kocbeka uvrščal med neuporabne nacionaliste à la Slodnjak, Pahor in Rebula! Zato je študija kljub navidezni širini v bistvu esej pro domo avantgarde, ki je kritična do vseh, medtem ko sebe tako ali drugače zmeraj osvetli z najbolj močnim žarometom.

NOVA REVIJA, štev. 15-16

France Bučar: *Socializem in nacionalno vprašanje pri nas*. Gre za v slovenskem prostoru 1945-1983 edinstven esej! Posamezne odlomke prinašamo na straneh te naše številke.

Izreden tudi postumni prispevek Lojzeta Udeta: *Moč narodnega principa*.

Čestitamo *Novi reviji*, da je našla pot do Bučarja in do Udeta! S tem najbolj opravičuje svoj naziv: *nova!*

ZNAMENJE 1983, štev. 4 in 5

Jože Rajman: *Srečanje z Lutrom v slovenski reformaciji*. V št. 5 razni članki o Trubarjevi in Lutrovi osebnosti.

V OCENO SMO DOBILI:

Na pragu jutrašnjice, št. 2-3 (15-16 in 4 (17) 1982, št. 5 (18) 1983.

Die Brücke, št. 4/1982 in št. 1/1983.

Etnismo (esperanto) št. 32/1983.

Lev Detela, »Der tausendjährige Krieg«, Wien 1983.

Log, št. 16/1982, št. 17/1983, št. 18/1983.

etnie, scienza e cultura dei popoli minoritari, št. 5/1983.

Vestnik - Noticiero, št. 1/1983, Buenos Aires.

Republika Hrvatska, št. 140/1983, Buenos Aires.

Lu Lygar (Okcitanci v Franciji) št. 20/1983 - Limoges.

Nouvelles du Centre d'Etudes Francoprovençales René Willien, Saint-Nicolas, Aoste, št. 7/1983.

Uno tèro que parlo, Convegno di Lingua e Cultura delle Valli Occitane, Pinerolo 3-4 maggio 1980. — Pinerolo 1982.

Varujte me, mile zarje, Iz sodobne poljske proze, izbrala, uredila in spremno besedo napisala Katarina Šalamun - Biedrzycka, Mladinska knjiga 1983.

Ljubka Šorli: **Veseli ringaraja**, pesmi izbral, uredil in spremno besedo napisal Marijan Breclj. Izdala revija **Pastirček**, založilo »Katoliško tiskovno društvo«, Gorica 1983. Opremil in ilustriral Edi Žerjal.

Italjug, št. 1, 2, 1983.

La Valaddo (revija provansalskih dolin v Piemontu) letnik 1982 in 1983. Zanimivi posegi prof. Martina o vplivih na provansalsščino.

Gianfranco Gribaudo, Pinin e Sergio Seglie: **Dissionari piemontèis**. Piemontski slovar v treh knjigah, izdal Ij Brandé, Turin 1972.

ZAKAJ TAKŠNO ARGUMENTIRANJE?

V *Naših razgledih* 14. januarja t.l. predsednik »Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije« Franc Šetinc odgovarja Dimitriju Ruplu, ki se je inteligentno dotaknil nekaterih tém, do katerih so bili tako imenovani avantgardni pisci doslej vse poprej kot modro razpoloženi.

Naj predhodno dodamo, da nam v glavnem omenjeni odgovori ne morejo biti všeč, ker se problemov ne lotevajo z resnostjo, ki jo zahteva čas. Kot primer naj navedemo samo trditev, ki jo zapiše uradna oseba, ne da bi se dvakrat pomišljala. »Dodal bi,« pravi Šetinc, »da je naš sistem različen tudi potem, da ni enopartijski, čeprav so njegovi recidivi (prav: recidive, op. ur.) marsikje še prisotni.«

Najmanj, kar k takim izjavam človek lahko reče, je, da socializem, ki operira s takimi sofizmi, ne obeta dosti izvirnih prijemov. Pravi rebus pa so tisti *recidivi!*

A nas pravzaprav tukaj zanimata dva druga zapisa.

Prvi se tiče slovenske državnosti neposredno, drugi pa posredno.

Šetinc se namreč upre Ruplu, ko ta pravi, da bi Slovenija ne smela biti rezervni, ampak sestavni del Jugoslavije. Šetinc to Ruplovo metaforo odklanja. »Odločno jo zavračam,« pravi, »kakorkoli je že mišljena. Nobeno zaklinjanje v stilu 'nisem nacionalist in nikoli ne bom' tu ne pomaga.«

Vendar proti Ruplovi »zablodi«, kot jo definira, Šetinc ne prinese nobenega tehtnega argumenta, ki bi poudarjal veljavo slovenske državnosti v federaciji in tako zanikal metaforo o Sloveniji kot »rezervnem delu«.

Sklicevanje na ustavo ni namreč nikakršen argument.

Saj je najbolj viden protiargument prav žalostna zadeva s pologi, o kateri je govor kmalu zatem. Ko bi nam-

reč Slovenija ne samo načelno, ampak tudi stvarno ukrepala kot republika, potem bi sklepa o pologu za obmejne prebivalce (Videmski sporazum!) čisto preprosto ne sprejela, karkoli naj bi sklenili v Beogradu! Če je seveda res, kar trdi Šetinc, »da so Slovenci krvno in s krvjo povezani s prebivalci sosednje Italije in Avstrije.«

A namesto da bi priznal, da republika Slovenija kljub vsem uradnim odklonom in ljudskemu uporju ne more doseči odprave pologa, se Šetinc zateka k — zagovarjanju pologa!

Tako piše: »Morda bi res bili boljši drugi ukrepi, toda v sedanjih razmerah ni bilo ne časa ne možnosti zanje.«

V *sedanjih razmerah*. Ta formula ima neki smisel samo, če drži, da Slovenija ne more nastopati državniško. Drugače ne. Saj je bila možnost modre rešitve na dlani: svojim *obmejnim* prebivalcem bi Slovenija omogočila prehod meje brez pologa na vseh mejnih prehodih, ki so bili odprti nalašč zanje (Videmski sporazum). In na teh prehodih bi s prepustnicami lahko prehajali mejo tolikokrat, kolikorkrat so določali sporazumi. Za vse druge prebivalce Slovenije in drugih republik pa bi na mednarodnih prehodih cariniki strogo tako dolgo pregledovali potnike in jim odvzemali milijarde, da bi se južnjaški izvozniki valute in prekupčevalci zlepa ali zgrda morali unesti!

Seveda: predpogoj, da bi Slovenija ukrepala kot *republika!*

Na 8. seji Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije je bilo rečeno: »Slovenija s svojim izvozom uresničuje četrtno vsega jugoslovanskega.«

Saj, a kakšno težo si s tem pridobi kot *republika?*

Janez Menart: »Nadvse žalostno je, da mora vsak Slovenec, če ne umre zelo mlad, vsaj enkrat v življenju doživeti pritisk na svojo narodnost.« (*Naši razgledi*, 1. septembra 1983)

Tukaj je seveda govor o nesrečnih »jedrih«, a vprašanje je zmeraj in spet isto: Kje je slovenska državnost,

če se pisatelji in pesniki tudi v *slovenski republiki* upravičeno upirajo »pritiskom«?

Zato je človek upravičeno presenečen ob sibilinskih odgovorih, ki jih Franc Šetinc daje književniku, ki se vendar ni igral z besedami, ampak postavil nadvse resna vprašanja.

Obenem pa se ljudje tokraj meje sprašujemo, ali ni dozorel čas, da bi si slovensko politično vodstvo uveljavilo v federaciji takšen stvaren status slovenske republike, kakršen ji po preteklih in sedanjih zaslugah slovenskega naroda pripada.

PREDVSEM REVOLUCIJA!

Branko Babič razmišlja o knjigi Vittoria Vidalija »Vrnitev v mesto brez miru« (Glej *Književne liste*, 11. avgusta t.l.)

Ni nam do tega, da bi na tem mestu razpravljali o osebi in etiki Vittoria Vidalija, o njegovem načinu boja proti vodstvu slovenske komunistične stranke na Tržaškem za časa kominformovskega spora. Tudi nimamo namena, da bi spet spregovorili o položaju, v katerem se je znašla slovenska narodna skupnost pri nas zavoľo ideološkega in političnega razcepa v tistih usodnih letih, ko so bili Slovenci deležni »individualnega in množičnega terorizma najhujšega kova,« kot pravi Branko Babič. Čeprav je bila duhovna škoda, ki jo je skupnost utrpela dosti globlja od tiste, ki jo je povzročil terorizem s svojimi fizičnimi posegi.

Tukaj nam gre predvsem za komentar k enemu samemu izmed Babičevih pripomb k Vidalijevi knjigi.

Tako pravi: »Vidali je ustvaril stranko za meščansko-demokratičen sistem, stranko, ki je bila sicer množičnejša, po svojem vplivu in dometu delovanja pa omejena na strankarske okvire. To je bil korak nazaj, umik z že

dosežene stopnje revolucionarne enotnosti ljudskih množic. Vidaliju seveda ni bila primarna revolucija, temveč že tako razvpita nacionalistična parola obrambe italijanstva v Trstu, čeprav je pri tem vihtel zastavo internacionalizma.«

Še sanja se nam ne, da bi branili Vidalija, ravno nasprotno; vendar je treba priznati, da je v omenjenem zgodovinskem trenutku Vidali ravnal kot politik, kot taktik, kar je bilo razumljivo, ko pa je bila oblast v zavezniških rokah in je bila teza o revolucionarnosti čez drn in strn zgrešena. Slovenska partija z Babičem na čelu (seveda v soglasju z Ljubljano) pa je bila za revolucionarnost za vsako ceno, kot da hoče ponesti zmagovito bojevitost s tržaških tal celó v samo Italijo! To je bila utopistična megalomanija, kar je potem zgodovina lepo dokazala.

Vidali pa se je znašel. In ukrepal logično. Seveda je bil za povrnitev Trsta Italiji, a to je bilo tudi stališče italijanskih komunistov že med osvobodilnim bojem, to se pravi, da je Vidali samo nadaljeval tradicionalno linijo. To je bila njegova stvar.

Babičeva stvar pa — in stvar slovenske partije in Ljubljane seveda — pa je bila, da se prav tako znajde, to se pravi, da opusti svojo revolucionarno iluzijo in ukrepa takó, kot so zahtevale koristi slovenskega prebivalstva. A nemogoče je bilo, da bi slovenska partija v tistih klavrnih dneh našla pravilen izhod, ko pa je bila čez vse mere centralistična, tako da je bil Babič glavni partije, Osvobodilne fronte, Slovensko-italijanske anti-fašistične unije, s tem pa tudi tiska, prosvete, športa itd. Vse je imela v rokah partija, kot da vlada v Ljubljani. In kot da dobršen del našega slovenskega prebivalstva ne bi odklanjal komunističnega vodstva v deželi, kjer je to prebivalstvo pač živelo v *meščansko-demokratskem* sistemu!

To, da v *meščansko-demokratskem sistemu* ne moreš ukrepati takó, kot da si ti gospodar, je Vidali razumel, Babič (Ljubljana) pa ne.

Značilno je, da po dobrih treh desetletjih še zdaj Ba-
bič ne uvidi ali ne mara uvideti tega, kar je vsakomur
na dlani. Pa bi morale vendar biti prav stare napake do-
bra šola za prihodnost. Če, seveda, nezmotljivi kdaj tudi
javno lahko prizna, da se je uštel. A pri nas, kot je vi-
deti, za takšne zrele preglede marksisti nimajo dosti
smisla.

ŠE ENA REVOLUCIONARNA

V *Primorskem dnevniku* je 12. oktobra t.l. izšel čla-
nek, ki ga je podpisal M.P. (Milan Pahor?), v katerem
je govor o knjigi Alojza Geržiniča »Boj za slovensko šolo
na Primorskem za delovanja dr. Srečka Baraga pri
ZVU.«

Predhodno bi poudarili: nikakršne simpatije ne čuti-
mo ne do gospoda Alojza Geržiniča ne do dr. Srečka Ba-
raga; vendar pa zaradi tega našega stališča nismo nič
manj kritični do pisanja M.P.

M.P. uvodoma navaja, kje vsepovsod so bile sloven-
ske šole za časa boja in tudi 1945. leta. Potem pa pravi,
da je »prišlo do ostrih trenj med zavezniki in ljudsko ob-
lastjo«. In tako nadaljuje: »Vsi tisti, ki so se zavedali
bistvene razlike med tem, kar si si sam pridobil ali pri-
boril, in tem, kar ti poklonijo drugi, so si prizadevali, da
bi ohranili slovensko šolo kot pridobitev narodnoosvob-
ditnega boja slovenskega naroda, in so bili pripravljeni
boriti se za to tudi z zavezniki.«

To je res.

A to je bila revolucionarna teza, ki pa je nadvse naiv-
na takrat, ko nimaš v rokah oblasti. Poleg vsega pa M.P.
ne pove, da so zavezniki *najpoprej* šolo ponujali ljudem,
ki so bili odvisni od »ljudske oblasti«, a je »ljudska ob-
last« vsem prepovedala sodelovati z »imperialistično ob-
lastjo«. In vsakdo, ki bi tako sodelovanje sprejel, bi bil

avtomatično označen kot izdajalec. Takrat pa take oznake niso bile prav priporočljive spremljevalke. Zavezniki so torej začeli sodelovati s »kolaboracionisti«¹ potem, ko je »ljudska oblast«² odklonila sodelovanje. Ko pa bi sodelovala, kakor bi bilo edino politično modro, bi v slovensko šolo prišel marsikdo, ki je drugače gledal na osvobodilni boj kot tisti profesor, na katerega misli člankar.

Zato je potrebno o teh rečeh pisati drugače, kot se temu posreči M.P. Revolucionarnost, ki je anahronistična, naredi več škode, kot trezna taktika.

Pa še to: kako si more misliti »ljudska oblast«, ki jo seveda vodi partija, da bodo sprejeli revolucionarno šolo tudi tisti slovenski ljudje, ki odklanjajo komunizem? V demokratičnem sistemu zahodnega tipa, v kakršnem smo živeli, je bilo tako načrtovanje iluzija. Da je bila naivna iluzija, dokazuje tudi to, da je slovensko partijsko vodstvo, čeprav nerado, vendar sčasoma spoznalo, da je javna šola pač samo tista, ki jo priznava oblast oziroma, ki jo organizira oblast. In tako je 13. septembra 1947. leta »Primorski dnevnik«³ pozval slovenske učence Trsta in Gorice, naj se vpišejo v uradno priznane šole. (Glej doktorsko tezo Nadje Maganja *Trieste 1945-1949 — Nascita del Movimento politico autonomo sloveno*, str. 31-33.)

Zato bi ob članku M.P. pripomnili isto kot zgoraj ob pisanju Branka Babiča: čas bi bil, da se odločimo za trezno obravnavo zgodovinskih resnic, ker si z enostransko apologetiko ne bomo ustvarili pogojev za skupno vse-slovensko reševanje prihodnosti.

DOLGOČASNA POLEMIKA!

V poročilu predsednika »Slovenske kulturno-gospodarske zveze«⁴ na seji glavnega odbora, 11. oktobra 1982, (glej Zaliv 1982 1/4, str. 190), je med drugim govor tudi o polemiki. Na ugotovitev, da je med Slovenci premalo

polemike, predsednik zveze Boris Race zatrjuje, da bi polemika Zvezo pokopala, o glasilu Zveze »Primorskem dnevniku« pa pravi, »da bi s časom postala rubrika za polemiko rezervirana vedno za ene in iste osebe, zaradi česar bi po kratkem času postala dolgočasna in bi ukinitelj take rubrike kmalu postala nujnost za osvežitev časopisa.«

Prvi trenutek gre človeku ob takih argumentih na smeh, ker se takšnim, iz trte zvitim razlagam, res ni mogoče drugače odzvati. A če stvar dobro premisli, ugotovi, da ima predsednik vendar prav, zakaj na morebitne ugovore, bi na uredništvu *Primorskega dnevnika* pač odgovarjali ne samo *eni in isti* uredniki, ampak bi tudi poudarjali zmeraj *eno in isto*. To pa bi bilo nedvomno dolgočasno. Vprašanje pa je, ali je kaj manj dolgočasno to, da ves povojni čas *Primorski dnevnik* piše samo tako, kot odločajo *ene in iste* osebe.

Seveda pa se zgodovina v glavnem ne zanima za večjo ali manjšo *dolgočasnost* pisanja nekega glasila, pač sodi o njem na podlagi drugačnih kriterijev.

KRATKOVIDEN PARALELIZEM

»Slovenska kulturno-gospodarska zveza«, ki se seveda rada odreka polemičnemu razpravljanju, je zadnji dve leti odkrila svoje »kmetijsko« poslanstvo. Ne, ne smemo reči, da bi se poprej ne zanimala za kmečki del našega prebivalstva, a šlo je bolj za nekakšno pasivno sprejemanje *tudi* tega vprašanja, za katero se je pri »proletarskih« voditeljih, ki so v bistvu brez posluha za kmečki stan, zavzemal predvsem rajnki Albin Bubnič. No, a zdaj je nekako kar čez noč eksplodirala zavest o potrebi reševanja poljedelstva tudi pri naših naprednjakih.

Nadvse zanimivo pa je, da so to svoje poslanstvo odkrili sočasno z vnemo, s katero so onkraj meje začeli pou-

darjati nujnost domačega pridelovanja prehrane!

To se pravi, da gre za vzporednost, ki bi lahko bila tudi zgledna, ko ne bi bila dokaz nezmožnosti samostojne presoje.

Isto velja glede obrtnikov.

Ko je Slovenija odkrila, da obrtniki niso nevarni za socializem, se je tudi naša zvesta tržaška depandansa zavedela, da lahko malo zrahlja svoja toga proletarska načela.

In tako doživljamo zdaj, da se naš »prenovljeni« dnevnik spoznava z vrsto sposobnih ljudi, ki se seveda niso zmenili za njegovo ideološko naravnost, ampak so sledili namigom svoje zdrave pameti in se uveljavili s svojo sposobnostjo.

Tako se zdaj lahko prijetno zazremo v podobe trgovcev in obrtnikov, kakor nam jih simpatično predstavlja tisti naš čudoviti časnik, ki je kot glasilo krovne organizacije v preteklosti odklanjal slovensko malomeščanstvo, ker da je reakcionarno in je sorodno italijanski buržoaziji.

Seveda nam je ta nov, čeprav še slaboten sloj, ki počasi nastaja, nadvse dobrodošel pri potrditvi naše identitete; vprašanje pa je, koliko se mu bo posrečilo nadomestiti vsaj del tega, kar je bilo po krivem zamujeno.

OGORČENJE PA TAKO

Med zadnjo volivno kampanjo se je stranki MSI (Movimento sociale Italiano) zdelo potrebno, da bi imela volivne shode tudi v slovenskih vaseh tržaške občine (Bazovica, Prosek, Lonjer). Z ozirom na fašistični značaj te stranke, katerega ne zanikujejo ne nasprotniki ne pripadniki stranke same, so imeli volivni shodi v slovenskih vaseh jasen izzivalen namen. To so potrdili incidenti, ki so se potem dogodili. O tem so vsi dobronamer-

ni časopisi obširno poročali in je čisto odveč, če bi to še enkrat ponavljali. Zgražanje, obsojanje in protestiranje je bilo splošno.

Vse protestne resolucije pa so nekaj spregledale. Najbrž namerno. Stranka MSI je namreč čisto legalna, ima v parlamentu zakonito izvoljeno zastopstvo in dobiva od države, kakor vse druge stranke, stalno finančno podporo. Podporo, ki so jo njej in sebi odobrile vse stranke, ki imajo predstavništvo v parlamentu. Ko so pred leti o tem razpravljali v parlamentu, se je govorilo o 45 milijardah, ki se naj sorazmerno porazdelijo med stranke. Kasneje so to vsoto tudi zvišali radi inflacije. Za koliko, pa pisec teh vrstic ne ve, ker demokratični tisk ne piše o tem.

Poleg stalne subvencije pa so takrat antifašistični poslanci odobrili še izredne prispevke za vsakokratne volitve. Tudi teh prispevkov je bila vedno pošteno deležna tudi stranka MSI. Vse te subvencije so v parlamentu izglasovali predstavniki demokristjanov, socialistov, republikancev, komunistov, socialdemokratov in seveda tudi MSI.

Tudi za zadnjo volivno kampanjo je MSI gotovo dobila volivni dodatek z odobritvijo strank »ustavnega loka«.

U. V.

P.S.

Kot v potrdilo gori navedenega je nekaj dni za gornjim zapisom predsedstvo parlamenta odredilo, da se izplača strankam prispevek za stroške, ki so jih imele ob zadnjih volitvah. Že pred leti je parlament, v katerem sede — razen skupine fašistov — samo predstavniki demokratičnih in antifašističnih strank, odobril 15 milijard. Od teh bodo dobili demokristjani štiri dobre milijarde, komunisti nekaj manj kot štiri milijarde, socialisti eno milijardo in pol, misovci pa natančno eno milijardo 111 milijonov in 55.259 lir. S tem denarjem bodo kriti stroški za volilno propagando MSI in brez dvoma tudi prevozní stroški iz Trsta do Proseka, Bazovice in Lonjerja.

PREBLISKI

»Hoteli bi, da bi se v vseh plasteh slovenskega ljudstva poglobila zavest, da smo suveren in sodoben, svobode vreden in spoštovan narod tudi zaradi našega odnosa do lastnega jezika.«

Mitja Ribičič v »Glasnih razmišljanjih«

Seveda bi hoteli, vsi bi hoteli, a vse kaže, da so premise zelo pomanjkljivo postavljene.

* * *

»Razraščanje pojava, da se ljudje opredeljujejo za 'Jugoslovane', nikakor ni dobro, so ugotovili na razpravi, in bo moralo biti deležno posebne pozornosti, saj gre na račun vseh narodov in narodnosti.«

Razprava o osipu ... Ljubljana, 12.3.1983

Saj, pojav ni dober, a poglobitve so spet premise, premise!

* * *

»Živimo v državi, ki bi hrano lahko izvažala, ne pa da jo mora uvažati.«

Delo, 8. januarja 1983

Na to bi bil moral misliti, kdor je imel kmeta za reakcionarja.

* * *

»Pri Engelsu je bilo torej navzoče podcenjevanje kmečkega stanu v splošnem vrenju evropske družbe.«

»Podobno je ravnal Engels v odnosu do Slovencev, Slovakov, Čehov, Ukrajincev.

»Engels je nepravilno tolmačil nacionalizem pri Ukrajincih, Čehih, Slovakah, Srbih, Slovencih idr.«

France Klopčič, Razgledi po svetu, 11.3.1983

In lepo se bere, ko Klopčič trdi: »Prav nič si ne zapiramo oči pred dejstvom, da sta se Engels (in Marx) v nekaterih vprašanih motila in se zatekala k trditvam, ki so bila v vpijočem protislovju z njunimi bistvenimi, temeljnimi nauki, z njunimi poglobitnimi novimi spoznanji.«

Saj, lepo se bere, a vendar se ne bere lepo, ko tako precizno napisane ugotovitve bereš 1983. leta, namesto da bi jih bral tri desetletja poprej.

* * *

»Joan Miró, katalonski slikar, grafik in kipar, za nekatere kritike največji španski likovni umetnik, je v sredo praznoval devetdeseti rojstni dan v krogu svoje družine na Mallorci.«

Delo, 23.4.83

Navedba, da je *katalonski* Miró največji španski likovni umetnik, je prav toliko umestna, kot če bi rekel, da je bil pred drugo svetovno vojsko *slovenski* pisatelj France Bevk najbolj plodovit *italijanski* romanopisec.

Zanimivo je pri tem, da beremo v istem poročilu, da »Joan Miró kastiljščine (to je španščine) sploh ne uporablja, vedno govori le francosko in katalonsko.« Kar preprosto pomeni, da Španec ne mara biti. Zato bi bilo prav, da bi ga slovenska publicistika ne silila v to, česar si ne želi.

* * *

V *Primorskem dnevniku* izjava »Založništva tržaškega tiska« in seveda »Izvršnega odbora Slovenske kulturno gospodarske zveze«, da Jože Koren neha biti glavni urednik, na njegovo mesto pa da pride Bogumil Samsa. Prav tako Gorazd Vesel ne bo več odgovorni urednik.

Primorski dnevnik, 24.5.83

Zvesta svoji tradiciji »demokratskega« vodstva naša »krovna« organizacija seveda ne čuti potrebe, da bi slovenski javnosti razložila, zakaj urednika zamenjuje. Ljudje naj vzamejo na znanje — in pika. Vsekakor pa navedba novega urednika Bogumila Samse, da je odšel v partizane »še skoro otrok« (*Primorski dnevnik*, 25. maja 1983) ne more biti zadosten razlog za to, da prevzame mesto J. Korena, saj tudi ta ni odšel v partizane belolas. Vsekakor pa, ko bi za glavne urednike jemali v poštev vse tiste, ki so kot na pol otroci partizani, potem bi morala skoraj vsaka vas in vsak mestni okraj izdajati svoj dnevnik!

* * *

»Zato slovenski tržaški socialisti, ne da bi se spuščali na raven bednega politikanstva vabimo poštene in svobodomiselnih Slovence, da glasujejo za socialistično stranko itd.«

Odprto pismo slovenskih socialistov
volivcem in volivkam

Primorski dnevnik, 21.6.83

Tako, socialisti s Craxijem na čelu so, da bi pridobili glasove volivcev Liste za Trst, Slovence pustili na cedilu (natanko tako kot avstrijski socialisti na Koroškem!) — vendar se podpisniki omenjenega pisma za to ne zmenijo, »ne spuščajo se na raven bednega politikanstva«, ampak strumno korakajo po začrtani poti!

Na srečo ni dovršen del »poštenih in svobodomiselnih« Slovencev upošteval njihovega nerazsodnega klica. Verjetno tudi zato ne, ker med podpisniki ni bilo poštenega moža prof. Pečenka. Prof. Jože Pirjevec pa je že poprej obrnil hrbet tako politikantskemu socializmu.

* * *

»Razmere narekujejo enotnost«

Uvodni članek v *Primorskem dnevniku* 16.10.83

Koliko let je že odšlo v večnost, odkar je naša revija poudarila potrebo po enotnosti, predlagala celó ustanovitev Narodnega sveta ali česa podobnega, a je bilo kot bob ob steno. Samo kako zafrkljivo kremženje smo doživeli.

No, zdaj proglašá potrebo po enotnosti novi urednik slovenskega dnevnika. Seveda nimamo ničesar proti, kar je pametno, je pač zmeraj pametno, kdorkoli naj se zanj izreče. Vendar ne bi radi, da bi sedanji urednik dnevnika, ki je pred časom tudi na bolj lahek način postal ravnatelj Slovenskega gledališča, medtem ko je še poprej vodil agencijo Alpe-Adria, zdaj še kandidiral za predsednika nekakšnega enotnega odbora. Predvsem zato ne, ker preveč funkcij hkrati škodi tako zdravju kot stvarjem samim; posebno pa še zato ne, ker bi radi vsaj pri vprašanju našega obstoja ohranili tisti pluralizem, ki nam ga razni glavarji in uredniki mirne duše krčijo.

* * *

V isti številki dnevnika se glavni urednik potrudi, da na goriški strani ugovarja ugovoru tistih goriških dijakov, ki se niso strinjali s tem, da so nekateri med njimi pozdravljali predsednika Pertinija s transparentom z rdečo zvezdo.

Odgovorni urednik pravi, da ne bo objavljajal protestnih pisem (seveda pa bi jih objavljajal, če bi šlo za zahteve v prid rdeči zvezdi!), ker, tako pravi, »naloga Primorskega dnevnika je, da je katalizator skupnih naporov, povezovalac in da se včasih (!) tudi odpove polemiki, da bo vršil to svojo osnovno nalogo, s čimer se prav gotovo strinja velika večina bralcev na celotnem narodnostnem ozemlju Slovencev v Italiji.«

Kako pa on to ve?

A poglavitno je, da naš »katalizator« rad povezuje to, kar meni, da lahko dopusti, medtem ko pa odvrže, kar se njemu zdi škodljivo.

Bravo! Pa naj hudobneži trdijo, da to ni demokratično!

Tako je tudi kar v isti številki lista učinkovito prikazano, kako bi bilo potrebno pojmovati — enotnost.

* * *

Junij 1983.

Proslavljanje požigalca Narodnega doma.

Ekspedicija misovcev po naših vaseh.

Vendar — kako pa se je slovenska narodna skupnost v teh primerih vedla?

Vedla se je tako pohlevno, da je bilo čutiti kričeč razkorak med silovitimi protesti (*Primorski dnevnik* je imel 20. junija posebno izdajo!) in stvarno pasivnostjo. Zborovanja so namreč samo za notranjo, slovensko rabo, v javnosti pa bi bila učinkovita edino slovenska manifestacija po mestnih ulicah. To je vendar demokratično sredstvo. Nobene posebne bojevitosti ne zahteva, samo nekaj ponosa. Pa seveda tudi pravega čutenja, da je naša človeška in narodna bit prav toliko vredna, da demonstriramo zanjo, kot zaprtje neke tovarne ali boj proti nameščanju raketnih izstrelkov.

* * *

»Učitelj Matija Senkovič je rekel: 'Hudo je, da so naši materi Sloveniji odsekani udje, to so naše manjšine preko državne meje, še huje pa je, da to marsikoga niti ne boli.«

Kaj je vzrok za to ravnodušnost?

Škode zaradi naše ravnodušnosti minulih let za mnogo rodov ne bo mogoče popraviti.«

Vida Kuhar, Ljubljana, *Delo*, 30. julija 83

K temu je vsak komentar odveč.

Edino vprašanje o odgovornosti bi lahko kdo sprožil.

A to ni več v modi.

Novi urednik našega dnevnika pa bi rekel, da take stvari škodijo enotnosti, njemu pa bi onemogočale, da bi bil »katalizator«.

* * *

V Cankarjevem domu so se iztekli kulturni dnevi Slovencev iz Italije, na katerih naj bi bilo kolikor je mogoče celovito predstavljeno njihovo kulturno snovanje. Desetdnevna manifestacija je obsegala razstave, večer s književniki, plese, pesmi in gledališko predstavo, torej vse najvažnejše točke v umetniških prizadevanjih kakega naroda. Kakšen je bil odmev na vse te prireditve, še ni znano, vemo pa, da je bila okrogla miza o možnostih, oblikah in problemih slovenske kulture v Italiji slabo obiskana, da nam zamejski rojaki niso zaman očitali neprizadetosti do njihovih problemov. Napol prazna okrogla dvorana je bila še en dokaz več, da kljub velikim besedam o željah po sodelovanju in ustvarjanju enotnega slovenskega kulturnega prostora problemov Slovencev v Italiji ne obravnavamo na ustrezen način. Poleg tega pa jih velikokrat tudi ocenjujemo z merili, ki ne ustrezajo niti njihovim niti našim ciljem.

Helena Grandovec, *Delo*, 1.6.83

Njene ugotovitve obračamo na avtorja »Glasnih razmišljanj«, ki smo jih omenili v začetku.

MARIJA MIJOT

NEKAJ NAREČNIH

IZREKI NAŠIH PREDNIKOV

Tiste ke drugen kopá jamo,
sam en dan se vanjo zvrne.

Čluovek nedelaven, len, je
lenuaba u službe buážje.

Čluovek užuren (skop)
be ne dau Buge palcuo,
da bi zcludja udaro!

Pridnega čluoveka hvale samu delu!

Sunce zad, pupe spat!

Kadar se je ruado uatrak u zime,
su praule, de je pršla u hišuo zgudnja pomlad!

V'č ku je suoj, v'č se ga buoj!

Nevošljivost jn želozija: ne znaš či ke
z'čne glava, či fení rjep!

Tisti ke je gljedo križan — cvre ribe jn
gljeda mačkuo!

Mačka uči gaspadint (kadar kej ukrade).

N'č ne buode, n'č ne drže —
je dvakrat n'č!

Kouc po trte! (Oba enaka, mož in žena)

Želozija (it. gelosia): ljubosumnost; finí (it. finire): konča.

